

FESTIVAL PRIČE - ZAVIČAJNE STAZE 2022.

BIHORSKI MEMENTO

Izbor sa jedanaestog konkursa
za neobjavljenu priču
inspirisanu Bihorom

Petnjica, 2022.

Biblioteka Savremena proza
Montenegro, 2022.

BIHORSKI MEMENTO

(Zbornik priča)

Izdavač: NVO Centar za kulturu Bihor, Petnjica

E-mail: ck.bihor@t-com.me

Urednik: Mirsad Rastoder

Redaktorka i lektorka: Nada Bukilić

Recenzenti: Safet Hadrović Vrbički, Vlatko Simunović

Korice, prelom i dizajn: Jasna Kalač

Ilustracija na korici: mr Alma Rastoder

Fotografije: Adem Softić

Koordinatori/ke: Rebeka Čilović, Semir Škrijelj, Selma R.
Skenderović, Enver Rastoder

Štampa: GOLBI, Podgorica

Tiraž: 500

**Objavlivanje knjige podržao je Fond za zaštitu
i ostvarivanje manjinskih prava u Crnoj Gori.**

BIHORSKI MEMENTO

Salim Obralić 1945 - 2018.

Uvodna riječ

PAMTI!

Život otiče kao voda. A za vodom i mi. U okeanima il' gradovima, svejedno, živimo njihove čudi, uzburkane talase i hirove, sa nadom da ćemo se jednom vratiti izvoru. Rastu zgrade, sprat po sprat, zaklanjaju sunce bez kojeg se sve hladnije živi. Cvjetaju usamljenost, jadi, nesanica, globalne bolesti i sajber kontrola svega i svačega – pa "čovječuljak" kaska za munjevitim ubrzanjem civilizacije i nikako da je stigne, da joj se prilagodi. Mora se osloboditi sjećanja, ako nije spreman da prkosi i grabi časak u kome će se otisnuti ka uzbudljivoj pustolovini prisjećanja. Oživljavanja onih prizora koji poput ponornice izranjaju i tonu i ponovo izranjaju, čineći naše misli predskazanjem božjih i umnih zagonetki. Čineći naše snove znakom božjih poruka ili zagonetkama uma, na koje se insan ne smije ni oslanjati ni huliti, jer mu mogu pamet sačuvati. *Memoria minuitur nis eam exerceas – Pamćenje slabi ako ga ne vježbaš* – zapisali su Latini, a mi nijesmo sigurni da li su stari Bihorci to naučili od Latina ili pročitali sa velikih kamenih ploča po "rimskim grobljima". Samo možemo potvrditi da su, skoro do kraja 19. vijeka, kazivanjem i prenosili i pamtili priče i pjesme. Pamtili sebe same.

Danas, u ovom ludom trku, carstvu haramija, insan nema vremena za lijepu riječ ili stih, jer tumara pod olujom informacija koje ga sistematski zasipaju, oblikuju njegovu potrošačku psihi, zatupljuju njegovu mudrost. Umjesto: pamti! – važnije je: potroši i baci!

A može li se sve zaboraviti i baciti? Može. Posebno ako se prepustimo magli bezosjećajnosti i prema sopstvenoj duši, onom unutrašnjem biću koje sugerije: pamti! Pamti, da ti magla ne pojedje radost sjećanja na stare slike i slatke uspomene u kojima miriše bašča i još treperi glas onih koji tebe i u grobu pamte, zlatnom prašinom sjećanja posipaju. Pamti da su ovuda hodile naše nane preko pet hiljada godina. Mehlem žene, po urneku Đul-Fatime, koje su podizale gazije, evlije, muslihune, a ne zahabe i fukare. Njima je posvećena i ona glinena figurina iz Torina i svaka naša priča.

“Utuvi, dijete, valjaće ti!” – zborila je šapatom nana Duda, dok bi se čardakom širila priča mehlemna kao miris halve niz avlije. Riječi su kapljice žubora što ga jezikom imenujemo. Našeg jezika koji nam pruža formu, košulju i kabanicu za sjećanja i sve ono što se između riječi tj. pod tom kabanicom da naslutiti. Jezik je i onaj most preko kojeg će preći svi novi putnici koji za vodom hode. Posebno oni koji će, kao Refik Ličina, osjetiti da *u tuđini, jezik postaje jedina domovina*. A to može biti razlog i za čitanje ove zbirke u kojoj Mirza nagovještava: *Kuda ćemo, družo, Hasane? U moj kraj, u Bihor. Onda ćemo vidjeti. Krenusmo. Ja se nadam da ću vidjeti njegovu sestru, pa makar mi zadnje bilo. To mi je razlog za život. A njemu?... Ne znamo!* Kao što ne zna ni Draganin gost: *Plašio sam se povratka, nije da nijesam. Kao da sam djetinjstvo poznao iz prepričavanja, ne iz neposrednosti*. Memento!

Memento upravo znači: pamti! Sećaj se! Misli na...! Na uzvišeno u sebi. I ako hamališ i ako gazduješ, srcem nadmaši lihvare kao Safetov hamal: *Ene mu ti, z' ednu turu – dvie (banke). Znaš lji, bre, kako se para mućno stiće?!... Pa u kake, tek, rizike mi maćgaši upadamo...*

Sve se sabira i mjeri makar kao upozorenje mrtvih u Dinovim snovima ili Bejtovim sjećanjima na Manta.

Manto se rano otisnuo od kuće, magistrirao kockarske i druge majstorije i kao veliki „džek“ povremeno se vraćao u čaršiju. Gdje god bi ušao u kahvu (kafanu) drugi se nijesu faćali novčanika. Čašćavao je mlado i staro, a najčešće okupljao tek punoljetne junoške. Onda ga nije bilo nekoliko godina.

Šušalo se da je pao i svi su izbjegavali da ga pomenu. Čaršija je prisvajala nove kavaljere, a kada se Manto vratio bez ičega, niko mu u staru očevu kuću nije zalazio. U kahvama se prepričavalo da jedva preživljava, pa se nekadašnje junoške porezaše i sakupiše dobru mjesečnu platu da uplate u prodavnicu za namirnice svom nekadašnjem idolu. I bi tako! No, kada su ga pozvali da ga obraduju, Manto ih je prekorio: „Ko ste vi da raspolazete mojim novcem?“

Zato: pamti! Čitaj! Pamti ko smo mi, znaćeš ko si ti.

NARODNA BAJKA

ĐUL - FATIMA

Đul-Fatima je bila žena jednog islamskog vojskovođe. Kad se god njen muž borio s neprijateljima, ona se molila Allahu za njegovu sreću: da se živ i zdrav vrati iz rata. Jednom joj on ispriča o teškoj borbi koja mu predstoji, strahujući da će u njoj poginuti. Tada mu ona reče: ako mu dođe do kakve velike nevolje da tri puta izgovori njeno ime i puhne u ispruženu šaku. Tako je i bilo. Kada ih dušmanin satjera na neku veliku vodu, na kojoj nije bilo ni mosta ni broda, svi se nađoše na velikoj nevolji, šta će i kako će. Tada se vojskovođa sjeti riječi svoje vjerne žene Đul-Fatime i uradi onako kako mu je savjetovala. I gle čuda: pred njim se stvori velika i tvrda ćuprija, kojom lako i bez gubitaka prođoše na drugu stranu. Kada posljednji njegovi ratnici prođoše preko ćuprije, ona se pretvori u prah i neprijatelj ostade zapanjen od čuda, ne vjerujući svojim očima to što su svi videli da se dogodilo.

Kada se vojskovođa živ i zdrav vrati kući, jedva je čekao da se sastane sa svojom ženom Đul-Fatimom i da je pita šta je i kako učinila te se u najtežem času stvorila pred njima ćuprija, kojom su prošli i spasili se od dušmana. Videći je kako se raduje što se zdravo i dobro povratio doma, on ne sačeka ni da sjedne, ni da se odmori, već je upita: kakvu tu čaroliju zna i kako je načinila ćupriju pred njima, baš u času kad je tri puta izgovorio njeno ime i kad je puhnuo preko ispružene šake. Ona se izgovorila da to ne smije nikome reći, započinjala je i druge priče, raspitivala se i o onome što nikada prije nije pitala, ali on ju je uporno vraćao da mu odgovori: kako je načinila ćupriju pred njima i kakvu čarobnu moć posjeduje? Ni kad mu reče da će istoga časa umrijeti ako mu kaže. On nije prestajao da traži odgovor.

Kad Đul-Fatima na svo toliko njegovo navaljivanje nije htjela odgovoriti, on stade da je bije i zlostavlja, tražeći još upornije da mu kaže, ponavljajući jednomanicu: "Sram te bilo, mužu svome nećeš da kažeš, je li? E, moraš, ako si mi vjerna ljuba!"

Kad đul-Fatima viđe da joj nema druge, skide sa sebe ruho i ostade kao od majke nađena. Tad njen muž spazi po njenom tijelu tragove konjskih kopita i stopala ratničkih nogu. Tog trenutka ona je izdisala, a njen muž se nađe u čudu, žaleći mnogo što je svojom krivicom izgubio takvu ženu.

Nešto kasnije, misleći o Đul-Fatimi, i sve je više žaleći, ne mogavši da oprostí sebi što ju je potjerao u grob, muž plati neimarima da joj podignu turbe, kraj džamije u Peći, gdje i danas počiva plemenita Đul-Fatima.

Antologija: Usmena proza Bošnjaka iz Crne Gore i Srbije
(Husein Bašić, Almanah 2003)

Saopštenje žirija

PRIČE KOJIMA ĆETE SE VRAĆATI

Žao nam je što nikako nismo mogli nagraditi još nekoliko izuzetnih priča! Toliko dobrih i sjajno napisanih, stilski uvjerljivih i motivima bogatih i posebnih ostvarenja.

***

Ima li na ovom dunjaluku insana koji ne voli priče? I ima li onog koji ne bi volio pripovijedati?

Znajući da takvih nema, konkursi za priče i nastaju, katkad i traju. Ovaj bihorski, srećom, već ima izgrađenu i utvrđenu reputaciju i svjedoči istini da – nas, neke – upravo priče „drže“ budnima i u dobroj volji, čuvaju nas od zala svakojakih i navode, često, na samotan put, ali jedini koji je nama – eto ovakvima – moguć i dovoljno ljudski. Kao kada bismo rekli: „Pričam vam priču, jer volim čovjeka“, ili: „Čitam, jer tražim riječ čovjeka“.

Ove godine je na konkurs pristigao pristojan broj priča, no nije u brojnosti sve: važnije je što smo dobili čitav niz izuzetno vrijednih, lijepih i vrlo darovito napisanih priča. Zadatak članova žirija, u sastavu: **Nada Bukilić** (PG), **Enes Halilović** (NP) i **Mehmed Pargan** (TZ), bio je „odmjeriti“ tj. ocijeniti priče koje su ove godine pristigle na Konkurs Bihor – Zavičajne staze.

U ocjenjivanju prispjelih priča, analizirali smo sve za šta smo smatrali da čini vrijednost priča, a prvenstveno: jezik i stil književnog teksta, sadržaj, te strukturu i kompoziciju književnog teksta.

Morali smo jasno i precizno kazati koje priče svako od nas ponaosob cijeni i kako. A mi smo, ipak, poput svih drugih ljudi, veoma različiti. Različiti nam i sudovi, ukusi, čitalačke sklonosti, pa tako i različite ocjene. No, ma kako se razlikovali, najbolje se priče prosto nametnu same sobom, i tu niti jedan član žirija ne može

ništa učiniti. Osobito zbog apsolutne anonimnosti autora, a malo i zbog toga što se ni mi, članovi žirija, međusobno ne poznajemo, te ne možemo ni naslutiti sklonosti i ukuse jednog ili drugog ili trećeg člana. Pristigle priče, dakle, same sobom obavljaju naš zadatak i tako, u stvari, i znamo koje su najbolje. Nekoj drugoj trojki, drugom žiriju, izbor bi možda bio nešto drugačiji. Ali, definitivno, kretao bi se među desetak priča koje su se izdvojile nakon prvog kruga pjedinačnih bodovanja i ušle u uži izbor: **Jetim** (šifra: „Kalenice“), **Efendija** (šifra: „ApolonI“), **Snovi** (šifra: „Melkijades“), **Gorki kajmak** (šifra: „Čokrlije“), **Dova** (šifra: „Lejlevi4522“), **Naši** (šifra: „345“), **Gost** (šifra: „Zovite me Dante“), **Hamal** (šifra: „NP“), **Laka ruka** (šifra: NN) **Gluho doba** (šifra: „Zemanci“)...

Nakon užeg izbora priča tj. drugog kruga bodovanja, sabiranjem ocjena koje su priče polučile, dobili smo rezultat za **ODLUKU ŽIRIJA:**

III mjesto osvojila je priča **Hamal** (šifra: „NP“)

II mjesto pripalo je priči **Gluho doba** (šifra: „Zemanci“)

I mjesto zaslužila je priča **Gost** (šifra: „Zovite me Dante“)

Začudno, najteže je bilo opredijeliti se za to koja priča zaslužuje nagradu za autentičnost pripovijedanja, malo zbog toga što se sama autentičnost ne dâ lako procjenjivati (jer, uistinu, svaka od priča, a posebno svaka iz užeg izbora, definitivno ima svoju autentičnost – bez autentičnog pripovijedanja ni priče nema), a malo i zbog toga što su kod svakog od članova žirija tema ili osnovni motiv određene priče, uz stil ili sâm jezik, prevagnuli prilikom odluke - bodovanja.

Ipak, uspjeli smo da odlučimo,

Nagrada za autentičnost pripovijedanja pripada piscu priče **Dova** (šifra: „Lejlevi 452“)

OBRAZLOŽENJE

Ono što je rad žirija posebno otežalo i što nam je maltene presjelo, jeste činjenica da smo ustvari kažnjeni: nikako nismo

mogli nagraditi još nekoliko izuzetnih priča! Toliko dobrih i sjajno napisanih, stilski uvjerljivih i motivima bogatih i posebnih ostvarenja! Takva godina, rodilo, reklo bi se. Ono što nas tješi jeste činjenica da svaka priča nalazi put ka onome ili onima na koje „cilja“, te da dobra priča nije samo ona koja je nagrađena ili ona koja se pamti, već ona priča kojoj se s vremena na vrijeme čitalac rado vraća..

U ovom zborniku naći ćete niz baš takvih priča.

Sa druge strane, taj izuzetni kvalitet pristiglih priča i evidentno odsustvo patetičnih pripovijedanja, koja služe tek da se nešto o sebi reče ili da se neko pohvali ili požali, i onih smetenih zbrajanja tuga naših zavičajnih i jada naših – ma koliko imali saosjećanja kao ljudi koji živimo na ovom prostoru i odlično pamtimo ili poznajemo sve ono što nas je dehumanizovalo ili konkretno (iz)ranjvalo – u suštini pokazuje da je **rang Zavičajnih staza** dodatno napredovao. Na tome iskrene čestitke pregaocima, organizatorima i inspiratorima konkursa i, naravno, piscima.

Priča **Hamal** (Safet Sijarić)

Ima priča koje već na prvo čitanje osvajaju čitaoca i učvrste se na stečenoj poziciji. One su poput eha onoga što smo mi sami davno i lično doživjeli, pa nam se sada to isto vraća u formi priče. Otuda su nam tako bliske i poznate. I drage. Takva je i ova priča. Međutim, pisac ove priče takođe to zna, i u tome se i krije njegova vještina. Hamal je uistinu priča napisana sa mnogo pažnje i sa evidentnom stilskom vještinom, uz odlično poznavanje i vremena i vakta, kao i ljudskog karaktera i sudbine. Pisac nadmoćno i nadareno koristi arhaičniju verziju bošnjačkog jezika i vrlo vješto barata lokalizmima, što priču čini maltene živom, te ne dâ čitaocu da predahne. Uz jasnu, konciznu strukturu, pisac uspijeva održati dramsku radnju, suptilno i precizno gradeći lik hamala Ljatifa s Jakije. Ljatif postaje bihorska verzija Hemingevejevog starca Santiaga ili, čak, samog Sizifa, te se tako uspješnom karakterizacijom ovog lika oslikava univerzalna potreba čovjeka da svom životu i

djelanju dâ smisao. Bez obzira na besmisao oko njega i bez obzira na obesmišljavanje onoga što čini.

Velika je vještina starovremskim jezikom, nepretenciozno a pedantno, danas ispričati jednu univerzalnu priču, koja je stara koliko i čovjek. Samo se, eto, do sad nije našla u toj formi i takvim riječima skrojena kao sada.

Priča ***Gluho doba*** (Mirza Pinjić)

Majstorski napisana priča uvodi čitaoca u jednu ratnu noć i sve što je sa njom povezano ili može biti povezano. Lalićevski precizne rečenice i izgrađene, stabilne stilizacije, priča je istovremeno i sasvim jasna i posebno zagonetna. Atmosfera borbe, moguće smrti i nenadnog spasa ili budućeg užasa, ne može se to znati, i u njoj čovjek – to je okvir ove priče. Ali, iako je vremenski određena (II svjetski rat), nije to tek neka noć i tek taj rat – to je paradigma svih malih i velikih ratova koje svi prolazimo ili smo prošli; doba se smjenjuju, a mi kao da stalno nanovo živimo one prethodne živote, što su ranije drugima pripadali. Upravo to je postignuto ovom pričom: pisac iz tananih i varljivih nijansi sna, straha, obećanja, ideologije, uvjerenja i želja, stvara jarku i otpornu boju života. Ili prokletstva. Zato je rat strašan koliko i sam život – po svemu liči na čovjeka.

Kao ovlaš i opet vanredno nijansirano, pisac se dotiče i ljubavi – ljubav baš ne zna ni vrijeme ni mjesto kad se smije pojaviti! Upravo je taj motiv majstorski izveden, čini se da je poeta pisao ovu priču. Toliko je lijep i snažan opis tajno zaljubljenog, koji sa unutrašnjeg vidikovca kao sa vrha planine, posmatra raskoš, čar, markantnost i ličnost jedne suborkinje, pun divljenja i čudnovatog strahopoštovanja. Spisateljsko umijeće vas navodi, iako to u priči ne piše, da zamislite kako zaljubljeni srećan salutira pred tom krasoticom sa oružjem i opasačem.

Strašna je ljubav. Pod oružjem je. Baš kao i povjerenje.

Tako sapleten i utkan, u mreži, čovjek istrajava ne znajući uopšte čiji je život naslijedio. Može samo da se nada. Jer, kad ne-

što nazoveš „gluhim dobom“, to znači da je prije bilo neko drugo doba, pa će zato i sutra moći da bude doba bolje i ljudskije. U međuvremenu, čovjek se jedino može osloniti na drugog čovjeka.

Priča **Gost** (*Dragana Erjavšek*)

Priča Gost se u osobitom sjaju od samog početka čitanja i ocjenjivanja nametnula. Po svemu. Do te mjere da se čini kako je grehota objašnjenjima ili utiscima oskrnaviti njenu savršenost.

Napisana je izuzetno promišljeno i estetski pedantno – ništa ne manjka, ničeg nema suviše. Jednostavno, stilski savršeno. Sve metafore, sva pera u lepezi sjećanja i osjećanja, i sva „preslaganja“ slika iz života, dokazuju predano i posvećeno pismo. Ovakve priče, iako prirodnom stvari slave pisca, same sobom odaju i posebnu počast upravo čitaocu. Kad pisac poštuje moguće čitaoce, piše tako posvećeno.

Kompozicija priče, koja je neupitna, možda može djelovati previše precizno, ali i to svjedoči o vrsnom umijeću. Rečenice su veoma elegantne, nedvosmislene i jezički čiste. Piščev jezik je savremen, sugestivan i nepretenciozan, a rezultat je dominantan i snažan.

Život dječaka u oskudnom vremenu, odlazak u nepoznati svijet, odnosi unutar porodične zajednice, krvna veza, prilagođavanje, zaborav i sjećanje, neumitni protok vremena i sve ono što udaljava životni tok od izvorišta, uspomene i samoprijekor, povratak i susret sa jednom nesalomivom ljubavlju, trajnom i neograničenom, ugrubo rečeno su elementi na kojima je izgrađena svojevrsna, prilično elegična ispovijest u tri melanholične i nostalgične slike. Napisana u prvom licu, priča ne nudi samo predstavu „slučaja“ i/ili „gosta“ u tim trima slikama, već razgorijeva čiste i duboke emocije. Skladnim, rafiniranim rečenicama i jasnim mislima, pisac i te emocije „prosijava“ sve dok se ne dobije sama esencija i tuge i sreće, i nevolje i radosti, kao i razlike između onog površnog i potrošnog sa onim što je trajno i što bismo svi željeli zateći pri povratku kući.

To je, zasigurno, emotivni kofer svih iseljenika, bez obzira na to koji su bili razlozi ili povodi njihovog odlaska. I u tome je osobitost Gosta. „Ja vam kazujem priču, ja sam taj, ali i svi vi ste ja“, šapuću napisani redovi...

I, kad se prvonagrađenost baš mora obrazložiti, onda ćemo dodati da je ova priča jedna od najboljih i najljepših priča ne samo ovog konkursa.

Priča **Dova** (*Afan Latić*)

Dova je efektna, jezički bogata i motivski snažna pripovijest. Izranjajući iz dubljeg smisla vjere i vjerovanja i rastući ka svojoj završnici, postaje ubjedljiv odsjaj legendi, anegdota i predanja bihorskog kraja, tj. filozofije opstanka njegovog naroda.

Kompozicija priče slijedi pripovijedačku umješnost i tradiciju Bošnjaka, a jezik adekvatno integrisan sa svim bihorskim kovanicama i mistikom, učvršćuje njenu autentičnost u književnom smislu.

Glavni lik, mula Meljko, karakterisan je vješto, bez pretjerivanja bilo koje vrste, i čini se lako, što je, opet, zasebna vrijednost priče. Mula je i mrzovoljan i samoživ, svjestan svojih ali i brojnih mana ljudi oko sebe, nimalo sentimentaln i vrlo predan onome u šta vjeruje i Onom u kojeg vjeruje, te to i usmjerava sva njegova činjenja. Dosljedan sebi i vjeri, kao da je znao za šta služi njegov život i njegovo znanje, mula se u datom trenutku samožrtvuje za dobrobit tog istog naroda čije je mane tako dobro poznao. Znajući, dakle, da će on sam stradati, svojim primjerom pokazuje šta je sveto i u šta treba da budu uprte oči svakog insana pod svodom nebeskim. Tj. i oči i srca.

Samožrtvovanje je stari i univerzalni motiv mnogih književnih tvorevina, jer sobom donosi važnu i snažnu etičku poruku. Uostalom, estetika bez etike, i obratno, ne bi imale podjednaku snagu. U ovoj priči i estetsko i etičko su vješto uravnoteženi i ukomponovani u lijep književni tekst.

I mada je pisac završio svoju pripovijest opisom stradanja glavnog lika, on poetira mulinim riječima: “Žao mi ovolikog iluma. Kuća i onako nije bila moja...”

Ovakav stav, i mula Meljka i samog pisca, postaje, u stvari, univerzalan poruka Čovjeku.

*****

Sa zadovoljstvom prepuštamo **Njegovom Veličanstvu Čitaocu ovogodišnji zbornik priča**, duboko uvjereni da će među njegovim stranicama, odnosno u pričama, pronaći i neke pogubljene ili zaboravljene djeliće samog sebe. Srećna potraga!

Žiri festivala:

Nada Bukilić,
predsjednica

Enes Halilović,
član

Mehmed Pargan,
član

Nagrađene i druge priče

Mehmed Muratović

DRAGANA ERJAVŠEK*Prvonagrađena priča**Donator nagrade:**ZAVIČAJNI KLUB - BIHOR, Luksemburg*

GOST

(Melonostalgična razglednica u tri čina)

U prvom činu smo bili musava i neukrotiva djeca. Đavli, etiketirani od najranijih sjećanja, do mjere da smo se navikli na tu riječ kao na nešto milo i toplo što se svija oko svačijih nogu i čarapa za višekratnu upotrebu kad nas zima potjera oko šporeta.

Scenografija: blago rečeno skromna. Nešto što bih danas nazvao kaučem, iako je bilo neudobno i za kosti meke poput memorijske pjene, stajalo je u najboljem ćošku. Kredenc drečavo zelene boje, pun posuđa koje se čuvalo za nekoga ko nikad došao nije, bar ne dok sam živio u maloj kući podno planine, bio je naslonjen na pregradne daske na suprotnoj strani. Šareni tepisi po kojima smo gazili bosu, čisti kao posteljina u koju bi se zavukli svo troje, bili su hladniji od svih zidova. Pod jednim od njih sam sahranio pauka. Danas ta uspomena ponekad sahrani mene. Uz treći zid, odmah do vrata, stajao je šporet na drva. Nešto kao korito sa provučenim baštenskim crijevom tačno ispod najizrazitije ubuđale fleke koju je majka zvala Šiško jezero, sto za ručavanje i frižider bili su sav inventar. Kako nijesam ulazio u tuđe kuće, nijesam osjećao nelagodu koju skromnost, a još više siromaštvo, mogu da proizvedu.

Sve mi je u toj kući bilo pod prstima osim ostave. Zabranjeni špajz u kome su bile poređane tegle, vreće i kace sa sirom. Onim najboljim, koji nikad vidio nijesam u gomili na stolu, kao da je prizivao đavla koga još nijesam u sebi zamrzio, da proviri u tamu najbogatije prostorije u kući. To su bile moje prve velike batine, ali su bile vrijedne svega. Mastan oko usta, plakao sam pomalo na silu, samo da bih zaustavio naninu natikaču što se zalijetala vi-

soko iz vazduha. Ono što je bilo ostavljeno za goste je prvi put bilo opipljivo. Opipljivije od gostiju, da budem pošten. I bilo je ukusno toliko da i danas mogu na svakoj osjetljivoj tački jezika da istopim davno pojedeni grumen žučkastog slanog sira.

Na dan kad smo odlazili nana je plakala, zaboravivši sve ono što nas je proizvodilo u đavle. Sestre su plakale sa njom. Majka se pozdravljala kao da ćemo već sutra biti u svojim krevetima. Ispred kuće je čekao blatnjavi karavan sa natpisom TAXI, naš cijeli život je stao u tri torbe od kojih će se jedna pocijepati na aerodromu, ali to nije ta priča. Nana je, dobacila je majka u prolazu, plakala jer se cijela kaca sira pokvarila čekajući važnog gosta koji će ga pojesti. Je li tu bilo ironije – ja ni danas ne bih prepoznao.

U drugom činu smo u zemlji u kojoj razumijem samo tetku, njenu djecu i Šekija koji nam popravlja osigurače, u zemlji bez pozdrava i bez zagledanja u iznošene cipele sa čičkom u kojima sam putovao.

Tada to nijesam znao, ali majka je bila nesrećna u selu koje smo napustili i vjerovala je da ćemo jednog dana i mi, njena djeca, jednako patiti za dinamikom života, čistim poslovima, putevima i kupatilom u kući. Smučili su joj se lavori, kante sa vodom, korita i pepeo. U početku, od ljubavi prema mom ocu nije vidjela taj teži dio života. Ali od trenutka kad je umro ona je tražila izlaz. Za sve nas, ne samo za sebe.

Znao sam da će život u tuđini biti drugačiji, posebno zato što Alma, Azra i ja više nijesmo bili sami, i nije više bilo šume oko nas. Nedostajala mi je širina, miris negaženog, miris koji se kroz godišnja doba mijenjao. Do vremena kad sam to shvatio, u kući tetke Dunje, na tri sprata, sa njenom djecom sam odrastao i više nijesam bio siguran da li sva ta hrana na stolu i sve te gomile sira imaju ikakvog smisla kad dvije udovice, moja mati i njena sestra, nikad nijesu kući, kad im je djecu podizao sistem, kad je vrijeme postalo luksuz, a svega drugog je bilo taman toliko da ne fali. Majka je do kasnih sati služila vizbadenske pokeraše, naše zeml-

jake koji nijesu zaboravljali da im je neko ostao doma, ali nijesu ni mogli ništa sa svim onim što su znali. Zorom je čistila tuđe ulaze i parkinge, a nas su čekale ceduljice sa natpisima gdje je doručak, gdje je ručak, džeparac i čiji je red da iznese smeće.

Nane bih se sjetio samo kad su se mijenjala godišnja doba ili kad bi mi iz uskih i mračnih hodnika podsvijesti izletjela zab-oravljena psovka ili kletva. Njenog gosta koji nikad dolazio nije, pretvorio sam u anegdotu kojoj bih se smijao kad ostanem sam sa sobom. Još tada sam znao da ću ga staviti u priču. Nije to bio ni glavni brkajlija u selu koji svima cijepa drva, iako mu je nana činila blagi naklon kad god ga put nanese. Nije bio ni Puco poštar, iako je svraćao samo jednom mjesečno da donese pisma i penziju koju je nana zvala crkavica. Nije bila ni Stana Mustafina, nanina jedina prijateljica, kojoj je sve moglo bit', osim onoga iz ostave.

Nikad nijesam prestao da se pitam ko je taj kome čuva naj-bolji sir, sitno nasjeckane salate, orahe i suvo meso, brašnjave, smežurane smokve i cijedenu drenjinu, kafu upakovanu u metal-nu kutiju sa zlatnim natpisom. Ali užurbanost života i majčino odsustvo potrebe da se, od onog trenutka kad je sredila ostatak svog života, vraća u zemlju iz koje je potekla, ođaljili su me od ve-likih i romantičnih uspomena u kojima bi ta osoba imala bar neke crte lica ili obrise neviđene dobrote.

U trećem činu, gurnut nostalgijom takvom silinom da sam već u kostima naslućivao da ako sad ne odem, nikad više nanu vidjeti neću živu, vratio sam se pod staru planinu, u prvi snijeg koji još nije bio siguran da li da se zadržava ili da okopni, i našao sam je na vratima kao da me čekala, iako nijesam javio da dolazim.

Plašio sam se povratka, nije da nijesam. Navikao na korum-pirano vrijeme, ubrzana disanja, hladna klimanja glavom, izgubio sam iz vida da sam jednom, ne ni toliko davno, bio dječak. Negd-je na začelju svjesnosti, sjećanja na zagrljaje i mirise budila bi se asocijativno. Kao da sam djetinjstvo poznavao iz prepričavanja, ne iz neposrednosti.

Sada je na starom zelenom kredencu stajala mikrotalasna, kuhinja je bila obnovljena, a moderna i udobna ugaona garnitura je u potpunosti promijenila opis prostorije. Tepih je bio isti i u izmaglici sjećanja nazirao sam tri figure prostrte po njemu kako čavrljaju rasterećeno i ne znaju da van podplaninskog sela postoji bilo što, osim možda nekog zlog vuka, tuđe nane i Karakondžule, kojoj smo svi crtali različite robove.

Nana je odložila štake.

- Isti si otac, kaže, i glas joj se zaguši kod posljednjeg slova, pa kao da zacokta od nataložene tuge što je godinama postala noseći zid stare kuće. Nije željela da umre samo da bi što duže patila.

- Mora da si umoran, sažaljivo je šapnula.

A nijesam bio.

Ona nije razumjela taj koncept. Od Vizbadena do našeg sela se ne pješači ni koraka, nano, htio sam, a nijesam rekao. Nije se tako putovalo u njeno vrijeme. Bila je jednom do Berana na operaciji, sina je rodila u kući, a kćer uz potok. Kćer koju nijesam upoznao. Sina kojeg njegovo dvoje od troje djece nije upoznao.

Ponijelo me nešto čemu nijesam znao ime da raširim ruke prema njoj. Odviknuta od zagrljaja izmakla se tek toliko da nije sasvim uz mene, a onda stajala tako kao žalosna vrba, drhtala i odglumila da joj je svejedno, da sam mogao i da ne dođem u naše selo. Na pomisao da je selo naše sam se malo postidio, pa sam pokušao da prizovem bar nešto od onoga što sam na prazan pogled i ohladnjelo srce prisvojio. Ovo nije već odavno bilo moje, a opet, ništa drugo nijesam imao što sam osjećao više svojim.

- Zaboravio sam koliko je lijepo, propustio sam kroz zube nesvjesno.

Iz neprijatne tišine zamrle bliskosti sam se otrgao naglo i pošao prema autu da izvadim poklone koje je majka spakovala, poklone koje sam kupio usput na majčin savjet, poklone koje sam sâm birao.

- Nijesi to trebao donosit', rekla je.

- Majka je poslala.

- Kako je kučka?

Nasmijao sam se.

Nije joj oprostila što nas je odvela, iako je razumjela. Mlada udovica zarobljena u selu bez žive duše za druženje, bez posla, bez prihoda, s troje djece koja će jednog dana htjeti drugačije, više. Morala je da ode tamo gdje je imala bar nadu. Pa makar to bilo čišćenje parkinga i hodnika u zgradama većim od svega što smo do tada vidjeli.

- Da se bar preudala, da se ne muči, dodala je.

Dok sam gledao slike po zidu, na kojima sam prepoznao jedino svoje stare cipele koje su me odvele nesvjesnog u zemlju bez razumljivog jezika, nana je slagala po stolu hranu. Perifernim vidom sam uhvatio kako se nižu suvo meso, sir, orasi, drenova voda, rakija, domaći hljeb, smznuta jagnjetina, zaleđeni kolači, tegle pune ukiseljenog povrća...

- Ne može biti da nijesi gladan, rekla je.

Došao je. Njen gost je došao. Oboje smo mu se obradovali.

Mehmed Muratović

MIRZA PINJIĆ*Drugonagrađena priča**Donator nagrade:**CEKUM, Podgorica*

GLUHO DOBA

Prokletije, Prokletije, ko li vam je dao ime? Ne gajim nadu da ćete me izdati. Došli smo ovdje, gonjeni i prokleti. Tako ćemo i skončati. Pitanje je kad i kako. Mnogi bi da se to desi u snu. Kažu, ta smrt je najljepša. Raspršio sam iluzije kao mačka golubove po čaršiji. Oduzimao sam život kuršumom, bajonetom. Jednog šakama udavio. Sjekinom raspolutio žandarsku glavu. Prvog se sjećam. Bila je to sačekuša u okolini Berana. Imao je plave oči. Neobično za Talijana. Ili je to samo moja predstava o njemu? Nišanim. Pucam. Tijelo mu se zgrči i pade. Triput mu se noge ritnuše, k'o da je živinče. Nosio je poštu. Puška mu o ramenu, a šake skoro k'o ženske. Samo se laćale pera i hartije. Vjerovatno i pucale samo kad se mora. Ostali prihvatiše moj poziv. Vojni kamion bez cerade nasred izlokanog puta k'o sir na dasci. Čeka ko će ga, komad po komad, požderati. Vozač i oficir leže sprijeda, pozadi vojni ljekar i on, moja prva udijeljena porcija smrti. Brzo pokupismo medicinski materijal, pa u trk. Samo sam mu čizme pogledao, jednom, kratko, pa nastavio u ranac trpati zavoje. Ono u čemu se izgubim postane sjećanje koje vežem za njega. Ljetos je imao crvene obraze zbog jagoda. Nisam ih pojeo. Dovoljno je bilo gledati. Jesenas mi list pade na cipelu, a ja zamislim neku staricu kako ga suši, potom suče, pa mu plete bluzu, u koju ću poslati prvu smrt iz očeve puške.

Zima je i čovjek ima vremena hrvati se s mislima. Zavijam ih onim zavojima iz kamiona gledajući kroz prozor. Snijeg se uspavao. Nit pada nit se topi. San mu tvrd kao i korica na površini. Nikud se ne može. Čekamo, odgovara komandant jedinice na svako pitanja o pokretu. Naredba je jasna i oko toga nema spora,

barem na javnog. Nije dobro, šapuće predratna radnička sirotinja, sad udarna pesnica jedinice, treba se pokrenuti, izviditi stanje. Ali ih brzo razuvjeri bijelilo, pa se svi umire i čekaju. U dnu brvnare neko se vrti i onako lak san mi dokida. Nisam kavgadžija, ali za odmor bih ubio. Proklet neka je svaki što rat zasanja.

Htio sam otići na studije. Djed Rade prodao tri dunuma zemlje. Zakleo me da mu ih opravdam, pa, da l' zbog straha od mog neuspjeha, ili od bola što ga napuštam, izdahnuo. Oca nisam upamtio. Sve što me na njega sjeća je puška. Naučio sam pucati još k'o dječak. Mirna ruka i oko sokolovo se s djeda prenijela na me. To me spasilo. Kad sam pristupio jedinici gledalo me kao bogatuna. Po prvi put me bilo sramota vaditi knjige i čitati. Onda je došao politički komesar, pa me prošlo, jer nam je on grupno čitao, a ja ostale podučavao slovima.

Ko dira snove i razbija iluzije o toplom domu s ženom pored ognjišta? Hasan li je u dnu brvnare? Lampa koja škrto obasjava ne dâ mi oštrinu vidu. Neko se prevrće po daskama. One kratko zapomažu k'o da ih muče, pa utihnu. Ostali spavaju. Nešto mi ne da mira. Pridižem se. Kuda? U noć snijegom okovanu. Možda se umor povrati, pa zaspim kad ponovo legnem. Krenem prema vratima, ruka mi bridi. Navikla je na teret puške. Gdje sam pošao bez nje? U ratu se vojnik jedino oružju moli. Brani se i napada oduzimajući život drugom da bi ga sebi produžio. Koraknem nazad ka prostirci, sagnem se i pipam. Dodir me izdaje. Nigdje puške. Uхватim za neku kratku cijev. Straže zavikaše. Zapomažu. Sruči se tutnjava na našu brvnaru. Ostadoh na podu desnicom stiščući cijev. Ostali poskakaše na noge, sanjivi i nespremni. Iz tame prozorskog okna sijevnu vatra. Jedna pa druga osuše po nama. Ote se dah, neko zakuka. Tupi odarci trupla zatutnjaše po podu. Da imam nadljudsku snagu čelik bi se, pod mojim prstima, istopio. Neko spolja otvori vrata koja me udariše u rebra. Skupih bol u lice. Čujem teške čizme praćene pucnjima. Pad čovjeka na zemlju ima zvuk koji se u ratu samo

rijetkima javi. Ja sam ih čuo, zalegao na njihov znak i to mi je spasilo život. Slava neka je čulima.

Nešto me pritislo. Toplo, ali teško kao mlinski kamen. Javlja mi se djetinjstvo. Majka mijesi hljeb, djed se nadviruje nad kolijevku i nešto brkovima odobrava. Ko se ponosno smije i spušta dlakavu šaku na djedovo rame? Je li to otac?

Neko me povlači i udaljava od prizora. Sve se polako pretvara u dim, koji se nakuplja u nekakvu maglu i sve tako dok ne postane potpuno bijelo.

Kada sam otvorio oči ispred mene Hasan. Nema kape pa ga kovrdžava kosa u mojim očima potpuno mijenja. Čelo mu umrljano krvlju. Kako mi oči po njemu padaju, vidim krv i po njegovoj bluzi i pantolama. Zar sam se iz takve klaonice izvukao živ, nedirnut plamenom onog ko nas je njim posuo? Nešto mi govori. Usne mu igraju. Lice se razvlači u smiješak, potom u kletvu. Kao da se sveti, nekom meni nejasnom. Razabirem da nekud idemo, ali kuda? Šta ja znam o njemu iako mi je upravo spasio život? Malo, da bih u krupne stvari vjerovao, a sve su u ratu krupne i moram birati vjeru. Barem mi je još ona, drugarska, ostala. Pogledam oko sebe, sami smo, on i ja. Dva druga, ovlaš poznata jedan drugom. Kad sam pristupio jedinici Hasan je već bio tu. Držao se po strani. Kao da sluti neko zlo ako se približi. Nasmijao se kad sam demonstrirao da, stojeći stotinjak metara udaljen, mogu raspolutiti jabuku na grani; mrštio se na povike da sam studentić i jedini je od manjine, kako se kasnije ispostavilo, u jedinici koji su znali čitati i pisati.

Dugo je krio sestru. Koja je u italijansku komandu ujahala na crnoj kobili, a Italijani ostali u čudu. Neko veli: zbog dobro isplanirane akcije opkoljavanja. A meni đavo ne da mira, pa velim kad me niko ne čuje: zbog grudi, bujnih grudi koje miruju pod bluzom, a kao da će svaki čas iskočiti. Ko je nije vidio, ne zna da ima stvorenih poprsja za odlikovanje. Šta goni tu djevojku, kakvo srce i kakav udar sudbine? Jednom sam je vidio. Pitala je za brata. I tad mi kao providjenje udari u glavi misao, pa to ona za Hasana pita.

Drznuh se i prije komandanta, kome je pitanje upućeno, odgovorih da je dobro i da ga ja čuvam. Pogledala me, kao da želi upamtiti lice koje joj pominje brata, a potom se nasmijala. Dao bih sve dunume djedove zemlje za dan pun njenog pogleda uz osmijeh koji na obrazima udubi dio u koji ja, i sve što ide uz mene, mogu stati kad je ona u pitanju. Ja sam niko. Tek dječak koji je naslijedio zemlju, koja sad leži pod snijegom, a u proljeće biva pogažena čizmama koje se opijaju kradenim novcem od tuđe muke. Eto, našao sam razlog za revoluciju u sebi. I ja želim osloboditi zemlju, prvo svoju djedovinu, a kasnije i državu. To nas izjednačava. I ona je iz bogate kuće. Čini mi se, Begovicom je zovu. Ili sam to našao one večeri kad se četnički vojvoda Đurišić osilio hajkama, poručujući da će je naći i posjeći joj oficirskom sabljom obje dojke da nikad komunišćad ne zadoji?

Ona je od svih nas sposobnija. Ako se čak i komandant u njenoj blizini osjeća nebitan, a u našim očima je velik, kolika li je tek ona? Ja sam obnevidio i ne gledam je kroz ono što čini, već kroz ono što jeste. Drugi bi je za sebe prisvojili, a ja bih da ona prisvoji mene. Nek me stavi pod svoju komandu da je pratim, makar da poginem u njenoj blizini. Zar ne želi imati tako odanog druga? I robom bih dozvolio da me zove, samo da znam, meni se obratila. Ipak sam dostojan njenih riječi, pa nek su i puke naredbe. Ali kako to da Hasan nije s njom? Šta ih je razdvojilo? Glas o njenom junaštvu? Njegova udaljenost od ljudi? Samujemo zbog sebe ili drugih? Ili je ona krila njega? Nije kukavica, a nije ni heroj. Ne obara glavu ni pred kim, nit se istura u prvi red. Bježi od slave i kolajni, a oni za njeg zapeli. I ovo sad što je uradio, vrijedno je deset ordena. Spasio me iz opkoljene brvnare. Na leđima nosio ko zna koliko. Razbiše nas. Gdje su drugi? Razbježali se, ko ti i ja. Da ih tražimo? Nema fajde. Pokušavam se podići. Gleda me kako se malo mučim, pa mi pripomognu pri dizanju. Pipam se. Nisam ranjen, samo me boli kod rebara. Sjetim se ulaznih vrata i udarca. Udišem na usta, dugo. Pluća se pune oštrim planinskim zrakom.

Provjerim ranac na leđima. Izvadim pištolj. Da sam bonik, prekratio bih muke. Ovako, valja mi dalje. Lakše mi bude vjerovati da nakon smrti ništa ne postoji. Onda neću objašnjavati djedu kako sam izgubio očevu pušku.

Kuda ćemo, druže, Hasane? Osmijeh mu iskrivi lice. Jesam li prvi koji ga zove imenom u jedinici? U moj kraj, u Bihor. Onda ćemo vidjeti. Krenusmo. Snijeg se probudi pod našim cipelama. Gazimo i ćutimo. Ja se nadam da ću vidjeti njegovu sestru, pa makar mi zadnje bilo. To mi je razlog za život. A njemu?

Vodi me k'o iskusan pas vodič. Ne vidim da je klonuo duhom, niti da sumnja da će stići na mjesto gdje je zacrtao. Iznenada se zaustavi, pa ćučnu. Uradih isto bez pitanja. Tamo je neko ranjen, ali ko bi znao za ovaj put, možda nije od čovjeka. Šta, Hasane? Trže se, ko iz sna, na moje pitanje. Krv, tamo su tragovi. Da pogledamo? Ćuti, postaje nesiguran. Hajmo, pa šta bude. Tanki crveni putokazi postaju sve deblji, dok se pred nama ne ukaza obezglavljena prilika. Prepoznam komandantov opasač. Kakvo je ovo doba? Glasno pitam sebe, a Hasan mi odgovara kopajući grob. Gluho doba, pobro moj. Gluho doba.

Sve se utišalo na Prokletijama. Ni vukovi ne zavijaju, nemaju rašta.

SAFET SIJARIĆ*Trećenagrađena priča**Donator nagrade: Članovi pedagoškog
komiteta Eldorado škole, Kanada,
gdje radi Sanela Šabotić Toplalović*

HAMAL

*Ernestu Hemingveju**Znaće se zašto*

U svom životu stari Ljatif s Jaklje – kog pojedini po njegovoj rano stečenoj guši zovu Goljub – nije imao na svojoj krhkoj dvokolici ovaliki tovar, kao ove rede. Bivalo je svega, pogotovo ovako uz pazarni dan, ali baš ovaliko... Te vreća krompira i vreća paprike, te ceger mladih klipova »mumuruza« i jedan boranije, te tri »bunde« – tikve kapaklije, te čabrica sira i po jedna gajba kruške i rane jabuke, te jad ga znao šta sve još, natrpa mu se koliko ni u najboljoj svojoj mladosti i snazi ne bi lasno povukao, a sad je bio već u onim zadnjim godinama ljudskoga vijeka i, skrhan starošću i zdravstvenim nevoljama, prilično popustio sa snagom i izdržljivošću. Rasušenih kostiju i nabijena bruha, te slomljen u krstima, uzbrdo se u zadnje vrijeme, osobito ako je vruće kao danas, bogme i zapliha, posustalo srce mu se uzmuči, a uzbrdice će ovom prilikom, kako vuče nigdje drugo do na sami Bukreš – na drugoj strani grada, biti napretek. Ali on se ipak radovao, jer u novije vrijeme ga rijetko uzmu (hljeb u pekari počeo je nekih momenata iskati na recku).

Vrlo rijetko ga uzmu! Obično, samo ga pogledaju i, čisto s nekim prezirom, prođu. Sem kad nema uz njega nikoga drugog da čeka na mušteriju ili kad naiđe neko od mlađih pa, kao ovaj sada, od neke svoje sile i objijesti ništa ne vidi. Ovaj put, srećom, nije na njega oko ni podignuto; za ovoga je bilo dovoljno to što je ugledao kolica i uz kolica čovjeka.

»Eto, đine, to 'e to«, reče mušterija – momčina poput pastuha – kad utovariše sve. »Odvuj ćeš 'vo do Đemailjove kuće; ja sam Đemailjov.«

Ovo je govorilo da Đemailjović neće s njim – ima, izgleda, drugog nekog posla.

»Znaš lji tačno će smo, ha?!«

Ij, znao je Ljato sve – desetljećima razvlači teret po gradu. Ne ovog momka no ni njegovih roditelja još nije bilo kad je ovaj počinjao.

»Brezbelji da znam«, reče sa uvažavanjem. »Kako ne bi' zno, ene! Čuvena kuća mačugaška – trgue stokom naveljiko.« Upregnu se u svoja pohabana, škripava kolica razlokanih koturova, istanjenih rukavaca. »Kako ne bi' zno.«

Junoša se uznije – godi mu ovo što čovjek reče. I što se to lijepo uokolo ču.

»E pa de kad znaš. Kreni.«

I Ljaljko, kako mu pristojniji od milja tepaju, navali na jaram, uprije.

»Haj', bismilja'«, šapnu u nekom tihom strahu.

Istini za volju, i nema običaj često da pomene bismile, ali u ovakvim slučajevima, bogami...

»Bismilja'«, ponovi.

Cijuknuvši pod teretom, kolica mu se preteško mrdnuše. Teže no što je i predviđao.

»Uh«, reče u sebi, »baš sam plaho natovaren.«

A momčina ozadi: »Hej, stander još minut!...« Pa ti vrh svega, bacivši bostandžiji banku, doturi još lubenicu jednu, krupnu kao što samo bostan znade biti. »Gotovo smetnu' glavno!«, zagrohota. »E, moš sadek. Vozi!«

Tačno je osjetio dodatnu težinu. Jedva se pokrenu.

Od neke muke zapjevajući za se: »O ti Jakljo, visoka planino, / u tebe se sokolovi ljegu!...«

Ugleda u kahvenastoj tami prašnjava stakla jedne od radnji – sebe upregnutog na vrelu suncu neobično istrajnoga lje-

ta. Smežuran poput sparušena lista i poguren kao pod vrećom, raspadnuta smeđeg ćulafa i u također smeđem, iznošenu tankom suknu, izanđalu i izblijedjelu. Guša koju sad u starosti više i ne krije, iako zasjenjena zapuštenom, odavno ne brijanom bradom, lijepo se uočava jer pozategnuta kožica grla čisto se na svijetlu danu cakli.

Kao što se i predvidjelo, Đemailjović ne pođe za njim. Obrnu nekuda drugo, kao u neku šetnju. »U, milja majko!...«, odmjeri u polasku svojim bijesnim okom premladu jednu prolaznicu u svilenim dimijama što je baš lomila u hodu. U svojoj momačkoj mucu i nevolji okrenuo se najbližima. Starac doču kako uspaljenički pita: »Koja lji 'e, ćia lji 'e, jarabi?!... Recte ako iko zna, bok vi do!«

Ubijen siromaštvom i teškom oskudicom, bijedom, a uz to od podmukla, bezjodna izvorka ponad strma milća i, još za mladosti ogušavivši, uslijed čega mu je i zbor postao unjkav i promukao, te dobivši kržljiv izgled i žučkast ten, Ljaljko nije doživio priliku da se oženi, niti je ikad imao ljubavnice. Na mnoge mu je u životu otišlo oko, ali su one pored njega prolijetale ne primjećujući ga, dok on, za razliku od ovog Bukrešanina, nije imao ni trun samopouzdanja, bar da kahne, da se nakahne, pa ih je obljubljavao samo u mislima i snovima, a stvarno – nijednu.

»Ao«, reče u sebi, »baš ne ide mangaš sa mnom. Da bi mi đe poguro, pripomogo. Jok!«

Povuče, povuče, ali koturovi mu po džombastoj kaldrmi već na polasku počеше zapinjati. Morao je nagingjati lijevo-desno da bi se vadio iz bezbrojnih ulegnuća... Tek kad malko zauze zalet zakloparaše mu koturovi, zalandaraše kolica polagaišno po krupnim kamenim oblutcima. No kako je pred njim vrvilo od ljudstva i natovarenih konja, volujskih zaprega te njegovih kolega sa dvokolicama, morao je biti vrlo pažljiv i oprezan. Da kog, nedažbože, ne načepi koturom, zgnječi mu nožne prste, da ne poplaši nekog tovariša ili se udari s čijom dvokolicom, zapregom. Uvijao se i varakao kako zna.

Međutim, ne uspije baš sve najsretnije izbjeći. Njegove kolege hamali bili su i sami oprezni i s njima se fino razminjivao, no jednoj razdrljenoj ljudeskari od Golije vrevom i stiskom uznemireni volovi se bijahu uzmuhalili i uzjogunili pa zastraniše, nadrviše ukrivo i kotur zaprege se, kako se Ljaljko od gužve ne stiže skrajnuti, zakači za njegov. Tačno se ču kako mu rukavac pri tom kvrcnu...

»Uj, stari, boga ti ljubim!...«, okrivi ga u afektu, od strane volova uzljućeni brđanin, žilav i od visinskoga sunca kao rak crven gorostas pod svojom, znojem natopljenom, izlizanom maslinastom šajkačom. »Kako to voziš tu dvokolicu, jadan čoveče?!...«

Stari je šutio – nije htio raspravljati. Uze trzati unazad dok se ne otkuči, ali volovi hrgnuše dalje pa opet zakače, čak ga i popovukoše, tako da rukavac nastavi kvrckati..., i tu je nastupila prilična borba da bi se to nekako raskantalo.

»Uh!...«, reče u sebi starina kultarisavši se. »Ka' siđe s čiste široke ljedine u va naš mravinak, u vu teskobu i vrhlanciu, gužvanciu, u va jat i krklanac, muka!...«

Naviknut na svašta, nastavio je maltene mirno, gotovo kao da ništa nije bilo.

Tu gdje se sve živo sliva redovno sretne nekog od poznatih mu, ali on se samo prazan pozdravlja sa znancima, a pun kad je ne, već se pogne i vuče, jer ne voli da ga motre dok se bori, muči. Pored ovog, moglo bi u nekim prilikama – da se kome slučajno javne – zazvučati i kao priželjkivanje pomoći, a ne bi volio tako da se to shvati, pa i zato vuče gledajući naprijed i štiti.

Ali kolega mu jedan, ne mnogo mlađi od njega, Haljit – Haljčo s Jalije, smlata od čovjeka i baraba, ništaroba, ne prođe smirom. Hišnu ga u prolazu i sa slašču zasvitka očima. »Prrrrr!«

Oguglao na neslane šale od strane svojeg, sada skoro već nestalog naraštaja, Ljaljko se nije srdio i živcirao. Brinuo je o svom poslu.

»Napriet, starino!«, reče sebi. »Povučider.«

Navrh izlaza kad izbije otvori mu se vidik i sada on odatle,

zakrećući udesno i zadirući u središte grada, izmjeri pogledom koliko ima onamogore do na Bukreš. Ovaj put kao nikada dosad učini mu se, bogami, baš daleko. I baš visoko.

U taj čas, kao da mu se ruga, lijepo ga pogledavši svojim sumahnutim očima, ispred njega propalaha – tranjav i vječno šlandav – poludjeli Murčo s njegovom izdrndanom trupinom o kanapu, koja je strahovito landarala i mlatarala za njim, jako zahopanim i uskričalim od sreće. »Ii-hi-hiii!...« I raspjevanim. »Ooj-hooj, oho-hooj!...«

Četvrtaste državne zgrade u gradskom centru zaklanjale su polagaišno iza njega pijacu i u pozadini osojnu njegovu Jaklju u modru mekišu i uvrh naseljca jednooki mu kućerak u ocjeditoj i sasvim posnoj vrleti, u kojem kao jedini nasljednik koji se u svojih roditelja održao, živi sam, a iza lijevog mu ramena, preko hučne Raške, otkrivalo se u daljini staro gradsko groblje, ukraj kojeg mu leže roditelji, za života vječni najamnici te od njega vazda željkovani, i on nije mogao da ne pogledne onamo. Nekad mu se učini da bi najradije – iako nije tamo računao ni na šta sem zemlje – okrenuo na tu stranu... Ali on je i dalje od ovog, svijeta živih i mora jošte biti tu.

U pokockanom centru grada, gdje mu koturovi jako zadrndaše, na trokrakom raskršću mimoilazilo se i križalo s limuzinama i kamionima te je tu morao paziti na prednost drugih, onih zdesna, a kad je imao prolaz valjalo je pohitati da se brže makne, ali jedan nestrpljiv vozač ozadi, možda ošamućen suncem i sparinom, bijaše navalio da ga još tu na raskrsnici pretekne svojim autom, zaluženom sivom volgom, i on se plahnu da ga ne zakači te dramatično povuče ustranu, pri čemu mu se preosjetljivo staračko srce poprilično razlupa.

»Fala ti, bože...«

Eh, ovdje osjeti da mu lijevi kotur – hovelja. Osvrnu se te se u to i okom uvjeri.

»O, bogomi se rukavac nalomio od onia voljujskia kola, đavolja«, shvati. »Aii!...«, razočara se. »Pih!...«

Dugačkom glavnom ulicom, kojom je zbog mahnitih motornih vozila stalno išao krajem, duugo, duugo su koturovi njegovih kolica drndali i cijukali, uz hoveljanje lijevog.

»Bože dragi, koljko 'e ta hamalj natrpo na va koljica!«, ču se tu sastrane saosjećajan glas neke žene što je gazila za čovjekom.
»Ne viđi s' o' tovara.«

Ovo je bilo prvi put u vijeku da ga neko od prolaznika tako javno primijeti s njegovim teretom, i to ga malčice obeshrabri, jer je značilo da mu je tovar nenormalan, ludo golem!...

No, komentar probudi u njemu i nekakav ponos pa ga tako i – podstakne.

Podstače ga to i nekako je išlo.

Išlo, ali kad se poče primati uz vrletni i razlokani Bukreš...

»Ova se stari«, opet je čuo nekog, »pogano mući s ovim tovarom. Teško se bori.«

»E jes«, potvrdi saputnik. „A lijevi kotur mu se, ja bi' reko, krivi, popuhća.«

»Rukavac mu se nalomio.«

»Ja', taman tako – nalomio.«

Međutim, kao što se to nikad i ne radi, niko se ne zaletje da pritekne i pogura, zbog čega mu bi na neki način i lašnje, jer iako bi mu pripomoglo, bilo bi mu i neugodno, neprijatno – po njega bi to bilo poražavajuće.

›Napriet, junaće!«, reče sebi uprijeviši. ›U se i u svoje kluse.«

U tome od Potok-mahale, kao dvije zvjerke, izbiše dva okretna i brza momka i zavrnuše u istom smjeru, za njim, a iz te mahale, iz tog brloga... čovjek je mogao biti zadovoljan ako mu ne prirede kakvu neprijatnost, naprave smicalicu, maznu mu šta ili otmu. I kad je začuo iza se još da nešto šapću, poosvrnuo se.

Njih dvojica sada zastadoše kao da su se nečeg prisjetili, nešto smetnuli, zaboravili, i u jedan čas okrenuše natrag.

Starac rasterećeno nastavi svojim putem.

No uzbrdica!...

Navaljivao je svom snagom ali tovar se jedva pomicao. Nekad ga i povuče nazad pa je morao zakrivljivati lijevo-desno. A kad zapadne u kakvu udubinu, rupčagu, o!...

Na jednom mjestu mu se koturovi tako zaglaviše da nije mogao naprijed ni maknuti. Samo se bez rezultata vrpolio u mjestu.

»Uj, što se pati ona stari s oniem negoviem teretom!...«, i sada primijeti neko sastrane. Ali se ipak prođe. Kao baš nikada što se to ne radi, ne sjetiše se ni ovdje da priskoče i pripomognu, poguraju, ne! Štaviše, ču se kako neko od saputnika promrmlja ovu: »Boromi, nek se pati... Šta ćemo mu?!... Svako na svijetu neku muku teglji.«

Čuvši ovo i sve shvativši, stari udahnu puna pluća zraka pa se potkopa svim silama. »Svako na svijetu!...«, reče.

Sve je činio da se iščupa. Da se iščupa, i to što prije, da ga ne bi prolaznici sažaljevali. Jer najmanje je želio to, da ga neko sažaljeva, najmanje!...

Ovako se potkopavao jedanput vukući s autobuske tamo gore pod Tepe prepune i kao tuč teške brojne putne torbe jednoj gospođi u bijesno kratkoj i do pucanja zategnutoj suknji. Iako po razlokamu makadamu, išlo je nekako ravnim do pod starogradski bedem, ali uz Hendek i gore uz Hadžet isto ovako. Ionako teško vuče uzbrdo, a koturovi mu zapadaju u rupčage i zapinju, dok gospođa pored njega nestrpljivo cakće štiklama gore-dolje, gore-dolje...

Opet, u jednu ruku mu je lašnje sada. Sad je u ovome sam, bez ičijega neposrednog prisustva. Sam vuče, sam se muči, sam sve.

Nakon nekog vremena, uspio je nekako na vještinu, izbacivši jedan kotur pa drugi. I nastavio.

No pred njim je bio sve veći uspon pa je bilo i sve teže, tako da mu je srce stalo bubnjati kao vojska u maršu. A tu izbi ozdol jedan auto trujući pri usponu zrak, dok brzo potom, kao po dogovoru, naiđe i jedan ozgor, dižući prašinu, te ga sve to zaguši... Zakašljao je i kihnuo kao uz nahladu ili rednju.

›Ovo motorizovano ‘e«, reče u sebi, ›baš osiljilo. Probesni pokraj tebe, bogomi... ka da te nema.«

Prilično ljut je pogledao naniže za vozilom. ›Vala, ka da te nema.«

Kad se prašina malko razrijedi, otkri se grad već duboko pod njim i na drugoj strani grada, sada već jako udaljeno, gradsko groblje, stanište njegovih roditelja.

Uzbrdica je sve veća i on je sada baš zamjerao onome mangupu Đemailjovome što ne pođe s njim, da ovuda malčice pogurara, pripomogne.

›Zno ‘e za vo«, reče s prijekorom. Mada se nikad i ne sjete pogurati. Ne primjećuju kakva je situacija. Ili ih nije briga.

Morao je stalno zakretati lijevo-desno da ga teret ne povuče natrag. Lijevo pa desno, lijevo pa desno...

Jedanput mu se izlizan kožni opanak pofuja i on pade na koljeno – udari se do bola...

›Oj!...«, morale se čuti.

A kad se uspravio, prilično razbijena koljena, osjeti da mu se kolica podobro naginju nalijevo. Rukavac pri stalnom trzanju i zakretanju dodatno popustio i kotur sada došao skroz nakošen. Iščupa se odatle ali mu se rukavac pri tom još jače nalomi i kotur... samo što nije legao.

U jedan se čas tovar s kolicima navede, navede... Ho, ho, ho!...

Sad je lijevom morao sve vrijeme da popridiže i pridržava. A lijeva kao lijeva.

›E baš si lijeva«, reče on svojoj ljevici. ›Ljepo su te nazvalji.«

No tu mu se posreći da osigura oštećena kolica i koliko-toliko sebi olakša. U nekoj urvini pokraj puta, na divljoj trešnji jedna grana bješe očavrljena i on je strgne te podmetne ispod rukavca da bi pridržavalo.

›Drš se, Ljaljko!«, glasno reče sebi. ›Nika’ ti se nie desilo da ne uspieš.«

I s takvim jadom i halom izdere uz najveću vrlet. Do samog zavoja ka kući Đemailjovoj.

E, sad je odahnuo. A u jednom trenutku kao da osjeti iza se i neko – rasterećenje...

Okrenu se začuđen. Da je nešto spalo čuo bi, valjda...

Tek malo kasnije shvati šta je. Jer, ona dva momka od Potok-mahale, tihim koracima, pognuti, bježali su odovud ozgor naniže niz ulicu. Jednome od njih u naručju je bila ogromna lubenica sa dvokolice. Kad opaziše da su primijećeni, najednom potrčaše i zamaknu k svojoj Potok-mahali, otkud potom doprije njihov bezobrazni kikut i kreveljenje.

»E«, reče starac za sebe, »sadekan sam baš olakšan.«

»Rasteretiše mi pahćat«, veli.

Dovuče se vremenom do cilja. Zaustavi se pred pogolemom kućom Đemailjovom, kulom dobro utvrđene široke avlije pod starom murvom i džanarikom. Dirnu zvekir.

»Ene Ljata!...«, pojavi se – u neki vakat – sam domaćin, uhranjen i silan, bogataški nadmen. Baš je bio iznenađen što vidi istrošena starca.

Naš junak bez riječi obrisa rukavom ljuti znoj s čela.

»A šta 'e to ljihće?...«, začudi se domaćin vidjevši pod kolici- ma trešnjevu granu.

»Kotur mi popuhća. Rukavac se nalomio.«

»Ljepo si vo upakovo«, primijeti čovjek, smjesta zaboravivši ovu ispovijest. »I učvrstio.« (O ogromnosti tovara ništa!)

»Pa moro sam utvrdit. Pogotovo za uzastranu.«

Slabo čujuć sve ovo, Đemailj se isti čas obrnu i širom otvori kapiju, da mu dostava može nesmetano ući u avliju te doći do pred sama kućna vrata.

»Eto!«, reče on kad istovariše. »Zdravo bio, Ljaljko.«

Obrćući kolica polagahno natrag, Ljatif se s izvjesnom nelagodnom u sebi, osvrtao... Od nekog ponosa nije mogao da prelomi i podsjeti na naknadu.

»A nie ti plaćeno?...«, napokon shvati domaćin, koji je poteška srca davao novac.

Veseli Ljato ugnu ramenom. »Malo ko i plaća unapriet, Đe-mailjaga.«

»Aha...«, dohvati se domaćin s nekom mukom novčanika. »Pa koljko bi to trebalo?!...«, otrese se kao da je ovaj došao nešto da mu otme.

»Doobro«, ublaži on. »Rekni. Salj nemo, vala, da si pretero!...«

»Nikat ja, bog mi duša, ne preteruem«, lecnu se Ljato. »No kako jes.«

»Pa de kad ne preterueš, zini!...«, ipak u izvjesnom strahu da ne bude suviše, pokuša maćugaš da ga prepadne i suzbije. »Koljko?!...«

»A trebalo bi dvie banke...«, mrdnu Ljaljko pomirljivo glavom, »međutiem...« Htjede kazati za izgubljeni bostan ali ne stiže.

»Ej, dvie!...«, i ne dočuvši ovo potonje, smjesta iskrivi domaćin usta. »Dosta ti 'e, vala, edna!« Sporo kao da je olovno teška, izvadi i, držeći je u dnu šake kao da je golubije jaje, isturi mu jednu. »Eve ti voljiko i bidni zadovolan. Ene mu ti, z' ednu turu – dvie. Znaš lji, bre, kako se para mućno stiće?!... Pa u kake, tek, rizike mi maćugaši upadamo...«

Kad bi samo jedna, Ljaljko ne uze ništa. »E pa kad 'e banka, to 'e tvo'e«, gorko će on. »Toljiko sam ti posto – dužan.«

Čovjek se obrete u čudu. Ništa nije razumio...

»Niesam ti saćuvo ljubenicu«, objasni naš junak povukavši prazna kolica nazag. »Ljatiše mi 'e naka giljijpterčat otutozdolj ot Potok-mahalje. Što tu ima giljijpterie, to nema Čukovac i Jaljia, te 'namo Hađet i ono pot Henjdek zaedno.«

»Hejha!...«, razočara se domaćin kad ču šta se desilo. Bi mu žao i Ljaljka i – lubenice.

Nje mu je bilo žao kao djetetu! Jer su mu se bili raspíšali zubi u očekivanju da će i tog biti. Ali i Ljaljka... Držeći šaku s kovanicom povisoko u zraku, isprati ga dirljivim pogledom.

»Aman, jarabi!...«, veli vrćući svoju banku u šlajpak.

Stari Ljatif otisnu nizbrdo, brišući onom granom po putu

prašinu. Strašno smorena i smrvljena, nešto ga je mamilo onamo groblju i u njemu roditeljima.

Mamilo, ali on je još bio od ovoga, svijeta živih, i s ponosom se osmjehnu začuvši usput šapat kako je »va ćoek, star ka grop, na Bukreš dovuko – brdo«.

Mehmed Muratović

AFAN LATIĆ*Specijalna nagrada za
autentičnost pripovijedanja**Donator nagrade: Udruženje
„Bihor naš zavičaj” Švajcarska*

DOVA

Ova zima je hladnija nego sve prijašnje. Ili se insanu tako svaki put učini kad zastudi. Sivi, gusti oblaci se ponad Lagatora toliko nisko spustili da se čovjeku činilo da ih može rukom kroz prozor dohvatiti. Rastjerati ih ako poželi. Snijeg škripi pod nogama dok ljudi u naramcima i krošnjama unose drva za ogrjev i sijeno za stoku. Rijeka Popča utihnula... samo se ponegdje čuo blagi žubor potoka koji je podsjećao na nju, da je prisutna ispod leda, poput krvi u žilama koja nečujno teče.

Njegova prsa pritiskao je vodenični točak; eto takav je osjećaj imao mula Meljko. Pitao se, često, u beskrajnim borbama sa samim sobom, ima li dijela ljudskog tijela, otkad je čovječanstva, da nije bio posječen i svaku bolest odbolovao? Evo će dva mjeseca kako se s mukom kreće i gotovo nikako ne izlazi. Bolest ga pritisla i okovala u ciču zimu kad je možda, mislio je, ljudima najpotrebniji. Volio je mula Meljko u ovim zimskim noćima prelistavati svoje čitape kojih je imao ne zna im se broja. Osjećao je povremeni žal što nije mogao podijeliti ilum sa nekim, jer ga je uistinu posjedovao. Jedne prilike neko ga je pitao zašto ne dijeli svoj ilum i hikmet? Volim više da moj ilum ide sa mnom u kabur nego da ga neko drži nizašto, odgovorio mu je. Kažu da je bio allame u svom vaktu. Evlada nije imao, a tuđu mu se nije dalo barkati sa tim. O svojim školskim danima rijetko je pred kime govorio. Gotovo nikako. Kao da je krio neku veliku tajnu koju je namjeravao sa sobom ponijeti u kabur.

Bio je, ono što se kaže, naks-insan. Plahovit, hirovit, nije trpio narodne priče, već bi svakom u brk odbrusio ono što misli. Nije

imao viška, a ni manjka riječi. Tamam onoliko koliko je dovoljno da svačiju dušu primiri ili, ako hoće, uznemiri.

Jedne prilike, dok se u njegovom prisustvu nekolicina mudžiba bez imalo nedameta javno hvalilo u vezi sa svojim mälom, naprasno ih je prekinuo i reče im: Da vi ne griješite, vama bi se pridružilo nešto gore od grijeha! A šta to, akile naš? Udžub, reče kratko, i dodade: Trebali bi se bojati Allaha onoliko koliko je on kadar da nas kazni! Anlajisao je situacije mnogo brže nego obični avam. Ljudsku dušu je, tvrdili su, toliko dobro poznao da je za nju bio istinski avdžija. Dovoljno je bilo da sagovornika pogleda direktno u oči i da riječi same krenu. Ljudi su svašta pričali za nje-ga kada nije tu. Tvrdili su da se bavi svime i svačime, da poznaje alemi-gajb, da mu šejtani sašaptavaju... ali, kad je bio prisutan, kako je to i svojstveno avamu, mnogi bi ustuknuli. Drugi su govorili da je havas i da je takvim insanima to pripisano.

Neki su čak govorili i da im se u njegovom prisustvu jezik „zaveže“. Oštrog pogleda, sitnih očiju, sa pomalo brade i mustača jarko crne boje, izazivao je strahopoštovanje gdje god bi se pojavio. Ahmediju nikad skidao nije, osim kada bi odlazio na počinak. I žena njegova, naviknuta na njegovu prijeku prirodu, pokušavala se oteti tome koliko je mogla. Njeno prebacivanje se uglavnom nikad direktno prema njemu nije iskazivalo, plašila se, ali jeste znavala kazati: Allahu dragi, sačuvaj me Meljka!

Tako su, jedne prilike, njih dvoje, vraćajući se sa posjetka, na putu prema kući bili dužni da pregaze rijeku kako bi nastavili put. Držeći hanumu za ruke i prelazeći preko nestabilnog debla, namjerno je gurnu, ali ne pustivši je skroz, već samo koliko bi se do za vrat pokvasila. Razlog tome je, kako će se ispostaviti, neka rečenica sa posjetka, kojom ga je žacnula. Držeći je za ruku i pomalo zlobnog osmjeha, reče joj: A, hanuma! Insaf učini i reci, ili sam ja, ili ti, manjeg stida i osjećaja?! Nikad ne govoriš Allahu: Sačuvaj mi Meljka, nego da te od mene sačuva. E pa evo, sad imaš priliku da se rastanemo! Huda žena, sva u suzama i drhtavici izazvanoj

ledenom vodom, pristajala je na sve u tim trenucima i gorko se izvinjavala...

Ovih dana dok je u bolesti, žena ni riječi nije izustila. Nakon što bi pripazila da mu nešto ne usfali, išla bi stoci i namirivala je. On je neumorno listao svoje knjige na arapskom, turskom, koliko god mu je snaga dopuštala. Tužnih očiju bi pogledao kroz prozor i othuknuo uz jedno dugo ve la havle ve la kuvvete...

***

Tih dana pronese se čudna priča. Naime, uoči petka, kad su ljudi krenuli na jaciju, po običaju krenuše sa kahve u džamiju. Prteći snijeg, polahko su se primicali drvenoj kapiji džamije sa gvozdenim halkama. Međutim, ljudi koji se tu zatekoše, ostadoše ukopani u mjestu. Iza vrata su dopirali životinjski glasovi: mukanje, njakanje, pa i lavež pasa im se uvuče kroz kožu pa sve do kostiju čije krckanje su sami počeli osjećati. Neki potrčaše sa strane da vide da nema kakve stoke, ali nije bilo nikoga. Naravno, bilo je i onih koji ustvrdiše da se neko drznuo da oskrnavi Božiju kuću, tako što je uveo svoju stoku i vezao unutar džamije kako mu ne bi mrznula vani. To su potvrđivali tragovima stopala na koje su nailazili pred ulazom. Međutim, ko god je pokušao otvoriti vrata džamije, kao da su ih nevidljivi ljudi rukama i tijelima prepriječili.

Uopšte joj se nije moglo prići sa bilo koje strane. Da stvar bude gora, oni koji su pokušali, nakon što bi udarili na taj nevidljivi zid, vraćali su se kao sumanut: krivih usta, i uz jezovit vrisak čupali kose i bježali onamo gdje bi ih naletnik odvuкао. Od silnog straha koji se bješe uvukao u kosti, ljudi se razbježaše i hitro kućama vratiše. Oni što ne smjedoše prići kapiji, učeći u sebi i što znaju i što ne znaju, tiho se povukoše hodajući unazad iz straha sa unaprijed izgrađenom idejom da tu noć sigurno neće moći zaspiti. Raspredalo se nadugo i naširoko kakve su to sile zaposjele petnjičku džamiju i što smo skrivili da nam se ovako nešto događa. Jedni su govorili da je to zbog naših grijeha, drugi su,

opet, tvrdili da to sa grijesima nema ama baš nikakve veze, nego je velika ograma u pitanju..

Svanu petak. Pošto je mula Meljko bio bolestan, u međuvremenu bješe osposobio jednog mladog softu da ga odmijeni dok je na bolovanju, i ovaj je revnosno obavljao zadate mu dužnosti. Međutim, kada se i softa primače kapiji džamije, dalje nije mogao. Kao da ga je sprječavao nevidljivi zid. Momak, sav izbezumljen, kao da ga je sami šejtan ošamario, pobježe glavom bez obzira. Izbezumljeno stade vikati da je vidio kravlju i konjsku glavu velike kao džamija i da jedva čekaju da ga ugrizu. Taj dan, kažu, džuma se od straha ni klanjala nije.

Ljudi vijećahu šta da čine. Neko predloži da odu mula Meljku, iako su zazirali od njegove prijeke naravi. Nemadoše kud, nego upregni konje i pravac prema Lagatorima gdje je mula Meljko živio. Objasniše mu o čemu je riječ na što on samo reče: Ponesite me na konje.. ovo nikako nije dobro, kao da je slutio negdje iza svojih dubokih, crnih očiju o čemu je riječ. Na nosilima međ' četiri đogata, sniješe ga nedaleko od petnjičke džamije. Reče im da ga postave tačno naspram ulaza u džamiju. Podiže ruke prema gustim oblacima i s imenom Njegovim stade učiti nešto. Kao da je munja svima zaslijepila vid, u jednom trenutku, iznenada zatutnji iz pravca Popče i Savina Bora nešto nalik grmljavini što je ulazilo i izlazilo u uši ljudi tako da su se mnogi počeli za glave s obje ruke držati. Ljudi su u magnovenju razumjeli da mula Meljko nešto govori, ali ono što su vidjeli i danas se prepričava: vrata džamije se sama otvoriše i to takvom silinom kao da ih je neko iznutra otvorio, a iz nje navali ogromna prašina koja im zapahnu lica i oči. U istom momentu navali sirovi kašalj kod svijju. Mula Meljko povika koliko je mogao na sav glas i sav blijed: Ja sam svoje uradio, a teško meni nakon ovoga. Allahov emer je jači od svakog ljudskog murada i irada. Dobiješ ono što zaradiš, a ne što želiš. Uz kašalj i vrućicu, ljudi ga nekako opet uz pomoć đogata vratiše kući.

***

Nedugo nakon tog događaja, kao da je mula Meljka usud one prašine polahko počeo stizati. Uginu mu sva stoka. Žena mu ode s ovog svijeta. U snu. Nije se mučila. Njemu kuća po temelju izgorje. Iza požara osta sačuvano dosta knjiga od kojih, dok ovo pišem, dvije držim u rukama. Kažu da je u tim trenucima dok mu je gorjela kuća kazao: Žao mi ovolikog iluma... Kuća ionako nije bila moja...

Pometenik

Saladin Dino Burdžović

SNOVI

*Ako pravo
Prosudim, meni su se dogodile
Samo dvije neugodne stvari
U životu: ti i
Jugoslavija.*

Boris MARUNA

***

Snovi su nekada bili moja najsigurnija skloništa. U njima sam proveo veći dio mladosti, ranu starost i prve dane emigracije. Od kako živim u Njemačkoj izgleda ne umijem ljudski ni sanjati ili, ako već to činim, i to ispadne kao da je "na crno". Schwarze Traume! Najpogubnija stvar je neki važan san ispričati nekom drugom emigrantu. To, po pravilu, ode "od usta do usta", i na kraju san ispadne jako, jako, ružna stvarnost. Provjereno!

Moji snovi su blindirani. Netransparentni. Male kvadrature i neprohodni. Jednom sam, na prevaru, uveo u njih jednu slijepu Srpkinju i dan-danas osjećam da je moja najveća životna sreća baš to što je Bog uskratio za čulo vida. Na jedvite jade sam je i tako slabovidu otjerao od sebe. Ne postoje u mojem jeziku ružne riječi kojima bih opisao zašto sam to uradio.

U posljednje vrijeme sanjam isključivo mrtve. Ne plašim ih se, i ranije sam ih sanjao, dok sam bio alkoholičar oni su mi bili mjera, po njima sam razdvajao san od jave. Mrtvi su jako kooperativni. Slabo šta govore, a i to što kažu ne upamtim do sljedećeg jutra.

***

Krankenhaus Nord-West Zentrum. Najljepši pogled na Frankfurt svakako je sa Odjeljenja za hemoterapiju ove bolnice. Pacijenti koje donesu na nosilima ili ih doguraju na sjajno izdiza-

jniranim kolicima, po mojoj evidenciji ne žive duže od petnaest dana. Ovo je posljednja stanica za stanovnike Hessena oboljele od karcinoma. "Staza smrti", kojom dnevno prozujete od pet do sedam mrtvačkih kovčega tik je pored mjesta gdje ja i Ivica Lipovac doručujemo ili ručamo. Jedva da ima tri metra razdaljine. Nimalo privlačno mjesto za objedovanje, mora se priznati, mada ko te pita za to! Pola mjeseca mi je trebalo da naviknem želudac na sofru blizu ove jednosmjerne ulice.

Po kovčezima razlikujemo imovno stanje preminulih. Metalni, emajlirani i bijeli kovčezi posljednji su ležaji bogatih mrtvaca, drveni i lakirani pripadaju srednjem sloju dok su kartonski rezervisani za korisnike socijalne pomoći. Što je interesantno: ovih posljednjih je najmanje i bilo, barem od kada sam ja zapošljen u ovoj bolnici – izgleda da sirotinja postaje otporna na smrti i njene kontraindikacije.

Bolnica je u obliku slova L. Iako se broji da radimo, sklappamo nekakve ormare i postavljamo vrata do prve pauze, vrijeme provodimo gledajući kako kupaju bolesnike u suprotnoj zgradi. Medicinske sestre, koje zarade ama baš svaki cent svojih plata, rade sa nevjerovatnom pažnjom i kao da su im najrođeniji u pitanju...

***

Preko dvadeset godina nijesam dolazio u Crnu Goru! I onda nenadano dođem. Vodim i Ivicu sa sobom. Nikada nije bio južnije od Sarajeva. Pravo na svadbu. U Bijelo Polje! Počesmo da pijemo kao u najboljim danima. Miješamo pića, uskoro će se „prekinuti film“ i započeti „san na javi“! Ivica nestade u narodnom kolu, a mene zakači alkoholičarska "crna rupa". Propadloh iznenada kroz zaumno granje i rastinje, pravo u neku čudnu smjesu vode, riječi i slika, balona, nadgrobnihi spomenika, knjiga i gramofonskih ploča, raširenog veša, četkica za zube, kanti sa mladim sirom i kuvanih krompira, čipkanog veša i slomljenih naočara, presvlačka za auto i još koječega nenormalnog, i poče da mi se okreće

svadbarski šator oko glave. Imao sam utisak da me svi gledaju, čak je i muzika prestala, brže-bolje tresnem glavom lijevo-desno, nekoliko puta, i izronim u jadnu sadašnjost pravo iz pogubnog "kruševačkog vira". Pomislih da sam na korak od delirium tremensa i kao hladan vjetar zapuhnu me ogroman strah. Da li će sada naići simpatični bijeli miševi, od kada putuju i imaju li još koju stanicu prije nego stignu do mojeg ulijepljenog astala? Počnem sanjati otvorenih očiju. U san na javi, ako se ovo bestežinsko stanje može tako nazvati, dolazi nepoznata djevojka i nudi mi pola svojeg sna koji, ispostaviće se kasnije, nije ni podijeljen na jednake dijelove, meni pripada trećina ako se već mogu matematički izraziti u ovom nelogičnom razmišljanju. Trećina koja je na kraju i u kojoj se ne dešava ama baš ništa i koja i ne vrijedi toliko da bi bila dio nekog sna. Nećkam se natenane, pa ja ovim ništa ne dobijam, uzmi ili ostavi, njena je ponuda, zapravo ultimatum na koji i ako ne pristanem ne gubim ništa. Ništa značajno. Sve mi više liči na običan trgovački ugovor nego li na ljubav ali u mojem snu ljubav niko i ne pominje. Djevojka nije čak ni lijepa, kao što bi valjda i trebale biti djevojke u snovima, mada prelijepo priča, obećava mi kule i gradove, pomaže da glavu držim uspravno. Kao i svaki pijan čovjek prihvatam ponudu, uvećavam sopstveni san za trećinu, pa se radujem kao nikada prije. Od danas smo ja i ti brat i sestra, od istog oca i od iste majke, ista krv i prezime, kaže on, a ja zanijemim od sramote jer sam je, tek časak prije, u vrijeme razdvojenih snova, posmatrao kao žensko. Nema većeg štita od neznanja, opravdavam sebe, u ovom sveopštem ludilu i svijetu koji počiva na nesrećama pomisao na incest i nije Bog zna kakav grijeh. Strašne su moje misli. Gledam, sada već rođenu sestru, i konstatujem da je došla nenadano, neplanski – ako se ne uda, u našoj porodičnoj grobnici i nema mjesta za nju! Ili, pošto je već sestra, da njeno mrtvo tijelo nekako naguramo među ostale kosti; nešto se vjerovatno da učiniti, zavisi kako li će toga dana bit raspoloženi gradski grobari. Ako ja ne umrem

prije nje, onda bi me i bilo baš briga šta će i kako će sa ionako minijaturnom grobnicom. Grli me i šapuće svoju biografiju. Sasvim obični podaci, ništa što bi me impresioniralo i razgalilo moje bratsko srce. Ali, hoćeš! Na njenim nadlanicama primjećujem istetovirane krstove, na minđušama minijature Davidove zvijezde. O našim evidentno jasnim razlikama gundam brižljivo odabranim riječima. Žensko je to, smije se i kaže da nema problema, skida minđuše, papirnu maramicu kvasi vinjakom iz moje čašice i njome skida hrišćanska obilježja sa ruku. Nevjerovatno! Kako je moguće vinjakom skinuti tetovažu? Opet me grli i kaže da je sve moguće. Govorim joj o svojim mukama, o svojim tetovažama, na lijevom ramenu imam ćirilčno žensko ime koje mi više ništa ne znači, na lijevoj ruci petokraku i znak LPA (laka protivavionska artiljerija) sa datumima početka i kraja služenja vojske, na desnom ramenu lik čovjeka za kojeg se sumnjalo da je moj otac. Zapravo naš zajednički otac. Pitam da li se i to može skinuti sa kože? Naravno, odgovara moja sestra, skida mi košulju, majicu kratkih rukava i potkošulju. Sjedim go do pojasa. Na svadbi, jebo te, koji blam, tek će sada sa mnom da ispiraju usta. Nema veze, na svakoj svadbi se poneko pošteno izgupira, što bi ova bila izuzetak? Nježnim pokretima, istom maramicom, sestra me oslobađa kompleksa iz mladosti. Prvo ime, dva-tri kratka zamaha, gotovo, onda armijski simbol sa ukrštenim raketama na radaru, pa petokraku, tako lako kao da su crtani roštiljskom masnoćom. Pita da li da ipak ostavi oca, ma kakvi, miči ga, koji će nam kurac, i onako nikada nije okrenuo glavu ka meni (sada već: ka nama). Ne osjećam nikakvu bol, a suze mi oči. Na mjestu gdje je bio očev lik probi nekoliko kapi krvi, vez je dubok, ko zna dokle je otišla ta farba, ništa strašno, zarašće rana, kao i mnoge prije nje što su zarasle. Čudo je vinjak! Ne onaj švercovani već „original“, kruševački. Božji nektar! Sirup protiv smrti. Sveta vatrena voda. Njome se može sa onih najosjetljivijih mjesta oprati sve, čak i sjećanje. Ovo je moja apokastaza, više nijesam obilježen

čovjek, oblačim garderobu i ponovo postajem običan svat. Divim se sestri i jedva čekam ljeto pa da se na nekoj plaži, recimo na Palićkom jezeru, na Ženskom štrandu, jednom u životu bez ner-voze skinem u kupaće gaćice i pokažem svoju čistu kožu. Opet mi se šator okreće oko glave. Sada na drugu stranu. U rodnom sam gradu, okovan tradicijom i naslijeđenim zlom. Sa najboljim prijateljima treniram izjavljivanje saučešća. Otpočela je sezona umiranja po Polimlju. Svakodnevno po nekoliko sahrana i dženaza. Treba biti spreman. Prostorija, izvana oblijepljena blanko čit-uljama, podsjeća na kapelu, sve je na svojem mjestu, fali samo kovčeg, mrtvac ili mejt, glave su pognute kao što i trebaju biti kada su ljudi toliko blizu smrti. Glumimo pretjeranu ozbiljnost, izgledamo tužni, govorimo da nam je žao, posebno uvježbavamo tješnja ljudi, žena i djece. Održimo i poneki oproštajni govor. Inače, ti su govori jako slični, skoro šablonski, neko bi rekao i dosadni do zla jada, što i nije toliko daleko od istine. Na kraju dolazi plač, što je većini veoma teško izvesti. Mučimo se sa sopstvenim suzama, šmrckamo na suvo, neće pa neće, mrtvi na koje mislimo izgleda nijesu baš toliko inspirativni da bi se za nima zaplakalo. U odlično prikrivenoj ali namještenoj uživljenosti meni bi se i otela koja kap iz očiju, za koju se pak ne može tvrditi je li žalosnica ili radosnica. Vjerujem da bi i na laboratorijskoj analizi sve ljudske suze pokazale isti hemijski sastav. I prave i lažne. Isprobavamo i postukopni ručak. Jedemo laganim zalogajima da se ne primijeti kako smo izgladnjeli došli na tužni skup. Za sofrom ćutimo i o pokojniku mislimo sve najljepše. Nakon obje-da detaljno obrazlažemo sudbinu. Kod nje su mnogi odgovori, treba ih samo potražiti, mada postoje i mnogi odgovori za koje se ispostavlja da su krucijalna pitanja, tu se već otvara polje za polemike, a nema pogodnijih mjesta za polemisanje na ovome svijetu od sahrana i dženaza. Ljudi pametuju, kao da oni nikada neće umirati, neće se raspadati, kao da se nad njima još uvijek toplima neće ručati i nadgornjavati...

***

Na sobi do ulice jedan je ogroman prozor, četvorokrilni, sa kojeg nikada nijesmo skidali crveno-žute zavjese sašivene od teškog i neprozirnog platna. Živjeli smo u vječitom polumraku i dan danas me sve to podsjeća na davnašnju pjesmu "Prozori", sjajnog Konstantina Kavafija. *"U ovim mračnim sobama gdje provodim teške dane, vrtim se tamo-amo da pronađem prozore. Kad bi se jedan prozor otvorio - bila bi to utjeha. Ali prozora nema, ili ja ne mogu da ih nađem. Možda je i bolje da ih ne nađem. Možda bi svjetlost bila novo nasilje. Ko zna kakve bi sve nove stvari objelodanila."* – kaže grčki pjesnik koji je umro 1933. godine. Ni taj jedan jedini prozor ja nijesam uspio naći, ni prozor niti izlaz iz te začarane i ruinirane zindanije u kojoj smo vlažni vazduh godinama disali ja i moja mati. Šta smo, zapravo, imali tada? Jedini ukras i jedina vrijednost koju smo imali bila je biblioteka sastavljena većinom, po estetskim procjenama, od probranih naslova, a to nikako nije za podcjenjivanje. Slagali smo ih u police regala, po žanrovima, a značajnije u posebnoj stalaži koja ih je zastakljena štitila od prašine...

***

Ivica bi da obilježi godišnjicu majčine smrti. Da objavi nešto u novinama, ali ne zna šta! Traži od mene da napišem par rečenica. Kao – ja ću to bolje od njega uraditi. Uzimam salvetu sa stola i ispisujem:

„Zato što postoje samo dva sunca koja te griju. Jedno je na nebu a drugo je mati. Zato što postoje samo dva sunca koja te griju a ne traže platu za to!“

Стамен Миловановић

НАШИ

Успешно смо два дана држали заузете положаје, али кад они из свих оружја навалише са две стране, морали смо постепено да се повлачимо. Они, осокољени, још јаче навалише.

Одступајући натрашке, саплетем се и паднем у некакав купињак,

Док сам се из њега искобељао, наши већ одмакли ка селу. А кад и из кућа њихови припуцаше, наши се сјурише у врбаке крај потока. Гледам на коју страну да бежим. Ако кренем ка мојима, изрешетаће ме пре него их стигнем. Кренем тамо где нико разуман не би; ка мало од села удаљеној и, вероватно, напуштеној кући. Утрчим у њу...

Засењен сунцем, неколико тренутака само назирем ствари. Кад ми се поглед избистри, у најудаљенијем углу видим жену. Заклонивши телом децу, свом снагом упире у зид желећи да се стопи са њим.

- Добар дан – једва процедих из сувог грла.

Она само заошија главу ка мени:

- Мерхаба – рече.

У очима јој видим: дан јој црн као и мени.

Усне јој трепере, поглед прикован за аутомат уперен ка њима, деца унезверена, дрхте.

- Мерхаба – кажем да је примирим. Узалуд. Она још снажније упре у дувар. – Не бојте се, нећу вам ништа. Имам и ја двоје... Ево... – да је уверим и ослободим, аутомат из руку окачим о раме - Потпрашили нас ваши, па сам се склонио да предахнем, да смислим како да сачувам ово мало кукавног живота...

Пуцњава све ближа. Чујем гласове, команде и дозивања. Пођем ка излазу:

- Стани, човјече! Видјеће те! – пође она за мном. Деца јој се држе за димије... – Попни се горе – показује ми мердевине прислоњене уз зид собе.

Колеbam се неколико тренутака. Она ме молећивим погледом охрабрује и подстиче.

Пењем се на таван.

- Спусти поклопац и мируј – каже. Узе мердевине, изнесе их из куће. Чујем како врхом гребу малтер док их уз зид прислања.

Звирнем кроз процеп плафонских талпи: деца бојажљиво виркају ка дворишту.

Овлаш их загривши, жена их с улаза враћа у собу.

Одигнем мало цреп: њихови се размилели по сокацима, пуцају у ваздух као да шенлуче, слободно улазе у дворишта и куће. Опет звирнем ка соби: жена и деца стоје крај прозора. Женине руке немирне, крши прсте. Деца гледају лево-десно, па у мајчино лице. Наједном радосно цикнуше и потрчаше ка излазу. Опет одигнем цреп.

Престижући се, деца трче ка некоме кога још не видим. Девојчица се саплете, посрну и паде. Видим руке које је подижу. Док је прислања уз груди, човек ми улази у видокруг. Носи је ка кући. Једном руком држећи се за пешеве блузе, главом прислоњеном уз појас, дечак потрчкујући прати његове убрзане кораке.

Ал' сам се спасио, мислим, иронично свестан да сам упао у мишоловку.

Жена закорача ка улазу, предомисли се и стаде. Сачека да уђу:

- Жив си... Хвала ти Милостиви! – лице јој се озари.

Девојчица му је још на раменима. Бацака се ногама. Жена стоји, чека да је спусти на под. Прсти јој, иако преплетени, нервозно подрхтавају. Заусти нешто да каже, прогута речи, смири трепераве усне.

Он то види:

- Кажи – више погледом, пита.

Девојчицу одиже с рамена и спусти крај ногу.

- Амана ти, обећај ми да ћеш ми нешто учињет' – молећиво ће жена.

- Ако могу и ако није крупно... - девојчицу, седајући стави на колена и цупка.

- За тебе ситница, а крупно је.

- А шта то?

- Кад ручаш, казаћу ти.

На штедњак стави тигањ, сипа зејтин, појача дрвима ватру, из котарице узео пет јаја, разби их у чинију и поче да их мути.

Наслоњена главом на очеве груди, мала га повуче за ревер блузе. Он је помилова по коси. Она неколико пута очима мигну ка тавану. Видевши његов упитни поглед, она прстом, као да убада, неколико пута показа у вис. Он погледом крену за њим:

- Не видим ништа.

Жена, крену шаком ка уснама:

- Шути, мала!

Девојчица покајнички згрчи рамена.

- Бабо, горе је један... човјек – бојажљиво прошапута дечак.

- Какав? Који човјек? – лецну се он и узео аутомат. Очима стреља жену.

- То је оно што сам... Учини ми, севап је... Један њи'ов, малоприје утрча ође, па... Могоао је да нас.. а није... Бјежао је од вас ...

- Је ли наоружан?

- Јесте, а ка` да није.

Он заусти да каже нешто, упереним аутоматом прошара по плафону, прст му на обарачу...

- Сам Алах га је... Немој га!.. Севап је... Ја сам му казала да... Веровао ми је... Молим те - прстижу јој речи једна другу.

Он, раскорачен, стоји на сред собе, размишља, колеба се:

- Могао је да вас... а није – мрмори полугласно.

Цев аутомата окрену ка патосу, приђе чивилуку и окачи га о њега:

- Додај још два-три јаја – рече излазећи из куће.

Унесе стубе, прислони их уз зид:

- Човјече, додај ми ту несрећу, па сиђи! – каже смирено.

Попе се неколико пречага, пружи руку ка поклопцу. Слути да се колебам.

- Не бој се, сиђи слободно. Обећао сам жени – охрабрује ме.

Испразних аутомат, подигох поклопац, пружих му га.

- И твој је ка ` они мој – каже спуштајући се на под. Удаљи се од стуба, приђе вратима, нагвири напоље и затвори их.

- Шта је – ту је, мислим.

Сиђох. Стојимо и гледамо се.

- Шта ћемо сад, јадан не био – пита.

- Ја бих да идем.

- Не може.

- Зашто?

- Није вакат... Наши би те... С том брадом, и ђеца би знала чији си. Прво се обриј.

У праву је мислим, али:

- Ако се одавде извучем, како то мојима да објасним?

- Кажи им истину.

- Мислиш да ће ми поверовати?!

- Моје је да те ође сачувам... А тамо, нека те Алах... и тај твој... Подај му маказе – каже жени.

Она ми их без речи пружи.

*

Овако острижене браде, не могу себе да препознам. Просто сам заборавио свој пређашњи лик.

- Жено дај му моју капу!

Она из шкриње извади већ ношену, пружи ми је. Држим је у руци, не знам шта ћу са њом.

- Скини ту своју... стави је у њедра, а мојом покриј главу.

Видећи да се колебама, појасни:

- Може, човјече, неко да наврне, па...

Учиних тако... Не могу, не смем, да погледам у огледало.

- Други човјек – каже жена.

Деца се ослободила, прилазе ми, али опрезно, као каквој непознатој ствари, овлаш и на брзину ме дотакну. Очи им се смеше.

- Хајде, бујрум, што стојиш, сједи да презалогajимо!

- Није ми до јела...

- А што, болан?

- До мало пре могли смо да се поубијамо, а сад...

- Можда док смо се нападали. Кад сте бјежали пуцао сам у ваздух – каже.

- Могоао би и сад.

Погледа ме запањено:

- Како?!.. Па у кући си ми, човјече!

- И ја сам с братом, док се нисмо оделили, живео у истој, па... – заћутах.

Поглед му радознао, лева му се обрва, као знак питања, изви ка челу.

Е сад, мислим, сажваћи и прогутај кад си већ почео:

- Рашириле се гране његовог ораха, прешле у моје, па нам се деца сваке јесени препиру чији су попадали ораси... Бојао сам се да се с братом не ... – прикочих.

Овоме онај знак питања никако да сиђе с чела.

Жена искористи паузу:

- Безбели; ћеца једу киселице, а старима трну зуби...

Мислио сам да она, заузета послом око штедњака, не прати оно о чему ја... Вероватно је тако мислио и он, на трен је изненађено погледа, одломи залогaj хлеба, умочи га прстима

у тигањ, захвати беланце и понесе устима, не скидајући поглед са мог лица.

- Бојао се и он, па је те гране одсекао – заврших...

Он, као да је заборавио на залогај. Рука му још на пола пута:

- Дина ми, мудро – промрси иронично, па по навици стави залогај у уста. – Хајде, заложи, немамо много времена ни ја ни ти – упре руком ка софри.

Сад сам ја пињио у њега.

- Он је штетио, а ти ниси имао користи; бадава је осакатио и наружио дрво.

- Није! И ја сам такав одмах у своје засадио! - правдавам брата.

- Е, а док почне да рађа, твоја ћеца ће завидјети његовој, замрзјеће их, одродиће се...

- И највећа ријека из малог извора потече – жена то на свој начин протолкова.

Климнух главом.

А он ће:

- Алах је људима и памети дао, али су је путем, неђе, затурили.

Нисам ја за то крив, не кажем му, иако тако мислим.

- Као што су наши и ваши комшијско коло започели, тако сте ви ћецу за неко будуће, ново шејтаново припремили – закатанчи свој суд о мени, брату и орасима.

*

- За дан-два твоји ће – каже ми пророчки – добити појачање, па ћете нас јопет потиснути... Ти се, жено, спреми па, ови пут, бјежи с ћецом...

- Само лопови и крвници бјеже и крију се, а ми нијесмо ни једно, ни друго. Нико ме, до Алаху, ништа нијесмо нажао учињели, па нећемо ни бјежат'...

- А то што сам ја са нашим? Што нас његови мрзе...

- И њи'ови, као и наши мрзе и себе – каже она.

- Свака `тица своме јату лети – као, мудрујем ја.
- Зато и главе љете - хукну она.

*

- Врати се назад до нашег полазног положаја. Онђе сад нема никога. Сиђи алугом до потока, а онда преко ћуприје пређи на лијеву обалу. Тамо су неђе ваши...

Климнух главом.

- Ако те наши, недајбоже, уфате, нијеси био у мојој кући, никад се нијесмо срели, разумијеш – каже.

- То важи и за тебе.

Осмех му једак:

- И не заборави да на вријеме замјениш капе.

- Шта ћу са твојом?

- Нека ти је хаирли... А ако ти не паше, а ти је окачи о неку грану... Боље да виси фес него глава коју је покривао – каже кроз ироничан осмех.

Нисам био сигуран на чију је главу мислио.

- Вакат је да кренеш, овлаш ме кљуцну руком по рамену.

- Чувај се белаја – додаје.

Стајао је и гледао за мноме све док нисам зашао у густиш шумарка, а онда забаци аутомат о лево раме, окрену се и оде ка својима који су се код џамије у центру села полако окупљали.

*

Као што је казао, стигло нам је појачање, па смо их опет потиснули још даље него што су раније били.

Сад су наши шенлучили палећи им куће. Журио сам да пре свих стигнем до њихове.

Жена је с децом већ износила најнужније ствари и подаље од куће трпала их на гомилу. Кад ме виде, слеже раменима и пожури да изнесе још. Стадох пред њу:

- Не износи, ваша неће горети.

- `Оће, `оће, Алаха ми.

Као да је чуо, један наш приђе с канистером и поче, као цвеће, бензином око улаза и темеља кућу да залива.

- Стани! Ту нећемо палити.

- Ко каже?

- Ја!

- И они су наше палили...

- Нису деца...

- Али су њихова...

Грозничаво сам размишљао шта да му кажем:

- Ово је кућа мог побратима. Из ње се није пуцало.

- Да случајно не би, а ти је с мераком запали, да и тебе не полијем бензином.

Уперих му аутомат у груди:

- Рекао сам..!

- Добро, кад кажеш... Твоја глава, твоја и шубара – слеже раменима и отрча ка најближој кући.

- Казао сам да је нећу дати – рекох жени

Тужно осмехнута она зањиха главом. Узе некакве новине, згужва их, кресну шибицом, запали их, притрча кући и баци их на мокар праг. Пламен букну.

- Безбели, горјеће ...

- Шта уради, црна жено?!

- Спашавам ћецу, тебе и оног мог несрећника.

- Од кога, жено?

- Од вашијех и нашијех, човјече! – длановима окренутих ка пламеном цвету, као да га моли да јој опрости што га је у невреме разбокорила, рашири и увис подиже трепераве руке.

Привијена уз њу, деца су збуњено гледала у сузама јој орошено лице.

Ја сам своје с напором гутао.

Sead Ramdedović

JETIM

Mustafa Kočo je imao dva sina, obojica viđeni i kršni momci. Zvali su se Mujo i Halil. Imena su dobili po junacima iz epskih pjesama, Hrnjicama, mada bi ovom prvom više odgovaralo ime Budalina Tale. Ali, nažalost, imena se daju odmah po rođenju, kad je svaki božiji stvor nevin i bez mahane.

Mujo je imao dvije žene, Šemsu i Havu, i sa svakom izrodio po sedmoro djece – ukupno devet sinova i pet kćeri.

Halil, moj pra-dedo, koji je bio žandar Kraljevine, oženio se mladom Rahimom i sa njom dobio kćer Zumretu, moju nanu. Nedugo po njenom rođenju, poslaše ga na tajni zadatak sa kojeg se vratio polumrtav. Uniforma mu je bila poderana, a tijelo prekriveno modricama; teško je disao iskašljavajući jarkocrvenu krv. Braća su zaklala ovna zbog kože, pa ga je uplakana Rahima u nju povijala, ne bi li prijesna koža izvukla uboj.

Samo je ona mogla znati ko su krvnici čije su pesnice, čizme i kundaci ostavili tragove po tijelu i glavi nesrećnog Halila. Ali on, u strahu za braću, nju i malu Zumru, možda ništa nije smio reći. Pa ukoliko joj je šta i kazao, ona je iz istih razloga i sama ćutala. Selom i danas kruži priča da su ga na smrt pretukli njegovi drugovi po uniformi. Poslije rata lovili su „domaće izdajnike“ i sve one koji su se iz nekog razloga skrivali u šumi. Jednog takvog su pronašli kad je došao svojoj kući da vidi porodicu. Halil je odbio da puca dok je taj nesrećnik držao dijete u naručju. Srećno što ponovo vidi baba, djetište se stiskalo u njegovom zagrljaju, te ocu moje nane bilo teško da puca i ogriješi dušu. To su u žandarmerijskoj stanici protumačili kao obmanu i saradnju s izdajnicima, što ga je koštalo zdravlja i života.

Oni sujevjerni su govorili da je platio za očeve grijeha, da je za sve kriv njegov babo Mustafa koji zbog obične dječije svađe, na nagovor svoje zle žene, ubi dva rođena brata.

Tako se govorilo, a samo je on jedini znao svu istinu, koju je tri dana kasnije odnio sa sobom u grob, ispustivši dušu na Rahiminim rukama.

Zumreta, moja nana, još je bila u kolijevci te nikad nije upoznala svog oca.

Ne prođe dugo, a Rahima, koja tek bješe napunila devetnaestu, shvativši da joj više nema života u kući njenog rahmetli muža, jer je djever i jetrva gledaju kao gubavu mačku, a i to da njene raspletene riđe kose – po toj kosi smo i danas svi prepoznatljivi – trebaju mušku ruku, jednog vedrog jutra, plačući, poljubi Zumretu usnulu na slamenoj postelji i ode put Klisure gdje su je, skriveni, čekali svatovi s osedlanim konjem.

***

Zumretu su uzeli kod sebe amidža Mujo i njegova prva žena Šemsa, koja se sažali na nejaku djevojčicu i nauči je da je zove majko, jer svoju više nije imala niti je ikad vidjela od kako je svatovi uz Klisuru odvedoše negdje prema Pešteri. Šemse se moja nana često sjećala i blagosiljala je: Da joj najljepše džennetske bašče pod prozorom cvjetaju... Brzo je rasla sirota Zumra, ali presporo za planove nezajažljivog amidže Muja. Tek bješe napunila trinaestu kad on dođe s nekog skupa u Vrbici i saopšti joj – dok se igrala sa ostalom djecom u avliji – kako joj je našao mladoženju i kako će svatovi u petak poslije džume doći po nju! Kao da je juče bilo sjećala se moja nana svakog detalja kad bi o tome pričala. Toliko su bili ranili njenu mladu dušu, da nije mogla zaboraviti i oprostiti ni svom amidži ni ostalom rođaštvu. Štaviše, njen rahmetli babo je imao pola sela, veliko imanje se prostiralo Radmancima – od Klisure pa do ušća Radmančice u Popču – a u miraz joj je dato jedno tele! Njen budući muž, moj dedo Hasan, ponio ga je u naručju. Sve drugo prigrabio je amidža Mujo; njive i livade, voćnjake i gajeve. Nikad im nije oprostila, njemu ni selu, a ipak je žudjela za rodnom kao i svaka odiva. Dok sam vodio konja za uzdu, ona bi mi sa sedla

pokazivala međe njene babovine. Duboko bi uzdahnula pa bi mi rekla: ***Sinko moj, ne vjeruj onima tamo... Nikakvi su to ljudi...***

***

Kad smo devedesetih godina prošloga vijeka tražili svoj novi dom i svoje mjesto pod kapom nebeskom, u istoj kući u luksemburškom gradiću Rodanžu, našoh se sa jednim stidljivim dječakom riđe kose. Imao je okrugle obraze posute sitnim pjegama. Šetali smo i razgovarali, nekada i do kasno u noć. Rekao mi je da dolazi s Pešteri, iz sela velikog, Ugo što se zove. Iz dana u dan bili smo sve bliskiji – imali smo mnogo toga zajedničkog, ne samo kosu. Jedne večeri, šetajući pokraj nevelike rječice između Luksemburga i Belgije, dok joj se površina caklila na mjeseci, govorio mi je o sebi i svom životu. Požalio se da je sam – nema braće ni sestara – i da mu mnogo nedostaje majka koja je ostala u selu Ugo na Pešteri, čekajući na njegov povratak. Reče mi da su i njegovi korijeni iz Bihora i da je riđu kosu naslijedio od prabike. Stao sam kao ukopan. I nisam bio siguran da li to govorim ja ili neko drugi iz mene, vlastite riječi su mi odzvanjale kao tuđe:

- Nijesi više sam – rekoh. – Sad imaš mene, brate moj izgubljeni...

Alma Rastoder

Hafiza Džanković

GORKI KAJMAK

Oduvek mi se činilo da ljudi srastaju sa prirodom kojom su okruženi. Suše se i povijaju u brdovitim, kamenitim oblastima, a rastu i džikljaju u pitomini i zelenilu. Nose na svojim suvonjavim licima tragove zimskih vetrova, a oči im kažu da ne pitaš ništa, jer ništa od njih nećeš saznati. Teskoba u promuklom glasu i nepovjerenje. Život ih učio da je najsigurnije ćutati.

Sebečevska reka promiče jedva vidljiva od gustih vrba koje su se nadvile nad njom. Čas mirna, svetlucava, penušava nad beličastim oblucima, čas hirovita, plavna kad nadodje s proleća i s jeseni, pa kao aždaja krene po njivama, okućnicama, vrtovima, a kad se povuče ostavi za sobom povijene blatnjave listove repuha i mučan osećaj bespomoćnosti.

Riječani su pravili kuće taman toliko uzdignute i udaljene od obale da im u retkim vremenima plavljenja nije mogla ulaziti u dvorišta i kuće. Ličili su na tu njihovu bujičavu reku. Radoznalih pogleda, svetlih očiju, samo ponekad spremni da pričaju i da pitaju i da ti, tek tako u prolazu, kažu sve o sebi. Muratka bi rekla i što treba i što ne treba.

Rasla je drugačija od svih.

Visoka, smeđa, sivo-plavih očiju, mekane kože lica i spore teći, naučena od majke Pešterke, da govori samo kad je pitaju i da pazi kud joj reč ide.

Tako je držala po strani svoju nenametljivu razboritost i stid od neočekivanih, neprijatnih pogleda kad se zadevojčila. Koji su bili razlozi sto je napustila muža i Kosovsku Mitrovicu i vratila se sa bebom Sibetom kod oca i maćehe, nije se moglo znati. Kao kad reka nadodje, nabujala od podivljalih pritoka sa svih strana, i krene da se izliva bez mogućnosti da se ikad više smesti u ono

isto staro korito, tako se nekako zgodi i s njima dvema. Tek, nastavile su da žive svoje živote tu pored reke, majka i ćerka, u velikoj porodici koju otac steče sa maćehom u kući nadomak groblja, gde je smiraj našla rahmetli Atifa, Muratkina majka.

Te godine moja majka je odlučila da po prvi put otputuje kod svoje sestre u Istanbul. Kuću i nas decu, ostavila je na čuvanje osobi sa kojom je odrasla i koja je bila njena najbolja drugarica. Muratki. Radovala sam se njenom dolasku u našu kuću, znajući da je bezmerno popustljiva prema deci i da će dovesti malu Sibetu sa sobom. Tako i bi.

Prolazili su uzbudljivi dani sa našim čuvaricama. Muratka je brinula o našoj skoli, šta ćemo obući i šta ćemo jesti, a predveče je zauzimala mesto na klupici ispred kuće, bockajući svoje svilene ojice, peglajući ih povremeno između kažiprsta i palca, i odmičući ih i primičući procenjivala kako će stajati na nekoj bujnoj nevestinoj kosi.

Toga jutra, koje je kao i svako drugo, otpočinjalo iskričavim zracima sunca što se probijaju oko majkinih crvenih ruža za đul-siju, zgodio se slučaj sa gorkim kajmakom. Drama u dečijoj glavi sa poukama i porukama i mnogo sitnih simbola koji se posakrivaju negde u tajnovitoj podsvesti i iskrsnu kao sjajni biseri kad se najmanje nadaš.

Muratka nam je spremila doručak. Podelila nam je tople somunčice sa kajmakom. Već gutamo pogledom rumene smotuljke iz kojih proviruje beličasti kajmak, spremni da smažemo svoj doručak i da krenemo u školu. Zagrizla sam i sa prvim zaloga-jem osetila gorak ukus u ustima i malo čudan miris kajmaka koji se topio u tek ispečenom hlepčiću. Pomislila sam da to ne mogu jesti. Pogledala sam u Sibetu koja mi je nešto govorila i žvakala svoj somun, ne pokazujući ni na trenutak da u njemu nešto ne valja. Posle toliko godina i danas se sećam svoje sumnje koja me ošinula kao olujno nevreme: Sibeta jede neki drugi kajmak! Spustila sam svoj somun na drvenu klupicu pored ranca sa kn-

jigama i zatražila od nje griz. Moja mala drugarica bez reči pruži ruku prema meni, nesebično nudeći svoje parče hleba i podeli mi tog jutra najjaču lekciju iz etike koju sam ikad dobila. A ja probam njen načeti somun i osetim u ustima isti onaj gorki kajmak koji sam malopre i sama okusila.

U taj čas ugledam Muratku kako je usta razvukla u osmeh i prilazi praveći se da ništa nije videla. To je ta neprocenjiva moć tog malog naroda oko Rijeke da prećuti, da prekorači nelagodu, da u nekim spornim situacijama uradi kako je najlakše i najbezbolnije. Prave se da ne znaju, da nisu videli ni čuli, okrenu glavu na drugu stranu i oprostite istog trena.

Iako ona zna da sam ja uhvatila njen pogled usmeren pravo u najbelju belinu spornog kajmaka, iako ja znam da je ona krajičkom pažnje ukačila moj trenutak neosnovane sumnje, ona prilazi blaga, i kao da i danas gledam taj topli odsjaj u oku upućen dragom detetu; i pojašnjava nam kako je "jutros varenika malo grknula, pa i kajmak malčice povuk'o, a šteta da se baci... a I ništa mu ne fali... i ništa vi neće bit', ne bojte se, taze je, jutrošnji..."

Nastavila sam da jedem svoj somun sa kajmakom ne osećajući više gorčinu, preplavljena osećajem da Muratka istim očima i istim srcem gleda u mene kao i u svoju Sibetu, i da ne postoji taj kajmak ni taj razlog zbog koga će ona izneveriti tu toplinu koju ja osećam prema njoj.

Kad se majka vratila iz Turske nisam joj ni pomenula moju sramnu dilemu sa kajmakom. Tek godinama kasnije, kada su nadolazili i neki događaji u kojima sam bila u situaciji da podelim jabuku, emociju, istinu... shvatila sam koliko je ta plavooka drugarica moje majke doprinela da moja lična međa između davanja i uzimanja, makar koliki je jezičak na vagi, prevagne ulevo.

Džeko Hodžić

Božidar Proročić

EFENDIJA

Maleno selo Gornja Vrbica na prelazu iz XVIII u XIX vijek bilo je kao i mnoga druga sela Bihorskog kraja: brojne porodice na drevnim ognjištima će smo divanili za sofrom i svi odrastali zajedno. Život nikada nije bio lak, puno radova u poljima, čuvanje ovaca na prostranim pašnjacima... Čini mi se da je bilo najljepše u proljeće kad probeharaju jabuke senabije i kruške karamanke, a Bihor zamiriše od ljekovitih trava što posvuda rastu.

Nas osmoro djece, porodica velika, a mahlena snaga. U nas četiri brata i četiri sestre. Moj babo Mirsad, mudar, jedan od rijetko školovanih u našem kraju, koji je svu djecu opismenio, radio je neka-d u pisarskoj službi turske carevine. Tu je stekao dobru penziju.

Pozva me jednog jutra. Uđoh u sobu, a on tek bješe završio svoju dovu.

- Islijam, imaš puno braće i sestara, pa sam odlučio da te školujem. Čini mi se da si ti najbistriji od svih, a i da ćeš jednog dana ako postaneš efendija, biti posvećen i svom selu i čitavom Bihoru. Poslaću te Sarajevo u Gazi Husrev-begovu medresu sa prvim karavanom. Šaljem te kod mog vremešnog prijatelja efendije Muslije, da izučiš prirodne i islamske nauke, da se vratiš kao učen insan. Poslaću mu i pismo. Samo zapamti – nemoj da te ljepota Sarajeva opije, pa da zaboraviš na svoj Bihor i na svoju Gornju Vrbicu.

Samo sam slegnuo ramenima ne znajući što da kažem, ali sam dobro upamtio babove riječi. Majka Hatidža spremi mi sve što mi je bilo neophodno za dalek put. Pozdravih se sa svojom braćom i sestrama tog ranog septembarskog jutra. Put dug, meni putnici nepoznati, jedem komad pite krompiruše što je nana Fatima spremila. Posmatram brojne predjele, zlatno žute boje početka jeseni koje se prelivaju preko modrih rijeka i potoka preko kojih ovaj karavan prelazi. Posle dugih sati putovanja stigismo

kasno popodne. Preko kaldrmisane ceste po prvi put vidim svjetla Sarajeva. Tada nijesam ni znao da je to električna energija, samo sam znao za lampe petrolejke. Kasnije sam čuo da su električne sijalice prvi put zasjale 1895. godine. Vidim brojne dućane, trgovine, zlatare, čajdžinice đe se kahva i čaj spremao. Miris pečenog hljeba me mamio. Slijepi mujezin sa Careve džamije je pozivao na molitvu. To je na mene ostavilo posebno jak utisak. Stigosmo pred Gazi Husrev-begovu medresu. Pojaviše se ostarjeli imami Muslija i mlađi, Fuad.

-Es-selamu alejkum!'' - Ve alejkumu-s-selam, čestiti efendije Muslija i Fuade, evo sa nama je putnik koga očekujete. Maleni Islam došao, bolan, da izučava nauke islama i prirodnog svijeta. Nek mu je hairli, a tu je i pismo njegovog oca.

- Hajte, musafiri, da se okrijepite i popijete kahvu...

- Selamim, čestite efendije, moramo ići ka Travniku, čeka nas dug put.

Ja se skidoh sa konja sa malenom pletenom torbicom u kojoj su bile moje lične stvari i najljepša preobuka. Smjestiše me u mahlenu prostoriju gdje ću porovesti naredne četiri godine, i tokom školovanja biti među boljim medresantima. Kući sam povremeno slao pisma po karavanima. Sarajevo me opijalo svojom ljepotom, ali je moj Bihor uvijek bio u srcu. To su bila zapravo dva svijeta, dvije polovine mog srca: u jednoj je bio Bihor, u drugoj Sarajevo. Posvetivši se izučavanju prirodnog svijeta i islamskih nauka, poslije četiri godine dobio sam zvanje hafiza. Cijenili su me i uvažavali svi. Uvijek sam se vodio porukama svetog poslanika Muhameda i činio insanima samo dobro i dobro vidio u njima. Već ostarjeli imam Muslija mi je predložio da kao efendija predajem islamske nauke u samoj Gazi Husrev-begovoj medresi, ali odbio sam to jer sam babu dao riječ da ću se vratiti. A i nedostajao mi je Bihor, moj kraj pun časnih insana, osmijeha, dobrote, moga djetinjstva.

Opraštao sam se od mog Sarajeva koje je uvijek bilo posebno i đe sam proveo možda najljepše četiri godine mog života. Bio sam ponosan što ću biti jedan od rijetkih školovanih ljudi mog kraja i ovog zemana, i što ću širiti plemenitu misiju prosvjetiteljstva.

Na put me ispratio efendija Fuad. Jahao sam konja, a za sobom sam vodio mazgu na kojoj su bile brojne knjige da nastavim moj prosvjetiteljski rad u Bihoru.

- Isljame, poslušaj me dobro: oba pripadamo istom rodu i soju, gledaj da što više insana opismeniš. Zapamti - svaki čovjek je rođen da čini dobro na ovom dunjaluku. Mi moramo biti ispred vremena u kom živimo, a sada te selamim moj brate, čuvaj mi se i piši mi.

Tako smo se ja i Fuad rastali sa pozdravima u ranu zoru tog junskog jutra. Istim onim putem kojim sam i došao, vraćam se Gornjoj Vrbici željan braće, sestara, svojih roditelja, željan da prenesem znanje i da opismenim narod moga kraja. Kada ideš kući nijedan put nije dalek...

Dočekalo me čitavo selo. Bio je to doček za pamćenje. Svi su me pozdravljali. Babo Mirsad, majka Fatima i nana Hatidža bili su ponosni na mene, ali i sva braća i sestre. U toj masi Bihoraca čuo sam povike:

- Dočeka naše selo da ima školovanog hafiza i efendiju pred kojim je budućnost!

A babo me upita:

- Brzo su prošle ove četiri godine, je li, Isljame?
- Babo tebi brzo, a meni dugo u nauci.

Nakon nekoliko dana odmora pozvao sam sve viđenije Bihorce i predložio im da u dijelu naše prostrane kuće otvorimo

školu dok ne podignemo pravu. Tako je i bilo. Babo se usaglasio sa mnogom. Živjeli smo dobro – bolje od većine stanovnika Bihora. Počeli smo sa školom, na predavanjima sam uvidio da su đeca bila izuzetno pametna, pratila su svaku moju riječ. Znao sam: biće od njih učeni ljudi. Često sam noću razmišljao hoće li neki od njih nastaviti mojim stopama i postati efendija. Bihor je prošao kroz teška razdoblja, ratove, stradanja. Muhadžirski putevi ka Bosni, Makedoniji, Turskoj... sve je to ostavilo traga na meni. Međutim, ja sam predano radio svoj posao, mir sam pronalazio u dovama i predavanjima. Tim istim muhadžirskim putevima otišli su moja braća i sestre. Ostao sam usamljen u Gornjoj Vrbici, pogotovo nakon smrti mojih roditelja. Znao sam da je sve to Allahova volja. O svemu tome sam pisao Fuadu u Sarajevo, a ni tamo nisu bile bolje prilike. Bihorci su me redovno obilazili uvijek govoreći:

- Čestiti efendijo, što će nam donijeti sjutrašnjica? Kakva će biti naša budućnost? Šta kažu svete knjige?

- Čuvajte svoje korijene, svoje ime i prezime, svoj jezik, jer sveta knjiga Kuran kaže:

Oni koji su ti se zakleli na vjernost – zakleli su se, doista, na vjernost samom Allahu – Allahova ruka je iznad ruku njihovih! Onaj ko prekrši zakletvu krši je na svoju štetu; a ko ispuni ono na što se obavezao Allahu, On će mu dati veliku nagradu.

Bila su to teška vremena. Osim molitve i nade nisam im imao šta drugo predočiti. Mladi Bihorci će u našoj kući godinama sticati znanje, neki će od njih postati učeni ljudi koji će me naslijediti...

Prošle su godine, a ja sam o svemu ostavio svoj zapis za one koji dođu posle mene, za sve Bihorce koji će nastaviti mojim stopama. Nova vremena i nove prilike koje sam pratio sa ognjišta ulivali su mi nadu da je pred mladim Bihorcima budućnost i lakša i bolja nego što je bila moje braće i sestara.

Efendijo, efendijo... često mi je odzvanjalo u ušima pola vijeka predane službe u Gornjoj Vrbici, u mom Bihoru. Toliko generacija mojih đaka, toliko toga i gorkog i lijepog.

Usnio sam čudan san te noći, ujutro sam se okupao - osjećao sam da će me Allah brzo pozvati. Tog jutra sa praga moje kuće pogledao sam najljepši odsjaj zlatne svjetlosti sunca koji će me ispratiti...

Mensur Ibrahimović, Urbani pejzaž

Nikica Banić

LAKA RUKA

1.

Mulaz Mahović je živio u selu Johovice, mjestu podignutom bliže oblacima da je. Selo je bogato pašnjacima i zemljom u kojoj uspijevaju jabuke: senabije, đulabije, šarenike, pašinke... Ne samo jabuke, bogatstvo Mahovića bilo je po dvije stotine ovaca i jaganjaca, podosta goveda. A nekih godina i preko toga.

Treba reći da je sa Mulazom i njegovom ženom Igbalom živjela Mulazova sestra Zilka, znatno mlađa od njega. Rođena u sam cik zore, tako se pričalo. Njima se još pribio sluga Osman. Sirotan, dobro se pokazao u službi, a kako bi sluga drugačije i mogao ostati, nego tako. Bog dao, ostade Osman za stalno u porodici Mahović. Ili bi bar tako bilo da ne dođe nesrećni rat. A rat k'o rat: taj malo, malo, pa navrati u naš kraj. Svako muško, to se podrazumijeva, uze pušketinu. I Osman je za leđa zavrže, samo što se priženio. Uzeo Zilku za ženu. Zavruga već je istorija zapisala a da on to nije znao, da je na pogrešnu stranu pošao u ratu. Kao i kod svakog. Kasno je bilo kad je to uvidjeo. Rat je išibao zemlju, vodu, mnoga srca i – prošao. Kažem, prošao, jer su svi, uz božju pomoć, ostali živi.

„Ko bi se to od njega nadao?! Ostavio te je. Pobjegao je na daleko“, rugao se Mulaz sestri Zilki. „Izokrenuo se Osman. Šejtan u nj ušao. Nije to više bio poslušni Osman. Naš Osman. Nije me poslušao. Da je bio na strani na kojoj sam ja bio, bilo bi drugačije. Bio bi junak, heroj, bio bi u narodu viđen. Ovako, ostala si sama. Sama samcata. Šta bi da ti nije nas?“

Tako je govorio Mulaz sestri Zilki, gordio se. Nije ni slutio šta ga čeka. Čekalo ga je veliko zlo i nevolja. Tek trideset što napuni, ode mu njegova Igbala. Odneseše je u brdo na groblje. Ostavi šestoro nejači Mulazu, još balavih. Tri muškarčića i tri curice.

Mulaz zaboravi šta je za Osmana govorio. Dok je zagledao sestru Zilku, pomisli: Ti si mi spas.

2.

Zilka je nastavila da se brine o Mulazovoj djeci kao da im je majka. Sve je išlo putem kojim se moralo ići. Djeca su rasla. Starija su se prisjećala majkinih urmašica. Ali, vremenom su pristizali snazi. Dakako, sudbina nije ostavljala na miru Mahoviće; na njih se navrzla, ubrzo se pokazalo. Nešto se u Mulazu premetnulo. Tako je to izgledalo, da ga je imao ko vidjeti. Svakog jutra Mulaz bi izvodio svog najboljeg ovna iz staje u avliju. Prije toga bi uzimao iz kofera sve svoje medalje za ratne zasluge. Jednu po jednu bi metao ovnu oko vrata, kitio ga dokle bi ovaj mirno stajao. Ovnu je bilo dovoljno što je olizao šaku soli, njome ga je Igbala nudila.

„Ne budali, moj Mulaze! Vidjeće te mještani kako se sprdaš. Jedva bi to oni dočekali. Prijavili bi te vlastima.“

Daleko je Mulaz bio od tih riječi. Slabe su one bile da poklope njegove misli, koje su mu se motale po glavi.

„Bježi od mene!“

Potjera ovna od sebe.

Beee! Beee!

„Jedva bi to dočekali, kažeš.“

„Nego šta, nego kažem. U to sam sigurna. Prijavili bi te vlastima. Uvijek se takav nađe.“

Mulaz je napet, ali ne da bijesu napolje. Samo je šaku stiskao, jače je zavlacio u džep. Nešto ga je morilo. Zilka je predosjećala da je nešto, ali nije mogla da nasluti šta je to. Mulaz nije prestajao, nastavio je sa svojom zabavom. Zilka se pomirila s tim, nije bilo dana, gledala je isti prizor. Jarko sunce isticalo je još više ovnujske rogove. Medalje su se drmusale tamo-amoo vratu, branile ga od dosadnih muva. Ko zna dokle bi to potrajalo, da jednoga dana Zilka ne pozva brata:

„Mulaze, hajde da promijeniš te hlače.“

„Zašto bi'?"

„Toliko ih nosiš.“

„Dobre su mi ove.“

„Preobuci se, bolan!“

„Ostavi to! Imaš ti dosta drugog posla.“

„Daj da ih properem s ostalim!“

Za divno čudo, poslušao ju je.

„Evo ti ove. One su i novije i ljepše od tih. Nijesi ih do danas ni obukao.“

Mulaz ne progovara, samo sluša. Bar joj se tako čini.

„Uzmi, preodjeni se! Nemoj mimo svijeta biti.“

Mulaz uzima pantalone iz njenih ruku i polazi u kuću. Da mi tebe nije, kako bih? Tim mislima je prešao prag. Skinuo je pantalone sa sebe, lijepo ih složio i na krevet ostavio. Iza, stade da oblači nove pantalone. Provlačio je nogu kroz nogavicu, u jedan mah zastade, nečega se prisjeti. Uzrujan ispravi skinute pantalone. Užurbano je tražio džep. Nađe ga. Šakom u nj. Nešto je našao. Stisnuo je šakom neki papir. Nije ga puštao. Prebaci ga u nove pantalone. Šakom je gurao dublje u džep. Bojao se da mu papir slučajno ne ispadne. Provjeravao da li je dovoljno duboko u džepu.

Tako uparađen, ne vadeći ruku iz desnog džepa, išetao je u dvorište.

„Evo, neka ti je na volju, sestro.“

„Vidiš i sam: drugi si čovjek u njima!“

Dok izgovara, Zilka mjeri pogledom pantalone.

„Hlače su ti salivene. Boga mi, na tebi kao da su rasle.“

„Rugaš mi se.“

„Gdje bi se tebi rugala. Nemam ja stotinu braće. Ti si mi jedini.“

„Gdje je ovan?!"

„Tu je sad bio.“

„Brzo li nestade, šejtan ga odnio.“

„Ne vidim ga!“

Mulaz odleti k staji.

„Sad ga nema!“

Zilka se skamenila.

„Zilka, pa nema ga u staji! Gdje je mogao?!“

Vraća se, mlatara rukama kao da nijesu na njemu.

Spazi, avlija je otškrinuta.

„Avlija je otvorena! Ko je otvorio?“

„Ja, bogami, nijesam. Biće da su sama od sebe.“

U mislima je Mulaz već van avlije.

„Sad je gotovo, nema onog ko neće saznati.“

Noge ga odnesošće. Premeće se s noge na nogu. Kao da nisu njegove. Već vrata prolazi.

*

„Naprijed, oslobodioče! Ti si naš oslobodilac! Niko kao ti!“

„Da tebe nije, sloboda nam još ne bi došla!“

„Zaobišla bi nas, kao i drugo dobro što nas zaobiđe.“

Obijesni mladići obleću oko ovna, njemu divane. Ovan ih sluša i slini. Podiže glavu kao da će nebo da pase.

Beeeeee! Beeeeee!

Zableja.

Beeeeeeeeee!

„Sad ćeš moći svaku ovcu mrkati! Bez razlike koja je i čija je!“

„Imaćeš prednost nad drugim ovnovima.“

„S tolikim medaljama, vala, ako ćemo pravo – zaslužio si!“

Glava će mi pući. Mulaza spopade muka. Šakom još dublje zaburio u džep. Ne smijem pasti, ne smijem, pismo će pronaći... Mulaz tresnu, ne dočeka se na koljena, već glavom o kamen puče, prevali se ustranu. Primijetile starije žene. Prve se već klanjaju: „Gospodaru naš, Ti si, zaista, Dobri i Milostivi Gospodaru naš, oprosti nam grijehe naše i pređi preko ružnih postupaka naših.“

Zilka izletje iz avlije, ruke raširila, krila kao da su joj, zakukala.
„Kuku meni, jadna ti sam!“
Najbliži već prišli skupčanom Mulazu. Zilka uletje među njih.
„Ljudi moji, pomozite mi! Jadna ti sam!“
Mulaz krvav leži. Glavu mu podigoše, krv se siri na bradi.
„Mili moj brate, jedini na svijetu!“
Zlo se brzo rašču. Mještani se slijevaju sa strana.
„Mili moj brate, šta te snađe!“
Stižu i oni što se nečega boje, prilaze, ali nerado. Prije bi sve da ispipaju. Poizdalje se zaustavljaju.
„Diše li?!“
„Kažu da ne diše!“
„Nešto je prepuklo u njemu.“
„Mrtav je?“
„A ko će znati...“
„Vele da je mrtav.“
„Jeste, čujem gdje govore.“
„A ko bi rekao, onakva ljudeskara.“
„Nikad se ne zna gdje je i kad će smrt.“
„Platio je svoje! Bojao se da ćemo ga potkazati.“
„Mislio je da ćemo ga vlastima za ovna prijaviti.“
„E, vala, znaš kakvi smo, neko i bi. Takav se uvijek nađe. I kod nas, i kod drugih.“
„Dobro, veliš. Ne bi bilo prvi put. Toliko je toga bilo.“
„Taj bi rado to učinio, jedva bi dočekao, samo da mu naudi.“
„I do sada je bilo toga.“
„Bilo, bilo, i biće.“
„To je i Mulazu bilo jasno.“
„Da je ruku izvadio iz džepa, ne bi se toliko ubio.“
„E, da je, da je. Al' eto nije.“
„Na njegovu nesreću nije. Zato je sljepoočnicom na kamen naletjeo.“
„Udari se kao niko njegov što je.“

„Doktor reče: od njega nema ništa.“

„E, kad je to doktor rekao, onda je tako.“

„Mrtav?“

„Mrtav je.“

„E, Mulaze, Mulaze. Ko bi rekao da ćeš se prije mene uvjeriti?“

„U šta se uvjerio, Hasime?“

„Uvjerio se da smrt ima laku ruku.“

„Svašta tebi padne na pamet!“

Refadija Pepa Abdić

ODLUKA

Mislim se: „Vala ću poč’, pa neka uradi šta god hoće. Da sam njega za sve pitala i slušala, ko zna đe bih danas bila.“ A volio je taj moj stav. Majka bi zato rekla da sam „čita Bihorka“.

Pazeći da vrata ne zaškripe, prvo proturih glavu, istegoh vrat što duže da ga prvo potražim pogledom, pa tek onda zakoračih u sobu.

Osjeti, podiže glavu, izbeči. Majka mu je vazda govorila da su mu oči buljave, umjesto krupne, naravno u šali.

Licem mu prođe sjenka sjete, radosti, tuge. Brzo se pribra pa mi rastegnuto i umorno reče:

– Enejee, a što si došla?

Pustih ga da čeka na odgovor, uvijek sam voljela da mu treniram strpljenje. Ne prilazim mu već stojim na jedno metar od njega i čekam da se podigne da me dočeka. Gledamo se i ja mu u toj šutnji pružam ruku, vučem ga k sebi, uspijevam, grlim i šapučem:

– Da te vidim.

Trznu se, uvijek se tako branio i procijedi;

– Ne trebaš mi. A što ćeš mi sad? Jesam li ti rekao da ne dolaziš? Vazda si bila tvrdoglava.

Pomogoh mu da sjedne i pjevušeći mu odgovorih:

– Trebaš ti meniii.

– Ja tebi trebam?

– Ahhaaa.

– A što?

– Onako... da te gledam, da se malo ispričamo. Da te pitam ono što nijesam mogla dok sam bila dijete...

– A ti bi o djetinstvu? Eeeee, svašta. A što sad kopaš po njemu, što će ti to?

– Čuš što će mi? Treba mi, jer se sad trijeznim od svega.

Nemoj ti meni „što će mi to“, kad bih ja da me podsjetiš i pojasniš mi neka sjećanja ili ispričaš nešto što do sad nijesi, prije no što odeš. Kažeš da ćeš brzo, pa da mi ne umakneš.

- A šta bi ti da ti pričam?

- Da mi kažeš jesi li se obradovao kad sam se rodila? To mi nijesi pričao. A nešto sam uvijek preskakala da te pitam. Znam da je majka Boga molila da rodi žensko i zahvaljivala mu se što joj se želja ispunila, pa mi je to valjda bilo dovoljno.

Gleda me zatečen pitanjem, podiže ruku i odmahuje njome kao da razgoni vrijeme:

- Bogoti , radovao se kao i ostaloj deci, što bi drugačije, vidi ti nje šta joj pade na um.

- Možda je bilo drugačije, ja nijesam bila kao ostali. Bila sam posebna.

- Ti posebna?

- Ahaaa, ali ti to nijesi vidio.

-A, jesam. Baš sam ti se obradovao. Četvrto dijete, a već smo imali dva sina. Taman dvoje-dvoje.

- Pa što mi nijesi rekao?

- Čuš ti nje, što ti nijesam rekao, šta tu ima da se priča? Mislio sam: žensko si, ne valja te mnogo falit'.

- Aaa, tako znači? No, za razliku od drugih očeva, ti si mi izgledao onako...

-Kako?

- Onako... da naginješ na stranu ćerki. Bilo mi je nejasno što si ostajao nedorečen. Eto, ti ne znaš, ali ja sam osjećala da prema ženskoj djeci gajiš nešto posebno, al' nikad nijesi rekao. Znala sam...

- Kako si znala, bogoti?

- Po tvom licu, po osmijehu. Znala sam i po tome što, kad bih nešto skrivila, pa bih ispod stola pobjegla, a onda izvukla glavu ispod njega i nasmiješila ti se, tad bi i krajevi tvojih usana zatitrali, ispravio bi se kao da me ne vidiš i produžio bi. Majka se ljutila što prođoh bez kazne, a ti bi na njenu priču ostajao skroz gluh.

– Čuo sam je, al se nijesam obazirao. Tvoj osmijeh je bio tako lijep. Za njim su ti išle i oči, a svjetljele su ti ko u mačke.

– Ha ha ha. K'o u mačke?

– Baš k'o u mačke. I ličila si na žutu mačku, a ja sam volio mačke. Grijale su me kad sam bio dijete dok bih spavao na podu pritegnut ćilimom. Uh, kako je bilo hladno. Džaba ognjište i jorgan, bez mačke i ćilima ništa. A prozeble bi mi noge po danu, pa se nikad ugrijat'. Mora da su mi i sad hladne zbog toga, džaba mi troje čarapa i termos.

Ućuta i lagano spusti kapke. Da se odmori. Zatim protrlja šakom i nos i usne, kao da se trijezni:

– I sad mi je hladno, od tabana, preko koljena studen se penje uz cijelu đovdu, vjeruješ li?

– Vjerujem. Od kako te znam žališ se da ti je zima u noge, pa je i meni prešlo od tebe, ista sam Ti - pokušah da ga nasmijem.

Opet ćuti, a ja ostah bez glasa. A htjela bih da pričam sa njim. Bojim se da će mi glas zvučati čudno i nesigurno, pa najprije mahnuh rukom da dobijem na vremenu. Nekako se raspetljah i odvažih da mu kažem:

– Znaš što mi je odavno čudno, a ni danas mi nije jasno: kako si mogao da mi kažeš, kad si me pratio na fakultet, da bi mi možda bolje bilo da završim šnajderski kurs i ostanem kući sa majkom da radim?

– A ništa se ne čudi, bilo mi je žao što ideš, mislio sam kad odeš ko zna đe ćeš se udat' i otić' daleko. Ovako mi je nekako bilo sigurnije da ostaneš kući, udaš se tu u komšiluk. A i dosta ti je bila gimnazija, još ti četvrto dijete na studije, ko će vam brinut'.

– Bio si strog prema nama, često.

– Morao sam.

– Baš morao? Čudim se tome. Ti si bio širok kao planeta za sve, osim za nas. Ti, koji ništa nijesi morao, a radio po svojoj čistoj savjesti, davao sebe narodu do kraja, drhtao nad bolesnima, skidao kaput da ih ugriješ... A i jorgan, sjećam se. Ti nijesi išao,

ti si trčao do svake seoske čuke kad bi čuo da je neko bolestan. Odmora nijesi imao, ambulantu si čuvao više od naše kuće. Kuću si natovario majci.

- E vala jesam i nije mi žao, bio sam srećan.

- Znam. Nego, kaži mi zašto su za nas važila druga pravila u odnosu na ostale?

Ćuti.

- Hoćeš li mi reći?

- Dobro, jesu. Zbog straha.

- Kakvog straha?

- Da ne zalutate.

- A đe da zalutamo?

- Svuda, po ćoškovima.

- Ha ha ha, kakvim ćoškovima?

- Sprdaš li se sa mnom?

- Nikada, ali hoću da mi kažeš?

- Nema potrebe, znaš ti to sve sad i sama. Tuđoj bi se đeci lakše greške praštale no mojoj. Ja da savjetujem ljude, a da moja đeca naopako rade?

Zatim okrenu glavu na drugu stranu, kao da uzima vazduh, a onda se ponovo zagleda u moje lice:

- A šta ti je to palo na pamet, pa me tako gledaš i hoćeš da isčepkaš sve što nijesi smjela? Haj sad, slobodno reci?

- E, sad neću iz inata.

- Iz inata? Govoriš k'o kad si bila mala.

- Pa ja sam i sad mala, ali ti to ne vidiš.

- Ti mala?

- Da. Dok si god ti živ, ja sam mala. Pa kad preseliš, ja ću odrasti. Malo sam brže porasla kad je majka preselila, ali sam opet ostala mala, posebno kad mislim na tebe.

Nakon ovih riječi, zagledao se u mene dubokim očima i gledao me dugo, kao da se hoće uvjeriti jesam li ja stvarno ona djevojčica koju je dobro znao. Odjednom reče:

– Haj, reci što si došla?

– Da te vodim kod mene. Jesen je u Podgorici prelijepa, temperatura blaga, nema mnogo komaraca, stigli šipkovi, grožđe, smokve... A ti voliš smokve.

– Pa jesi li donijela smokava?

– Nijesam.

– A što?

– Što da donosim kad ćemo ih freške brati?

– E vala, ja neću. Rek'o sam ti da iz svoje kuće niđe više ne idem. Objasnio sam ti šta je moja bolest. Ljudi su plašljivi, boje se po samoj svojoj prirodi, takav se čovjek rodi. Iako kancer nije zarazan, ljudi se plaše. K'o da će skočit' na njih i zgrabit' njihova pluća... Ostalo tako među narod još od tuberkuloze. Tad je vladao užasan strah, nijesi se smio nakašljat'. A i ne volim kad me pitaju što sam smršao, prepolovio se... kako da im objašnjavam? Smeta mi da me tapšu po ramenu i ubjeđuju da će sve proć'. A i ovako sam opušteniji, pratim tok bolesti po visini leukocita, neđeljno izvadim nalaze i tako znam đe sam i kojim putem hodim.

Naglo začuta.

– A bojiš li se tata? Majka je vazda govorila da si strašljivi i ne daj bože da se razboliš, sve bi nas muka našla.

– Jok! Čega bih se bojao? A to sam njoj namjerno činio, da me malo više pazi. Ne može mene bit' strah, svega sam se nagledao i sve sam ti rekao, pa ti vjeruj ili ne vjeruj.

– Vjerujem.

– Povuci mi to ćebe na noge i sjedni, hoću malo da odrijemam.

Posmatrala sam ga kako ujednačeno diše, lice mu opušteno kao da je sve lađe čvrsto privezao uz obalu. Htjela sam i sama da trenem, možda malo i jesam, kad me on uze za ruku i upita, sa slabom nadom:

– Hoćeš li da ostaneš da spavaš?

– Neću, kad ti nećeš sa mnom. Đeca su sama, a valja u ponedjeljak na posao i u školu.

- Ne mogu te pratit', vidiš. E, to mi je žao. A to sam stalno radio i čekao da voz krene, pa bih onda svratio na Tulbe do mezara, malo posjedio, ispričao se i polako kući...

- Znam. Daj da te poljubim, pa se vidimo.

Ne reče ništa.

***

Voz datrajalom prugom klapara, a ja gledam kroz prozor zelene gore i goli krš. Prije dvije godine i dva mjeseca tata je izašao iz bolnice Brezovik. To mu je bilo drugo ispitivanje i dijagnoza je potvrđena. Kancer pluća.

Sjeo je u čošak ugaone garniture i čutke mi dodado otpusnu listu. Čitam. Tumor veličine mandarine na desnom plućnom krilu. Uzet uzorak sa dva mjesta i utvrđene maligne ćelije. Preporučuje se operacija u Beogradu.

Gledala sam ga malo duže i, trudeći se da zvučim racionalno i hrabro, rekla sam mu:

- Paaa, dobro, tek je početak malignih ćelija. Zaim Imamović nije imao cijelo desno plućno krilo, pa je dugo poživio.

- Ja neću da se operišem.

Pretrnuh. To je rekao tako odlučno, riješeno. Nešto sam htjela reći, ali mi ne dade no mi pokaza šakom na mjesto do sebe i reče:

- Sjedi tu pored mene i slušaj me. Imam iskustva sa ovim. Kad se radi otvorena operacija i pluća dođu u dodir sa vazduhom, umire se najkasnije za četiri mjeseca od operacije i to u mukama, ni morfijum ne pomaže. Živjeću onoliko koliko budem mogao na nogama. Zamisli, rekli mi da prestanem da pušim? E, sad neću da gasim. Samo da znaš, ja neću dozvolit' da mi se kosti prevrću po krevetu, da mi se bolovi ne mogu smirit'. Ja ću to prekratit' na vrijeme, da se ni ja ni vi ne mučite.

Kad mi je vidio izraz lica začutao je.

Naglo sam ustala i krenula ka vratima. Bila sam ljuta i uplašena. Ipak, zastadoh, naslonih se na dovratak i bijesno ga pogledah.

Nekim glasom, koji nijesam poznavala, upitah ga:

- Jesi li ti zaboravio da sam ja tvoje dijete? Govoriš mi da ćeš sam prekratiti muke! Uvijek si bio sebičan. Kako nam tako nešto možeš ostaviti u nasljeđe? Koliko imaš dece i unučadi? Kako im to objasniti? Svi će sebi dati za pravo da mogu sa ovog svijeta poći po sopstvenom izboru.

Ne znadoh šta još da dodam, pa se potrudih da malo začinem prijekorom:

- A vala si ga i proživio junački, ni kuću koju je majka toliko željela nijesi napravio...

Prekide me.

Visoko podiže ruku, raširi dlan. Spušti ga sporo i nježno prema površini stola, lupnu po njoj kao po svili, pa, kao uz muziku, reče:

- Jesam, vala, i nije mi žao! A mogao sam napraviti' ne jednu, već četiri kuće. A šta će vam? Poslije mene bi se možda svađali oko njih, a vidiš da i ovako svi imate svoje kuće.

Vratih se ka njemu i opet sjedoh. On me pomirljivo pogleda i nastavi svoje objašnjenje:

- Dobro, u pravu si za sve što si rekla, ne brini. Haj da pričamo o nečemu drugom...

Čekala sam da započne tu neku drugu priču, ali on je ćutao, izgubljen u mislima. Da ga malo pokrenem upitah ga:

- A đe su ti one zlatne medalje za hrabrost i za rad? Divila sam im se i sve ih krijući gledala. Zakantačio si ih bio dobro u onu drvenu vojničku kutiju.

- Što ti padaoše sad na pamet medalje? E vala, ja sam ih bačio kad se zaratilo. Razbili su Jugoslaviju i sve u meni. Shvatio sam da više one ne vrijede i ništa ne znače, da je sve otišlo po đavolu. Zasmetale su mi, k'o da sam cijeli život uzalud radio, sve što je valjalo obesmišljeno je. Što ti one padoše na pamet?

Počeh da se češkam po glavi i mislim se smijem li reći, a da mi se ne naljuti. Uhvati me i smijeh od neke muke, al' odlučih da kažem, pa šta bude:

- Znaš što, vazda mi se sviđalo ono kad umru ovi što su bili zaslužni građani, pa im medalje zakače za plišani jastuk, odrede nekog viđenog da ih nosi u povorci za sandukom... A htjela bih i da ne propadnu, da se hvalim đeci. Pošto naručuješ umiranje, pa da to utanačimo.

Bi mu simpatično, vidjela sam, podiže se nekako kao da ga inat načera. Reče mi da to neću moći nikako:

-Eto, bačio sam ih i olakšao sebi...

***

Bila je nedjelja, radila sam po kući i oko djece i cijelo vrijeme mislila o njemu. U sebi sam se razgovarala sa njim, ljutila se što je odlučio da ne ide od svoje kuće.

Misli mi je prekinuo zvuk telefona. Javio se moj muž. Ćutao i slušao. Spustio je slušalici i pogledao me. Tiho i polako reče mi:

- Tata se odmorio.

Izjurih iz kuće i krenuh stazom naviše, a da ne znadoh ni jesam li tačno čula, ni o čemu mislim, ni đe sam krenula.

Sjetih se djece i brzo se vratih kući. Tad sam već razabrala da otac nije mogao tako najednom umrijeti. Imao je zdravo srce, jako, ne bi ga izdalo.

Gledah djecu koja sa zebnjom pilje u mene. Zagrlih ih i mirna kao skrhanu drvo, pitah muža:

- Kako je tata otišao?

- Popio je terapiju i zaspao - smušeno mi je odgovorio.

***

Dugo sam bila ljuta i na oca i na sebe. Bila sam ljuta što mu nijesam vjerovala, ali i što mu jesam vjerovala.

Ljutnja je vremenom jenjavala, ali preslišavanja nijesu. I danas se pitam je li moglo drugačije. Šta da ja radim sa njegovim amanetom? Ko bi u to vjerovao? Jesam li mogla učiniti išta...

Znam samo to da je moj otac bio jači nego što sam ja mislila.

Mehmed Đedović

KAKAV PORAZ

1.

Avgust, 2019. godina

Kosa mu osijedila, a jezik i dalje živahan kao u najboljim danima. Kao da nikad niko prije njega nije govorio, i kao da će ono što on kaže ostati ukucano u kamen i promijeniti svijet. Ili se Limunu samo činilo da je tako. Više je slušao druge i propitivao sebe. Bio je umoran i mirisao na ilovaču. Čekao smrt, ali smrti ni odakle. Dotle je prekraćivao dane misleći kako se sve ponavlja, i ljudi i mišljenja.

- Iz kuće se to nosi.

- Šta? Koje? Nekad je od govornika tražio objašnjenje, trebalo ne trebalo.

- Fašizam. Mržnja prema svemu što je drugačije.

- Misliš?

Pusti ljude da govore i iznenadit ćeš se.

- Osvrni se oko sebe. Uvijek je bilo normalnih ljudi i spašavanja života, čak i u ratu, ali se takvi ne vide.

- Hoćeš da kažeš...

- Nije bitno kojem bogu se moliš, nego kakav si čovjek, šta nosiš u sebi.

Nije prvi put čuo to što je Mevludin nevjesto pokušavao da objasni i nije jednom vidio da priča nema nikakva uporišta u životu.

- Rijetko koga rat nije promijenio.

- E, pa vidiš, mene nije. I danas imam prijatelje i nije me briga da li se krste ili aminaju.

- Juga se raspala...

- Ali su ljudi ostali. Znaš li ti koliko posjeta se i danas dogodi na Sutjesci? Vjeruj da je to veliki broj ljudi. A na takva mjesta ne dolaze fašisti.

I ljudi su se raspali, misli Limun, ali ne govori to naglas.

Mevludin je branio ideju zajedništva oko koje su se ovdašnji ljudi poklali i razbili je u stotinu komada. Činilo se da su jedva čekali da se pokolju.

- Ne treba se osvrutati na ono što je prošlo...

- Ma, ne govorim to. Nisam ja nostalgičar, nego sam realan i pričam ti ono što vidim oko sebe.

- I šta vidiš, majke ti?

- Svijet bi propao da nije dobrih ljudi, bilo ih je i ima ih i sad.

- Pravi pionir...

- A šta da budem? Omladinac ovog truhlog sistema koji je raselio i zamutio, koji zaliva mržnju, dijeli i svađa samo da bi i dalje ostao na vlasti...

- Teška tema za jutarnju kafu.

- Nema u ovom jadu laganih tema. I pecanje je postalo stvar politike.

- Ha, dobra ti je ta.

- U koju rijeku si zabacio udicu i sa koje obale pecaš, to si, htio to ili ne...

- Ono si kakvim te drugi vide...

- Tako nekako.

2.

Mart, 1990. godina

- Mama!

- Šta je, sine?

- Voliš li ti mene?

- Najviše na svijetu. Otkud to da me pitaš?

- Nikad me ne bi ostavila?

- Nikad...

Hanka pokri lice rukama i duboko uzdahnu. Čuo je da su se sinoć svađali.

- A otac?

- Šta otac...

Pravila se naivna i trudila da joj glas zvuči mudro i šaljivo.

- Bi li njega ostavila?

Privuče ga i čvrsto zagrlji. I on nju stisnu i privi se.

- Budalice mala. Nemaš čega da se plašiš – šapnu.

- Svađali ste se, čuo sam vas.

- Odrasli se ponekad svađaju. Svi to rade.

- I Selim se svađa sa Fatimom?

- Kad se oni posvađaju, sve grmi. Spada crijep sa krova.

- Kako to da ih nikada nisam čuo – sad mu je glas bio vedriji.

- Kako da ih čuješ kad im je kuća daleko od naše?

- Nije toliko daleko.

- Nije ni blizu.

- Ja sam mislio da se oni vole. Stalno su skupa i pomažu jedno drugom šta god da rade.

- Naravno da se vole.

- Znači, što se više svađaš, to se više voliš.

- Tako nekako, nasmija se Hanka. – A sad pokupi onu travu po avliji, inače ćemo gadno da se posvađamo. Ali prije toga dođi ovamo da te majka još jednom ljubne.

Privuče ga i poljubi glasno i sočno.

3.

Hanka je počela pobolijevati i savijati se zemlji, ali je trpjela bol i nije se žalila. Samo kad bi je žestoko presjeklo, zastenjela bi tupo i ukočila se dok bol ne mine. Promijenila se u licu, posivjela. Gubila je težinu. Dječak Adil je bio radostan kada je ona uz njega. Sve češće ga je dugo držala u zagrljaju i uzdisala.

Šta zna dijete od sedam godina!?

Majka je ležala na rasklimanom krevetu. Učinilo mu se da je mahnula rukom i tražila vode. Požurio je da iz kante zakači lončetom.

Kad je prišao krevetu, nije se mrdnula. Zaspala, šta drugo. Bolest joj po čitavu noć nije dala mira.

Tako se Hanka ugasila, a on dugo čekao da se probudi, nasmije i kaže mu da se šalila.

Kad dijete ostane bez majke, ispod nogu mu se otrgne put, pa više ne smije da hoda.

Kad je majka umrla, otac nije bio kod kuće. Pravio je zgrade negdje u okolini Beograda. Adil je zagrlio majku, stisnuo se uz nju i dugo je milovao po kosi. Nije se odazivala na njegovo uporno gurkanje.

Onda se privo uz beživotno tijelo i dugo u noć jecao, dok nije klonuo. Nešto mu nije dalo da diše, jedva je na mahove hvatao vazduh, naleglo na mala prsa pa stiska li stiska.

Tako ga u neko doba pronašla komšinica Fatima. Malaksao, moker, pregladnio.

Mrvica se uvukla u zagrljaj mrtve majke i umotala njenim rukama. Nije htio da se odvoji od nje, ali je gubio snagu i buncao.

Fatima je pokušala da ga uzme u naručje pa kad nije uspjela, panično je izjurila iz kuće po pomoć.

Ničega se Adil kasnije neće sjećati, ali će mu u pogledu ostati neka duboka tuga, a svijet više neće biti isti.

4.

Danima je odlazio na majčin grob. Pričao sa njom, plakao, jednom su ga pronašli pored gloga po humki zemlje. Otac je morao na posao. Radio je kao građevinski radnik u nekoj firmi u Srbiji. Adil je ostao sam kod kuće. Zamolio komšije i sestru da ga obilaze i hrane.

Kada bi stigao sa terena, nije propuštao da sina odvede na pecanje na Drinu. Brinuo je za njega. Tih i povučen, ni sa kim od dječaka u selu se nije družio. Majčina smrt mu je teško pala. Živio je u zelenom selu, s trešnje na kršku, s kruške na mušmulu. Na rane su stavljene obloge i on se oporavljao.

Otac je kasnije doveo neku drugu ženu u kuću. Zvala se Rahima i bila mu je maćeha. Adilu je bilo bitno da ga ne tjera da je zove majkom, jer on zna gdje je njegova majka i nijedna neće zauzeti njeno mjesto. Svakako je bio više napolju nego u kući, brinuo se o sebi i prilazio ljudima bez straha. Brinula se o njemu koliko je morala, koliko se mora brinuti o tuđem djetetu koje živi pod tvojim krovom.

Oko njegovog života tinja. Napadnuti su neki gradovi, gore neka sela, plaču žene.

Proći će to brzo, misle ljudi.

5.

Rat je došao iz daleka, kao tutnjava krda divljih konja potkovanih debelim potkovicama. Rigao je vatru i ostavljao pustoš iza sebe. Ljudi su se zatvarali u kuće kao puževi.

Bježe samo oni koji su krivi. Oni nikome nisu učinili ništa nažao. Ne nose u sebi zlo. Žive s komšijama u miru godinama. Vole se, poznaju i pomažu. Zbog čega bi bježali!?

Pogriješili su. Mnogi od njih će tu grešku skupo platiti.

6.

Vode grgoljaju, drveće olistalo, sunce se češće vraća i dani su topliji. Proljeće se sasvim probudilo. Rodilo voće, ali niko to ne primjećuje otrovan strahom.

Kolone vojnih vozila brundaju putevima. Puca se, vija se dim.

Adil bez straha trči prema svakom vozilu koje prođe kroz selo i maše rukama. Muškarci bježe iz kuća u obližnje šume, danju se vraćaju.

Naoružane jedinice iz Srbije poklapaju sela, ubijaju ljude na njivama i kućnim pragovima. Hapse i odvođe. Nema nikakvog otpora toj golemoj sili razuzdanih vojnika koji nasrću na rodna polja i nezagrađene avlije. Pričaju se strašne priče o logorima u kojima završavaju odvedeni i kojima se gubi trag.

Kolona vojnih vozila prolazi kroz selo. Krivudavim putevima, komotni, dolaze do prvih kuća. Adil trči prema vozilima kroz tek poraslu travu. Iz susjednih kuća, iza zatvorenih prozora virkaju sa strahom.

Jedno vozilo staje, izlazi naoružan čovjek, grli dječaka, privija ga uz sebe i uvlači u kola. Kolona nastavlja dalje. Iz daleka se ne vidi šta je tačno bilo, ali će svjedoci kasnije potvrditi da je dijete uvedeno u kola.

7.

Gore šume, jauču ranjene srne skrhane bolom, pomutili se izvori, puca kamen...

Sela su napadnuta i spaljena, ljudi odvedeni, na sve strane mrtva tijela. Rat se raskomotio i širio kao karcinom bez ikakve šanse za ozdravljenjem. Spasili su se rijetki, ali je bilo onih koji su spremi svjedočiti o raspomamljenom zlu. Uvijek neko gleda i ništa se pod nebom ne može sakriti.

Dječaku se gubi svaki trag.

8.

Priča se da je ubijen odmah pošto su ga uvukli u vozilo i bačen negdje putem, u neku provaliju. Otac se raspitivao za njega na sve strane. Je li ga neko vidio, zna li se išta, gdje bi mogao biti. Pa on je dijete, ko bi naškodio djetetu!?

Neumorno je tragao za Adilom, ali niko ništa nije znao. Tek kasnije će mu jedan nepouzdan vojnik, mršavac od kojeg je teža kanta sa vodom, kojeg je sreo slušajno, reći da je dječak viđen kod nene u Vlasenici. Na kraju dana će naići drugi koji će se zakleti da je dječak ubijen i da ne traži ono što se ne može pronaći. Nadanje da će ga pronaći živog u ludim vremenima, slabo je nadanje.

9.

Jedan drugi izvor će mu ispričati čudnu priču. Adila su odveli u crkvu u Vlasenici i tu prekrstili. Obukli mu uniformu i zovu ga

Mali Draža. Onaj koji ga je odveo je po zlu poznat Rade Garić, tome iz ruku niko živ izašao nije. Voda ga sa sobom kao ljubimca. Šuta, šamara, tjera da sakuplja novčanike, novac i zlato sa zarobljenih i ubijenih. Pere mu noge, kuha kafu...

10.

Ništa se pod nebom ne može sakriti i nijedno zlo ne prođe nekažnjeno.

Adil je vidio drugo lice svijeta i na tom licu nije bilo osmijeha. Morao je da se moli u crkvi, da jede svinjetinu, da obilazi sva ratišta zajedno sa Garićem, siječe prste sa kojih se nije mogla skinuti burma, vadi zlatne zube iz usta mrtvih. To što je on proživio dok ga je Garić vodao sa svojom jedinicom, niko ne može ni zamisliti, jer se to protivi zdravom razumu. Obišao je sva ratišta, iza njih su ostajala tijela mrtvih ljudi.

Zvornik, Kladanj, Kalesija, Vlasenica, Bratunac, Žepa, Srebrenica, Sušica...

Krajem septembra mjeseca pokupljeni su zadnji Bošnjaci koji su se skrivali po šumama. Natovareni su na kamione i odvezeni u selo Kliještane. Natjerali su ih da iskopaju veliku jamu i oni su poslušno kopali. Okolo su sa puškama stajali vojnici Radeta Garića, sa njima i dječak Adil izgubljenog pogleda. Kada je jama bila gotova, pucali su u njih ne žureći. Hranili su se strahom u očima, drekom odraslih muškaraca i jecajima. Pucali su iz puške, pa potvrđivali pištoljem svakog pojedinačno, za svaki slučaj. Neke su dokusurili nožem držeći zavrtačenu glavu i duboko zasjecajući grkljan, a druge golemim maljem.

Adil sve to gleda.

Onda mu Rade da znak da pregleda mrtva tijela i donese mu sve što imaju kod sebe. Dječak skače u jamu i prebire po džepovima, sa strahom gleda prema Gariću. Sluša, jer zna šta ga čeka ako odbije. Niz lice mu kapaju krupne suze, kao i svaki put do tada. Ovaj ga mjerka, pa kaže bratu Zoranu koji stoji do njega:

- Nikad od ovog malog Turčina časnog pravoslavca. Kad izađe iz jame, završi sa njim.

Zoran sluša brata bez pogovora. Znao je da će mu dosaditi da se igra sa djetetom i voda ga sa sobom. Dok ubija dječaka, hladno i bez emocija, najbliži mu je Vasko Popović Limun. Nagledao se Vasko svakakva zala i ubijao zajedno sa Radetovom ekipom. Nije bilo milosti ni prema kome. Ali je taj dječak, njegove krupne oči i pomirenost sa svim što je vidio, dotakla najdublje što je u njemu bilo. I nije mu bilo svejedno kada je tijelo dječaka bacio na gomilu.

Šuma šušti dok vjetar povija grane drveća. Narednog dana će doći mašine da zagrnu golemu grobnicu u selu Kliještani, između Kladnja i Vlasenice. Među odraslima će biti i jedno dječje tijelo kojemu je život donio samo patnju i bol.

11.

Rat se razigrao i više ništa nije ostalo da taj plamen nije oprljio. Jači su bili slabiji, a slabiji jači, dobijala se bitka i gubio rat, odnos snaga se mijenjao.

Interventni vod iz Vlasenice kojim je komandovao Rade Garić pridodan je kao pojačanje u Krajinu

Ponedjeljak je, 14. novembru 1994. Područje Grabeža. Zlo-
slutna, jutarnja, krajiška izmaglica.

Srpski vojnici iz Vlasenice u koloni idu šumskim putem. Plan je da zajedno sa snagama iz 1. krajiškog korpusa Vojske RS narednih dana izvrše pješadijski napad na kotu Jankov vrh. Najednom je iznad njihovih glava zazviždala minobacačka granata. Kao po komandi su zalegli i priljubili se uz zemlju. Osluškuju gdje će pasti. Prođe skoro minuta, a ništa se ne ču.

- Izgleda da se nije aktivirala – reče s olakšanjem Vasko Popović Limun.

Jedan za drugim vojnici ustaju i zatežu odjeću na sebi. Tri-
deset trogodišnji Zoran Garić ostade da leži. Vasko, koji je sv-

jedoćio kako on ubija dječaka, prilazi mu. I tek tada vidi peraje granate kako viri iz njegovih leđa. Okreće ga. Podiže mu glavu. Vrh granate mu viri iz grudi.

Zoran pokuša nešto reći, ali ne stiže, izdahnu u pola rećenice. Granata je pala direktno među njih, ali se nije aktivirala jer se zari-la u njegova leđa.

- Sjetio sam se scene kada on ubija ono dijete iz Glogove. Odmah sam pomislio da je ovo osveta nevidljive sile za malog i istog tog trenutka sam od stresa dobi diabetes s kojim ću se, znao sam, teško nositi u godinama koje dolaze i stotinu puta zažaliti što i mene granata nije dokusurila onog dana. Imam noćne more u kojima su spojena dva događaja. Onaj na Klještanima kad Zoran ubija dječaka Adila i drugi kad mi umire na rukama na Grabežu – pričat će kasnije Vasko.

12.

Vasko Popović Limun je vjerovao u višu silu koja miri i namiruje dugove, ali ga to nije sprijećilo da ubija sa ekipom Radeta Garića. Nijednom nije pomislio gdje je bila ta sila da sprijeći ubijanje djece... Ili je ipak pušteno na tanku savjest ljudi da se pokažu kakav je ko i u dobrim i u lošim vremenima, pa da se kasnije dug namiruje na najdražima. Jer, Limun je volio da se poziva na umne misli i citate, a jedan od najdražih mu je bio onaj koji kaže da Bog nije zao ćovjek da kažnjava odmah...

Raspadao se, ali smrti nije bilo, i pažljivo pratio nesreću koja je obilazila poslušne vojnike Radeta Garića.

13.

Đorđe Đurić iz sela Grabovica kod Vlasenice izvršio je samoubistvo vješanjem. Pored njega su pronašli ugašene pikavce od cijele kutije cigara. Sjedio i dumao, a onda se objesio o gredu u vlastitoj štali.

Kada je do njega došla ta vijest, Vasku je šećer skočio u tačku. Iste noći je sanjao onaj svoj san, u detalj, svaki put isti.

Ni deset dana kasnije, Radetov vojnik od povjerenja je umro u najtežim mukama, a odmah zatim drugom je zaostala mina otkinula obje noge. Umro je sam i raspadnut, batrljci na nogama su bili ucrvani kada su ga pronašli.

14.

Otac je tragao za Adilom u vihoru rata, ali ništa. Neke po-trage se nikada ne završe. I on je nestao u onoj golemoj koloni koja je kao bujica krenula iz Srebrenice preko brda.

U šumi, na jednoj golemoj humki, porasla je fina trava. Dugo je trebalo da se šumske životinje usude doći na to mjesto. Nešto ih je tjeralo da ga zaobilaze, instinkt nije dao blizu.

Sve se poravnalo, a rana zarasla i nestala unutar goleme planine.

15.

Rade Garić, komandir interventnog voda Vlaseničke brigade, poznat po zlu, uhapšen je kad mu je kosa osijedila. Njegova mržnja nije ništa manja nego u ratnim godinama. Omladio je, okalemio na sina i kćer. Ta ista kćer će poginuti one godine kada bude krenula u posjetu ocu, u saobraćajnoj nesreći na putu negdje između Vlasenice i Kladnja. Na pravcu na kojem joj ništa nije smetalo, pa ipak je udarila u golemu jelu, a grana je otpala, probila krov auta i nju zakovala za sjedište. Kažu da je dugo i teško umirala.

Mjesecima je trajalo suđenje Radetu Gariću i iznošenje dokaza za sva zla koja je počinio. Dobio je dvadeset godina, a Vasko je bio siguran da neće izaći živ iz zatvora...

16.

Mržnja je ojačala i podmladila se. Pala je na plodno tlo. Rastu generacije koje mrze i više i dublje nego one koje su klale žene i ubijale djecu.

Čekaju neku novu priliku da ponove i utvrde ono što su im očevi i djedovi načeli. Niko ne zna šta nosi novi dan, ali se dâ naslutiti da godine koje tutnjaju u svojim njedrima ne nose ništa dobro.

Sve se pomjerilo u stranu. Kao kad snimaš srce, a one krivulje koje simbolišu otkucaje, nisu više u vidu brijegova i planina, nego su krugovi. Normalno je postalo čudo, a onom drugom se niko ne čudi. Ljudi hvale i u zvijezde dižu one koji vrate izgubljeni novčanik, one koji pomognu bolesnom djetetu.

Mržnja je veća nego onih mračnih devedesetih godina koje su izrodile zlo koje se još dugo neće zaboraviti. Mrze jer su tako naučeni. Kažu da je u ime vjere koja odreda poziva na ljubav, mir, strpljenje pobijeno više ljudi nego u svim ratovima zajedno. Popovi su cjelivali noževe sa kojih je čitavog minulog rata kapala krv. Najsurovije se potuku oni koji su do juče bili prijatelji i koji se poznaju. Doduše, nismo svi isti, nikada nismo bili i, srećom, nećemo ni biti.

17.

Avgust, 2019. godina

Vraćao se kući poražen. Vukao nogu za nogom tjerajući bolešno tijelo dalje.

Kakav poraz.

Njega, koji je ubio i mrava i pticu, Mevludin Hadžiefendić kojeg ni jedno ratno zlo nije promašilo, ubjeđuje da je zajednički život moguć, te da se i slomljeno stablo može zaliječiti?! Dok on priča, Vasku pred očima prolaze scene otmice dječaka, krštenja dok se pop kesi, šamaranja i maltretiranja dok ga Rade tjera na

svakakva zla, a on šuti, sluša i plače. I dok mirno prihvata da će ga ubiti u onoj šumetini.

Mevludin nije mogao znati ko je on, jer je promijenio ime da bi se sakrio od ljudi, ali je znao da mu spasa i oprosta nema. On je za njega fini komšija pravoslavac, širok i svjetski čovjek koji nikoga ne mrzi, koji sa njim pije kafu i raspreda o dobru i zlu.

Vasko oko sebe i dalje vidi mržnju i novi rat u najavi, a Mevludin nosi toplinu i pomirenje.

Kakav poraz.

Abid Jarić

CARSKI LEPTIR

1.

Kad vam kažem, uvjeravao je tada nekolicinu ljudi koji su u nevjerici već počeli odmahivati rukom ili se mrštiti, gledao sam ga kao što gledam sada vas. Tek što se razdanilo, ja i on nađosmo se na mostu. Doduše, ja sam nogom tek nagazio, a on je već bio na sredini. Bio je onakav kakvog ga znate. Uspravan, sa začestljanom kosom na razdjeljak i u bijeloj košulji što me začudilo jer jutro je bilo baš hladno, pa sam i sam drhturio iako sam imao džemper i ovu jaknu na sebi.

Otkud ti, Zumbo, tako rano na mostu kad je poznato da ne liježeš s kokošima i ne budiš se s pijetlovima, htjede se našaliti neki promukli glas.

Pusti ga, Kajasa. Nek Zumbo ispriča šta je sanjao, pa da idemo. Nas čeka posao, a njega zujanje po čaršiji. Bogami, šteta što ti rahmetli otac ne daje ime Traćidan. Bolje bi ti pristajalo, umiješa se obućar Raković.

Vi kako hoćete, uozbilji se Zumbo i lice mu dobi uvredljiv izraz, ali ja sam vidio kako neka maglušina u trenu sunu iz rijeke i kako Lim pomahnita. Voda naglo naraste i poče mi kvasiti noge. Uto se iz pravca Stožera podiže vjetar i kao ledena kudjelja pade na most. Sve se umota u nevid i mrklinu. Da bih se uvjerio da sam to ja na mostu, a ne neko drugi, morao sam se dobro uštinuti za lice pa sam od bola vrisnuo. Cijela ova gungula trajala je samo nekoliko minuta ili se meni samo tako činilo, pa kad sam ponovo mogao vidjeti, njega na mostu više nije bilo. Bili smo samo ja i voda koja se povlačila. Iza nje je ostajao huk kao kad se punim plućima puše u praznu flašu...

Da ti, Zumbo, nisi negdje čitavu noć puhao u punu flašu, ne-godujući ponovo se oglasi Kajasa.

Zumbo je šutio i vidjelo se da je nečim pogođen. Ili jutraš-njim događajem na mostu ili nevjericom koju su pokazivali ovi

ljudi sumnjajući u njegovu priču. Konačno se odlučio. Polagano se okrenuo i napravio nekoliko koraka. Onda je opet stao i ne okrećući glavu jedva je procijedio kroz stisnute usne:

Bilo je kao onomad kad su se ona žena i dijete našli u Limu. Samo što je kraće trajalo. Onda je kijamet zahvatio čitav grad, a jutros se tresao samo most. Kad vam kažem, jedva promuća Zumber i uputi se nekamo spora koraka i pognutih leđa.

2.

Nije ovo više za mene, tugaljivo izgovori Suljo Pedala, a da nije bio ni svjestan da se u tom trenutku mimoilazio s nepoznatim čovjekom koji je tek izišao iz autobusa.

Već se smrkavalo i njegova kožna torba obješena preko ramena bila je gotovo prazna. Rasprodao je svu dnevnu štampu. Ostalo je samo još nekoliko primjeraka sedmičnih novina. Desna noga, znatno kraća od lijeve, jako ga je boljela. Jedva je čekao da prođe i ovaj dan, da dođe kući, ugrije vodu pa da u lavor stavi nekoliko kašika soli i u njega potopi svoje oboljele noge.

Sve je za čovjeka, prijatelju, sve. Ne daj Bože deverati šta se može izdeverati, i nehotice uzvratu mu nepoznati prolaznik.

Neznanac je tek stigao u ovaj grad. Autobus kojim je došao još nije ni napustio peron kad je na samom izlazu susreo Pedalu.

Kao da nije čuo riječi nepoznatog čovjeka, Pedala produži nekoliko koraka, a onda naglo zastade, kao da se odjednom sjetio nečega što mu je jako važno, okrenu se i glasno povika:

Deverati, izdeverati, kakav je to život u kojem se kao u loncu vare samo te dvije riječi, prijatelju?

Nisam rekao da je dobar, reče Neznanac i tužno se nasmiješi ovom umornom čovjeku s crnom tašnom na ramenu koji je jedva stajao na nogama.

Reklo bi se, ti si novi u našem gradu. Kamo si krenuo, imaš li rodbine, prijatelja, htjede Suljo stupiti u razgovor.

Ovakvi kao što sam ja svugdje su i domaći i stranci. Nemam rod-

bine ni prijatelja, ali što je još gore nemam ni svoga grada, prihvati Neznanac razgovor.

Poslije svega što nam se dogodilo, to što nemaš svoga grada nije nimalo čudno. Ima nas dosta koji smo u svom gradu stranci. To je još gore. A što nemaš prijatelja i rodbine, to je malo nezgodno. Nego, da znaš, naš grad je kao stvoren za takve kao što si ti. U njemu ne možeš ništa dobiti, ali ni izgubiti.

Na dobitak i ne mislim. Ako me nešto žalja onda je to ono što sam izgubio.

Ne znam šta si izgubio, ali sve što se jedanput izgubi teško je naći. Ako slučajno štogod i nađemo onda to sigurno nije ono za čim smo i noge i dušu polomili.

Svidio se Neznancu ovaj čovjek, ali dalje pričati o izgubljenom i nađenom, posebno sa onim kojeg prvi put vidi, nije, baš, bila njegova osobina. Zato brzo upita:

Trebam krevet za jednu noć?

U blizini je hotel, ali po tebi sudeći, ne bih rekao da ti se ta otmjenost dopada, pokuša se našaliti Pedala. Imaš i drugu mogućnost. Moja tetka izdaje jedan sobičak u Malom sokaku, tamo u Donjoj mahali pa ako ti se sviđi, bujrum. Bit ćemo najbliže komšije. Ja spavam u susjednoj sobi.

I tako započe poznanstvo između ovog čovjeka i Sulje, zvanog Pedala, uličnog prodavača novina.

***

Prvih dana izazivao je radoznalost malomještana. Svi su mu se nastojali približiti, upitati ga nešto, ponuditi mu uslugu, saznati nešto više o njemu. Sa svima je razgovarao na isti način. Kratko i pristojno. Iz njegovih odgovora ništa se nije moglo saznati. Ni oda-

kle je, ni koga ima, ni zašto se odlučio ostati u ovom gradu kad su i mnogi koji su morali biti u njemu jedva čekali da ga napuste.

I ne htijući, on ubrzo postade tema čaršijskih ogovaranja.

Emmy, frizerka, u svom salonu pričala je poštarki Vuki ono što je čula od drugih, ali nije željela da se ta priča širi dalje, posebno ne iz njenog salona:

E, pa i ja sam tako nešto naslućivala, jedva su se micale Vukine usne u krajnjoj diskreciji, nekako je poseban. Puno je drugačiji od naših ljudi. Ima pristojne manire, pokreti su mu odmjereni i gospodski. Vidi se da je nekad bio nešto.

Gospodin pa da završi u ovoj našoj jazbini? Šta žena može sve učiniti od muškarca. Hajde što je ona otišla. To se može i razumjeti. Svidio joj se mlađi, pa eto, nije prvi put. Ali da mu i dijete odvede, to je previše, zabrinuto je šaputala frizerka.

A muškarci su baš slabici. Ne može se rakijom muka utopiti. Ako je već ona otišla, pa šta: jedna se oteгла, druga se proteгла. A gledaj šta je sebi učinio. Propio se, izgubio posao i evo ga sad danima daleko od svog grada, i Vuka potraži maramicu u svojoj lakovanoj tašni.

Pošto je frizura bila završena, Vuka je obećala navratiti kod Emmy čim nešto više sazna.

A te noći on je opet napisao pismo i stavio ga u kovertu na kojoj je već bila naznačena adresa i ime primaoca. Dugo je držao papir u rukama koje su drhtale. Da je neko u tom trenutku promatrao ovog čovjeka dok sjedi pri slaboj svjetlosti u sobičku u kojem se njegov visoki stas jedva mogao uspraviti, u njemu ne bi prepoznao ništa od one dostojanstvenosti u držanju koja je

bila predmet divljenja malomještana. Poguren, glave uvučene u ramena odavao je čovjeka koji se nečega plaši. Oči su suzile, a pogled je zurio u prazno. Prsa su se jako nadimala, a iz usta se otkidao uzdah, jedan za drugim. Zatim se podigao, odteturio do drvenog ormarića, iz njega izvadio veliku kartonsku kutiju i u nju pažljivo položio pismo među desetine drugih. Vukući noge koje su klecale pod nevidljivim teretom, legao je na krevet. Zora ga je dočekala budnog. Kad se oko podneva probudio, osjetio je po licu i rukama neke sitne krhotine od stakla. Pogledao je gore. Sijalice nije bilo.

Cijelo poslijepodne opet je proveo na obali rijeke. Nije gledao, nije slušao. Mislio je samo o jednom. Tako ga zatekla i noć.

***

Pedalu je viđao kad bi im se putevi ukrstili. Najčešće je to bilo u Ašik-mahali. Suljo se, u međuvremenu, potpuno predao osjećaju da je sve besmisleno što bi čovjek napravio od svoga života, jer ništa od toga nije u čovjekovoj volji. Noge su ga jako boljale, a on je i dalje morao ophoditi grad nekoliko puta dnevno, da bi prodao onoliko novina koliko bi mu zarađeni procenat mogao osigurati da sutra neće biti gladan. Dan prije nego će se ono dogoditi na rijeci, susreli su se posljednji put. Začudo, Pedala je ovoga puta bio spreman i na šalu:

Nego, ja te nikad ne upitah: nađe li ti za ovo vremena ono zbog čega si došao u ovaj grad?

Ja to, moj Suljo, izgleda ne mogu naći. (Nikada do sada nije ga nazvao njegovim nadimkom. Osjećao je da bi to Sulju duboko povrijedilo. A to nije htio.) *Ja živim s tim. Da prosto kažem, u tom traženju ja pokušavam naći sebe.*

Kad te ovako slušam, pomislim da pred sobom imam nekog filozofa kojeg je život toliko isfolirao da sad skupa pretaču iz šupljeg u prazno. Kako možeš tražiti ono što ne možeš naći? Kakvog to ima smisla, reci mi? To je kao da se raduješ nečemu što u sebi ne nosi radost.

Ja u ovoj svojoj potrazi i ne tražim smisao, trebaš me razumjeti.

Tako se ne traži, bar ja mislim. Vidiš mene, ja sam, jednostavno, odustao od svega pa i od traženja. Niti se čemu nadam niti vjerujem da mi se tako što bilo kada može desiti. Ja sam čovjek bez nade, ali sam i bez patnje. Ja sam se dobrovoljno odrekao te zablude da bih mogao živjeti ovaj pasji život.

Noge su ga, očigledno, opet mučile pa se moglo primijetiti kako s vremena na vrijeme nešto vodnjikavo zaiskri u njegovim očima, pa se opet ugasi.

Ne mislim na ovu patnju koju mi zadaju moje bolesne noge, nastavio je govoriti, ali tišim glasom tako da se sugovornik morao dobro zagledati u njegove usne. Mislim na onu koja je gora od svake druge bolesti. To ti je ono kad čovjek vehne, a nijedan mu doktor ne može pomoći. Na ono kad se probudiš, a poželiš da se san nikada nije završio. I kad ustaješ, a nešto ti govori da noć nije ništa promijenila. Na to mislim, moj prijatelju.

Svaka ti čast, Suljo, fino si to kazao. I pametno. Nisi ti obični prodavač novina. Samo da mi je znati, ko si ti, ustvari?

Znamo jedan o drugome onoliko koliko neće smetati ni tebi ni meni, više nam i ne treba, uzdahnu i krenu u samo njemu poznatom pravcu.

Ko je bolje poznao Pedalu, znao je da su svi pravci u gradu bili njegovi.

Dan je već trnuo na planinskom vrhu, a noć se uveliko rascvjetavala kad se Neznamac uputio u svoj ubogi sobičak. Odlučio je duljim putem krenuti jer ga razgovor sa uličnim prodavačem novina podstakao na razmišljanje. Vrtjelo mu se po glavi da mu je ovaj dobri čovjek u svom razgovoru želio nešto poručiti, nešto što bi ga, možda, oslobodilo ove more koja ga već dugo davi. Ali šta, to nikako nije mogao dokučiti.

***

Tu noć ponovio se isti san koji je sanjao svih ovih godina.

Nebo je bilo svo crveno i kao da je plamtjelo, a na zemlji su se otvarale velike rane u koje je propadalo sve što se u blizini zateklo. Škripa kočnica, lomljenje stakla, pucanje lima i očajni kriki. Sve se iznenada pretvori u jednu ogromnu rijeku po kojoj je plovilo sve ono što je maločas, u trenutku nestalo u ogromnim jametinama. Začudo, sad je bilo sve mirno. Svaka stvar na rijeci kretala se svojom putanjom u besprijekornom redu. Uz jednu obalu voda je nosila Lidu, njegovu suprugu. Kretala se rijekom bez ijednog pokreta. Jedino joj je kosa lepršala i bila je potpuno suha. Uz drugu obalu plivala je Đulica, sedmogodišnja djevojčica. Sve je na njoj bilo živo osim očiju koje su mrtvo gledale kao kod svih utopljenika. Djevojčica se okrenula prema obali i viknula:

Oče, mama i ja te čekamo!

Čim bi krenuo ka rijeci, svega bi nestalo i on bi se budio sav znojnan i drhtav. Tijelo bi se sklupčalo, u čvor a isprekidano disanje govorilo je o mucu čovjeka koji se bori sa nečim zlim i snažnim u sebi. Kad bi plač prestao, jedva bi ustao, upalio lampu i uzimao fasciklu u kojoj su se nalazili papir i olovka. Ponovo bi sijedao na krevet, na koljena bi položio fotografiju jedne sedmogodišnje djevojčice zlatne kose i dugo je gledao.

Začudo, ovoga puta oko nije zasuzilo, ruka nije zadrhtala, samo je u grudima sijevnulo. Odlučnim pokretima počeo je pisati. Kad je završio, sigurnim korakom došao je do ormarića i u kartonsku kutiju položio svoje posljednje pismo.

Jedva je dočekaao da svane. Obrijao se i obukao novu, bijelu košulju. Na mostu koji je vodio do Nikoljca skinuo je sako u čijem džepu se nalazila fotografija zlatokose djevojčice i bacio ga u rijeku. A onda i kartonsku kutiju.

Iznenada, gusta magla svuče se s neba i potpuno prekri vidik.

3.

Ipak, priča o Avdi Dženetiću ovdje se ne završava.

Pedala se do kraja života zaklinjao kako je nekoliko godina poslije ovog događaja, od Avda dobio neko pismo koje je na koverti imalo pečat jedne strane zemlje.

Osim njega niko nikada nije vidio to pismo.

Neke majke su plašile djecu da će Vodenjak Neznanac iskočiti iz rijeke i povući na njeno dno svako dijete koje se u vrijeme tmurnog i sparnog dana bude kupalo u njoj. Vjerovatno i zbog toga, godinama kasnije u gradu se nije moglo vidjeti dijete koje je zagazilo u vodu usprkos ljetnoj vrućini, ako je oko rijeke bilo imalo izmaglice.

Drugi su išli tako daleko pa su tvrdili kako su neki njemački speleolozi, dok su istraživali kanale i tunele Đalovića pećine, naišli na ledeni stub koji do tada nije bio tu. Kad su mu se približili i dodirnuli ga, kao da nije bio od leda. Prepali su se njegove topline. Jedan domaći čovjek, koji im je bio vodič, u njemu je prepoznao smrznutu Neznančevu figuru. Na zaprepaštenje istraživača, zbacio je ruksak s leđa i kao sluđen otrčao ka izlazu. Više ga nikada nisu vidjeli.

Govorilo se i to da je kao glavni junak ušao u priču jednog poznatog pisca. Samo što se tamo nije zvao Avdo Dženetić, nego Carski leptir, podsjećajući imenom na bijelog ljepotana iz prirode koji pred smrt, za razliku od svih drugih u svome rodu, sam sebi polomi krila. Ali, to ionako nikome ništa nije značilo. Jer, gotovo da su se na prste jedne ruke mogli prebrojati oni koji su poželjeli pročitati tu knjigu.

Tako je jedan život postao priča, a priče postoje da se pričaju.

Džeko Hodžić

Sefadin Korać

NIT LUK JEO NIT LUK MIRISAO

– Medenice udaraju li udaraju, i sunce samo što nije izgrijalo. Eno, Meho već pustio stoku, a ovo dvoje durmiraju!

Između dasaka naše spavaće sobe provlače se riječi majke, nama upućene, izvagane, odmjerene, ni previše glasne da ne budu oštre, a ni previše tihe da ne bi otišle u prazaninu.

– Ahmete, ustaj, majka i babo su već ustali. Ja odoh u donji boj da pomognem majki da namiri, a ti nemo' čamet – budi me moja lijepa Seida. Budi me, a merhametom me uspavljuje. Takva je ona. Takva je bila i kad smo se upoznali. Takva je i danas, ništa joj tvrdi rad i obaveze nisu oduzeli od mehke duše. Najveća huja kad joj naiđe, kad počnu da se tresu kanati od ljutina, ostaju joj tragovi blagosti prikovani u uglu usana. Izvuče se iz postelje, ustade, trehnu se rukama po tijelu i zamače preko vrata. Ja se samo obrnuh u postelji.

– Majko, je si li se naspavala?

– Dosta, a vi, snaho?

– Vala jesmo, majko, i prespavali.

– Neka ste, snaho, no ova naš adžo Jusuf voli ujutro da podrani, hoće da kahveniše, a ja volim da i selo zna ono što Bog zna, da imam vrijednu i nafakali snahu.

Seida se samo nasmija, zgrabi suđe sa hastala i udari po uskoj putanji što vodi do studenca. A ljeto kao i svako drugo bihorsko ljeto. Dani vrući, sparni, dugi. Nekako goli i bos, znojavi. Puni rada i briga. Ne zna grdni insan kud udara glavom. Noći dolaze kao mehlem na ranu, namažu studen vazduh po kućama, od više ruku, čas sa jedne, čas sa druge strane. Ipak, ovo ljeto je bilo nekako olovnije, zapahlo, počelo pomalo da zaudara na jazuk. Mi smo plastidbu privodili kraju. To imanja što smo imali poradismo polako, livadu za livadom. I komšijama smo stigli u po-

moć kad su smirivali Brežine, livade bez sjenke hlada. Bog dade pa nam ne pokisnu ni jedan jedini naviljak. Babo se zadovoljan zavalio pod orahom, nabubrio mu stomak od koga mu se ni glava ne vidi, samo se čuje slatko hrkanje i cmokanje. Tako može da spava čovjek koji nema ništa loše na savjesti.

– Eh, sad možemo rahat na svadbu – reče majka i sjede opuštено pored mene. Pred kućom je babo Sinan poodavno zasadio grozd. Toliko ga je timario da je poazginio. Zalivao ga je ustajalom vodom, nikako svježom, da ga ne presječe. Išao je čak gore ispod krša da mu donese najbolju zemlju, crnicu, kako je govorio, zemlju koja podmlađuje. Ujutro, u devet zora, kad bi bio sam sa njim, nešto mu je šaputao, krijući ga milovao, kao da je nevjesta a ne loza. A kad pukne proljeće grozd podivlja. Vezivali su ga te lijevo, te desno, usmjeravali, rezali, ali uzalud. S proljeća on opet svoju pjesmu. Štrči na sve strane. Poazginio, nema šta.

– Vala, majko, možemo. Samo moramo do grada, da se spremimo. Moramo dobro častit' mladu. To je prvo veselje u Mehovu kuću.

– To će Sinan. Mi nijesmo podijeljeni. Jedna smo kuća. A ti, Ahmeto, lijepo se obući. Obući ćeš onu košulju i kožni kaput što ti je sestra iz Njemačke poslala. Neka se zna da sa tobom svijet gledamo, iako si jedinac da si od dobrog soja. Ti si, sine, povukao na moj kraj, na mog rahmetli oca. Visok, širokih ramena a kosa k'o ugarak, na valove; ada, isti moj otac Bahto, po suncu i mjesecu hodio. Vjeđe je imo' k'o Latinka. Narod je mislio da ih čupa...

Tu majka zastade, zakači pogled na vrhove planina i zaveza, izgubi se.

***

Hadžiju Bahta je poznavala čitava Pešter i čitav Bihor. Od davnina je njegova porodica vukla nekakvu tragu domaćinske radinosti, merhametluka i gospodluka. Uvijek su bili dobrodržeci, imali čak i onda kad niko nije. Bahtaga je bio imućan čovjek, ali

i bogobožan. Pomagao je narodu kad god je trebalo, zato ga je narod odvajao od drugih aga. Poslije rata dođe neko drugo vrijeme. „Dođoše crvendaći“ – narod je tiho govorio u strahu da ih neko ne bi čuo. Stare vrijednosti su svakim danom sve više kopnjale, a nove su bujale, lomeći pred sobom sve što bi im se na put našlo.

– Zdravo, družo Bahto! – vojnički ga pozdravi Šefkija Osmanov, ne silazeći s nemirnog alata ispred tora Bahtage. Iza njega su mirno stajala dvojica opštinskih činovnika u nekakvim uniformama.

– Merhaba! – nevoljno odgovori Bahtaga, noseći džak pšenice prema kući. Sjeti se kako prije rata nije moglo pasti insana da prvi nazove selam Šefkiji Osmanovome - siromašku kojeg je često hranio. Ali, došlo je novo vrijeme, koje je Šefkiju izbacilo na površinu. On je sad narodna vlast, evo ga u komisiji za konfiskaciju imovine. Ima i dva pratioca, pod oružjem.

– Evo dođosmo da i kod tebe popišemo ono što imaš viška. A ti bezbeli imaš – veli Šefkija uz prigušeno zajedljivost.

– Ko radi i čuva, taj i ima! – hladno uzvratu Bahtaga.

– Ima, ima, ali previše! Sad je drugo vrijeme, Bahtaga moj, sad smo svi jednaki! Svi na vagi moramo biti isti!

– Zar tako, divanijo? A ja sam mislio da cvrčak i mrav nijesu isto. Kako domaćin i onaj što za domaćinstvo ne haje mogu biti isto? Zar onaj što tegli i krv šakom pije i onaj što po cipcio dan obija mogu biti barabar!? – žacnu ga Bahtaga usred srca. Šefkija je bio poznat po lijenosti i po laganom životu. Volio je tuđe, i pod rame i na rame. Rat mu donese ugled i strahopoštovanje kod naroda. Ništa više nije bilo isto. Sad se njegovu riječ slušala.

– Ne baljezgaj, bolje ti je! Sve što je tebi preteklo, ide narodu. Narod je gladan, a kod tebe med i mlijeko! – odobrusi Šefkija, i dade znak pratiocima. Ovi izvadiše papire i olovku i počеше brojati goveda, ovce, konje i redom, od kokoške do šišarke kukuruza.

Bahtaga mirno sjedi na koritu ispred kuće i zavija cigaru. Duhan mu se žuti ka' da je od zlata. Čkiljeći na oba oka posma-

tra druga Šefkiju kako sa neskrivenim zadovoljstvom i zanosom nadgleda popis "viška" njegove nafake. Gleda ga u krive noge i uska ramena i sve razmišlja kako je moguće da takva sorta ljudi njemu kroji sudbinu? Njemu, čuvenom domaćinu i stočarskom prvaku Pešteri! Zar dođe vakat da kaljavi Šefkija određuje kome šta pripada? On da gleda ljude sa visine, a prije rata ga ni pas nije imao za šta ujesti. Nijesu ljudi htjeli u nadnicu da ga uzmu, jer bi on više gledao gdje šta domaćin od blaga ostavlja, nego što bi znoj proljevao. Naučio od malih nogu da jede tuđ hljeb. Takav je Šefkija krljom, pomisli Bahtaga. Pred kraj rata, Šefkija viđe kud se kolo vodi pa prokaza par Pešteraca za petokolonaško djelovanje, priključi se partizanima i bi nagrađen. Odskoči od naroda, kao da mu nikad nije ni pripadao, pa poče da reže pravdu po Pešteri, bez milosti i samo "po pe-esu".

Komisija završi popisivanje, pokupiše listove u torbe, a Šefkija se okrenu prema Bahtagi:

– Kod tebe bi dosta posla, nagomil'o si, Bahtaga, nagomil'o! Narodna vlast ti je zahvalna, a bit' će ti još zahvalnija kad pređeš u zadругu. Nema više moje-tvoje, sad je sve naše! Druže Bahtaga, i za žene su došli novi zakoni! Nećete ih više vi Pešterci umotavat' k'o što ste naučili. Sad je moderno doba. Šta će ženi ćebe na glavu!?

Šefkija se okrenu i skoči na konja, podbode ga i bez pozdrava odjaha. Dvojica iz pratnje nastaviše sa utovarom. Kamion na kraju bi vrhom pun.

Tu noć Bahtaga nije mogao ni oka sklopiti. Neće san na oči. Proganjaju ga misli. Tiho ustade usred noći iz kreveta, uze abdest i odklanja dva rekata nafile. Sjede prekrštenih nogu na pustećiju i zapali cigar duhana. Oštar miris probudi Umihanu.

– Da se nijesi pobolio, junače?

– Jok vala, Umihana. Odluku sam noćas donio.

– Haj na hair i na dobro?

– Ovo novo vrijeme mene ne haje, a vallahi ni ja njega. Selimo se. Svi kućile. Prodat' ćemo ovo imanja što nam ne uzeše, pa put

pod noge. Braća, snahe, djeca, svi. Samo mi je na brigu Hajrija, neće ona živa iz Bihora, od Sinana. Goročne je ona sorte. Svi mi na jednu stranu, a Sinan na drugu. Ne ode li sa nama, željkovat će nas, a i mi nju.

Tako i bi; odseli se čuveni Bahtaga sa Pešteri i njegova čitava familija. Ufursatile ga komšije za zemlju, ali on ne odustade, prodade je pošto-zašto. Ponio je sa sobom medenicu od ovna predvodnika, što mu je babo ostavio u amanet, da ga podsjeća na peštarska polja. Jedino Hajrija ne htjede u Tursku. Kroz suze je govorila: „Ja neću, meni je mjesto pored Sinana“. Ostade Hajrija željna svoje familije. Baba Bahtagu nije više vidjela. Brzo je preseleo na ahiret, osušio se od želje za Pešterom.

***

Amidža Meho bio je golo poštenje. Prvi put se ženio iz planine ali mu žena mlada preseli. Jedni vele da je uvehnula zbog braće što od groma poginuše. Bili su čobančad, dva brata k'o dvije jabuke. Zateklo ih nasred ravna polja. Naišao kijamet – huka, tutnjava, ne znaš lije li iz zemlje il' sa neba. Sakrili se ispod kruške, od straha se zagrlili. Tako su ih i našli, zagrljene. Drugi opet šapuću da je još kao dijete bila bolešljiva. Helem, ostavi za sobom sina Murata. Na njegovu svadbu smo onako kućile nanijetili. Ženi se sa Trubine, od siromašne, ali poštene familije. Od takvih kuća, siromašnih ali poštenih, čitav Bihor je načičkan.

Kuća bješe u ravan, odmah uz rijeku ili potok, zavisi je li vrijeme kišovito ili je žega. Kad preko mosta prođeš ljeti misliš – šta je sa ovim narodom, ovoliki most za kap vode? A ako te put nanese kad su kiše, ne bi rekao da će taj isti most izdržati koliko do akšama.

Već na samom početku sela čusmo muziku, odliježe dolinom penjući se uz naslonjena brda, koja stiskahu duguljastu ravnicu sa obje strane. Babo i ja se zapričali o Mehovoj familiji, milo nam što će u njihovu kuću veselje.

– Namučio se Meho, nije lako dva puta kuću kućit. Murat je berićetan, brzo će njima Allah dragi dat nafaku. A i vrijedan je, čega god da se lati ide mu od ruke. Ove godine su mu se sve ovce ojagnjile, neke oblznile, a neke trojčile – sa milinom pripovijeda babo, birajući put da ne bi nogom nagazio na kakvu prljavštinu i nagrdio cipele što ih čuva samo za ovakve svečane prilike.

– Hoće mu se u tor – potvrđujem babove riječi, koračajući njegovim stopama. Majka i Seida sporije hodaju, zaostaju, drže se ruku pod ruku i razgovaraju. Krajičkom uha zakači kako se majka žali Seidi:

“Valla, snaho, nešto me zebe u prsa, a od jutros mi i desno oko igra. Nešto ću se isekirat pa će me đavo ponijet”.

“Ada, majko, na veselje idemo! Idemo da poigramo i da vidimo narod, pa da mi zapjevaš k’o ono kad sam ja dolazila u vašu kuću” – kroz osmijeh joj uzvratila Seida, nesvjesno grickajući donju usnu, kao da se i njoj neka zebnja uselila u dušu. U Bosni i Hercegovini već uveliko bjesni rat, i čitav Bihor je u crno zavijen. Niko ne zna hoće li požar svaki čas i njega zahvatiti. Narod pokušava voditi svakodnevni život kao da se ništa ne događa, ali to teško ide. Najveći strah stvaraju iznenadna hapšenja pojedinaca pod optužbom da spremaju nekakav ustanak.

Stigosmo pred kuću pokrivenu crvenim crijepom, na četiri vode. Prozori maleni, drvetom uokvireni, ukrašeni čipkom i zavjesama. Na prozorske police cvijeće svojim raznolikim bojama plijeni poglede. Gornji sprat čitav od drveta, nadkrililo kamene zidove u koje se ugnijezdila izba širom otvorenih vrata. Luftira se od toplog, vlažnog vazduha koji ostade iza tek istjerane stoke. Ispred kuće vojnički, maslinasti šator pred kojim stoji Meho sa ponosom i radošću dočekujući zvanice. Izljubismo se sa domaćinom, ispitismo se za zdravlje i što je najvažnije čestitismo mu snahu. Sjedismo na drvene klupe po starini. Pjeva se pjesma “Trepetlika trepetala”. Majka se osmjehuje i šapuće Seidi na uho: “Eh, ovu sam pjevala kad tebe dovedosmo.”

Odjednom nastade žagor naroda i iznenadni muk. U šator upade policija, naoružana do zuba, maskirana tako da si im samo oči mogao vidjeti. Rasporediše se po šatoru, u svakom ćošku svjetluca policijska kaciga. Muzika zanijeme, narod se prepadnut stiska jedno uz drugo, ne znajući kakva ih muka snađe. Jedno dijete raširenih očiju posmatra šta se zbiva držeći u ruci komad pečenja, ne trenja. Čak i mlada sjede, zaboravljajući na dvorenje. Mladoženja Murat se stisnuo pored nje, blijed i razrogačenih očiju.

- Šta je ovo, ljudi, šta radite ovo od nas!? - zavapi domaćin Meho.

- Ništa se ne bojte! Dolazimo po službenoj dužnosti, da na informativni razgovor privedemo Ahmeta Zejnelagića! - odape teške riječi jedini policajac što mu bješe otkriveno lice. Riječi nađoše put do mene zabadajući me posred srca. Ne mogu vazduh da dohvatim. U trenutku se ohladih k'o mejt. Majka prežutje k'o voštanica, skoči na noge, podupirući se šakama od hasta!

- Šta veliš to, čovječe!? Šta će vi moj Ahmet!? On nikome nije ni dlaku sa glave iskrivio!

Babo iskolačio oči, pretrnuo, jezik mu se u čvorove svezao. Ne može da dođe k sebi. Seida se prilijepla uz mene, drhti i stiska mi ruku kao mengelama. Pribrah se malo, ustadoh sa drvene svadbarske klupe i zavikah:

- Ja sam Ahmet.

***

- Hajde, probudi se, donio sam ti da nešto pojedješ i popiješ - budi me u tamnici mladi golobradi policajac. On je jedino ljudsko biće što ga vidjeh za ova tri dana otkad me ugrabiše sa svadbe. Kad god bi ostao sam sa mnom, obratio bi mi se blagom riječju, sa toplim, sažaljivim pogledom. Znao je da je zlo vrijeme ušlo u ljude, skinulo se sa lanca. Zlo vrijeme se razlilo kao mastilo, koga se dotakne uprlja ga, obilježi. Teško se pere sa čiste duše.

– Bit će dobro... izgleda da će da te puste. Došlo je do greške, ali to ćeš već sa komandirrom. Neko je javio da imaš oružje... drugoga Ahmeta smo tražili, koji je nestao. A zečevi bježe kad volove škope – policajac pokušava da se našali i da unese bar malo vedrine u mučan razgovor.

Do greške? – pomislih. Nije došlo do greške nego do kijametskog dana. Ništa ne rekoh. Samo slegnuh ramenima. Odrvenio sam toliko da mi je bilo svejedno. Mogao je komotno reći da Lim nije Lim nego se Jadransko more razlilo, pa uz Tivran hita Komovima. Skršilo se nešto u meni, ostala samo truhlina. I ta truhlina počela da smrdi, da tukne na mržnju. Hrana mi se ogadila; ne znam da li ja nju jedem ili ona mene. Jedino me voda malo davraniše, iako je mlaka i bajata. Đovda mi se pogurila kao stara šljiva oboljela od šarke. Kad hodim vučem noge za sobom; bojim se sam sebe. Polako počeh da padam, na leđa, natraške, mehko, dugo. Sve sam manji i manji, tanjim se, uvijam, nestajem. Kida ju se zadnji konci kojim sam prišiven za stvarnost. Praznina. Ne znam više koliko dugo. Kroz debele, bijele zavjese probijaju riječi. Riječi bi kamen probile a ne bijelu, zamagljenu zavjesu. Pogotovo riječi moje Seide. One nisu ni jake, ni oštre, a opet dospiju tamo gdje je najtvrdje i najdublje.

– Samo da je on meni izašao, da ga pustiše... Navalit ću mu ja meda i kajmaka. Ubrat ću trava ispod Ciglenu, pa od njih mehlem načinit. Umotat ćemo ga u slanu kožu, da mu izvuče uboj. Brzo će on na noge...

A mene ne liječi ni mehlem, ni slana koža, već riječi. Riječi mi skidaju prljavštinu sa duše.

– Nastrada mrčo na pravdi Boga, ni luk jeo ni luk mirisao – šapuće majka drhtavim glasom sama sebi.

A ja hoću da zagrlim moju Seidu i da joj šapnem na uho: Vala, Seida, ovo vrijeme mene ne voli, a ni ja njega. Hoću da pobjegnem od njega, što dalje. Da ni slučajno nikada više ne osjetim

miris babovog grozda. Neću da me nekog jutra probudi šum proljećne bihorske kiše. Haj'mo, Seida moja, što dalje od kuće, koje ću ostati željan u životu. Ne bih podnio ukus ledene vode sa Trnovog potoka, na podne kad sunce zakiva vrućinu za glavu insana. Što dalje, molim te, da me ne bi stigla majčina pogača izlomljena ispucalim rukama. Moja Seida, nama je suđeno da nosimo medicinu koja je umukla, a čuje se samo u duši dok po obrazu liju suze. Ostavimo Bihor za sobom. Ostavimo žagor naroda kad petkom mrgolji po čaršiji. Zametnimo široke otkose, studenu surutku i kočanike naslonjene uz zdenuto sijeno. Izgubimo usku, krivudavu prtinu na kojoj se ti i ja prvi put sretosmo. Ostavimo stare plotove i miris papradi što nam se oko nogu umotavaju. Ostavimo sebe u najboljim godinama života, žureći da pobjegnemo od zla koje se ukopa u dubinu moga sjećanja.

Mehmed Muratović

Dino Lotinac

USPINJANJE

Tiho je koračao sarajevskim ulicama trudeći se da ga niko ne primijeti. Nije obraćao pažnju na prolaznike koji bi mu s vremena na vrijeme presijecali put. Jedino na šta se usmjerio bili su spontani taktovi njihovih koraka. Pokušavao je da u sebi upamti tu ritmiku, dok je na naboranom licu osjećao tople sunčeve zrake koji su se preivali preko Igmana. U jednoj ruci nosio je crvenu jabuku, svježe ubranu u komšijskom dvorištu na Vratniku. Približavajući se kamenom zidu koji je opasavao harem Husrev-begove džamije, usporio je da bi, po navici, osmotrio da li ga Harun čeka na kamenoj ploči preko puta Mula Mustafinog dućana. Nije ga uspijevao vidjeti. Prvi put nakon toliko dana. Osjetio je strašnu uznemirenost, hladan znoj mu je natapao dlanove. Okretao se, pogledom ga tražio u grupama ljudi koji su se rasuli čaršijskim ulicama. Na dobro poznatom mjestu stajalo je nekoliko isključanih jabuka i hrpa starih papira koji su izmijenili svoju boju. Dječaka nije bilo.

***

Šaćire,

Jutra mi sporo sviću. Duge su noći u ovom malom, sarajevskom zagušljivom stanu. Odavno te nema.

Ne dolaziš. Zato ti pišem. Svakodnevno. Znam da ćeš mi opet reći kako ne postojiš i da nikada nisi ni dolazio, kako je sve samo moja fikcija, ali...

Skoro da sam zaboravio miris peštarske zore, rosne trave i crvene jabuke koja bi se razgranala iza roditeljskog doma. Kako sam samo tada bio sretan. Zaista, samo dijete može osjetiti bezuslovnu sreću. Ne sjećam se kada sam se posljednji put smijao. Možda svaki čovjek i ne poznaje stvarnu sreću. Pitam se da li je i

to osjećaj koji nam je u životu od Boga dar, osjetimo ga, zavolimo i ako ne uspijemo da ga sačuvamo, on nestane i nikada ga više ne možemo povratiti.

Često mi pred očima dolaze slike dana koje su mi pojeli skakavci.
U zatvoru sam...

Tu mi iščezava svaki komad duše. Kada učiniš zločin, pretpostavljam, biva ti lakše. Osjećaš krivicu i ona vremenom jenjava, jer svaki trenutak trebalo bi da posvetiš pokajanju. A ovako, ja tužim, čamim.

Ne osjećam ništa. Zašto?

Može li čovjek biti kriv bez krivice? Postoji li ona uopće ili je to samo percepcija pojedinca? Guši me samoća. Moj jedini korak u život je visoki prozor na vrhu oronulog zatvorskog zida kroz koji, ako imam sreće, rano ujutru se provuče po koji sunčev zrak.

Sa ljudima ne razgovaram. Ne čujem ni pitanja da bih im ponudio odgovore. Mislim da me niko ne primjećuje. Samo mi ti dolaziš često. Čujem te, osjećam, ali ti ne mogu ništa reći. Riječi nekada ne uspijevaju odmah pronaći put. Potrebno im je vrijeme, ali su neuništive, nezaustavljive. Poput vode, izborit će se i napraviti sebi prolaz. Zato ti pišem.

Prošlo je mnogo godina od tada. Starost me iscrpljuje, a i dalje proživljavam isto. Možda nikada nisam ni uspio da pronađem slobodu. Da li ljudi ikada mogu biti slobodni? Četrdeset godina i više pokušavam se osloboditi tereta koji mi je promijenio svaki djelić života. Teško je kada ti sude, a ne znaš zbog čega. Još je teže kada te osude, a da ti ne daju mogućnost da barem pokušaš shvatiti krivicu. Osuđen bez zločina, oslobođen bez slobode, živim, a ne osjećam da sam živ.

Pisao sam ti kako me već dugo muči jedan isti san. Snijevam dječaka. Na dnu bunara. Samog. Ostavljenog.

Jednog jutra, prolazeći pored Mula Mustafinog dućana zapazio sam na kamenom pločniku preko puta, dijete sa izrazito crnim kovrdžama. Sjedilo je i radosno podizalo glavu ka nebu.

Nisam mogao proći, a da ne zastanem. Sjeo sam pokraj njega i pružio mu crvenu jabuku, ubranu iz najljepše vratničke avlije. Nije me primjećivao. Bio je slijep. Kao da je Bog želio da ga sačuva i ostavi ga čistog, ne dajući mu da vidi ono što mi očima gledamo. Rekao mi je da se zove Harun. Pričali smo tog dana dugo. Saznao sam da voli ptice i da su mu one jedini prijatelji, i da kada god osjeti neku tugu, one dolaze i razgovaraju sa njim. Zavidio sam mu. Volio bih da i ja mogu pričati sa pticama.

Iznenadio je se kada sam mu počeo pričati o svojim knjigama. Dolazio sam mu svakog dana da bih imao sa kim da razgovaram.

Najteže mi pada samoća. Zavaravao sam se da sam se navikao na nju. Nakon toliko godina samovanja, siguran sam da se čovjek ne može navići na tu bezgraničnu prazninu.

Pisao sam ti i tada. Govorio sam Harunu da odavno ne dolaziš. Donosio sam mu pisma i čitao mu. Molio me je da mu ih ostavljam. Na poleđini svakog bila je po jedna pjesma napisana velikom Mula Mustafi. Samoća život pretvori u loše napisan dramski komad.

Morao sam ga pitati zašto uzima pisma. Iznenadilo me je. Kada god je neko od prolaznika pružio ruku i dao mu nešto, on je osjećao toliku zahvalnost i mnogo ga je tištilo što nikada nije imao čime da im uzvрати. Sva pisma je kasnije podijelio onima koji su dolazili njemu. Te noći, u praznom stanu, dugo sam plakao.

Pisao sam još više. Svakodnevno mu odnosio ispisane hartije sa isječcima iz priča i poezijom. Osjetio sam kao da se u meni ponovo budio neki novi plam života. Želio sam da Harun osjeti sreću. Sa druge strane, imao sam potrebu i želju da i sam budem sretan.

Osjećam da se nešto iz mene otrglo i da se uzdiže visoko, tamo gdje ljudska ruka ne može doprijeti, tamo gdje zavist i zlo ne mogu stići, tamo gdje vlada spokoj i mirišu crvene jabuke.

Uželio sam se rodne kuće, širokih peštarskih polja i krošnjaste crvene jabuke koja se tako raskošno širila preko plotu. Moram ići. Zato ti i pišem posljednji put. Znam da ćeš doći. Uvijek si

dolazio kada mi je bilo teško. Otići ću danas do Haruna. Ne mogu mu reći da se više neću vraćati.

***

Obuzela ga je strahovita jeza kada je prišao i vidio sva svoja pisma ugažena, pobacana, pokisla. Nekoliko opreznih golubova ključalo je komadiće crvenih jabuka. Zar ga je Harun lagao? Rekao mu je da je sva pisma podijelio prolaznicima. I gdje je sada on?

Zabrinuto je sjeo na pločnik i staračkim rukama pritezao naborano lice. Trgnuo ga je glas uličnog čistača koji je užurbano pokupio pobacane hartije i ubacio ih u kantu. Želio je da pojuri za njim i ljutito mu naredi da ih vrati.

- *Zar se tako postupa sa nečijim životom*, pomislio je u sebi?

Odustao je. On je to svakako donosio Harunu.

Šaćir će sigurno doći.

U ruci je nosio svezak ispisanih papira. Požutjeli, urolani, nikome ne bi privukli veliku pažnju. Na margini je sitnim slovima bila napisana samo jedna riječ: Uspinjanje. Mislio je da ih dâ dječaku. Sitnim koracima se uputio prema Vratniku. Isprekidani sunčevi zraci milovali su mu izbrazdane ruke.

Peštarskom ravnicom prolamao se glas ezana. Na obali Grabovice jedan dječak skupljao je šareno lišće i od njega pravio Feniksova krila. Odnijet će ih večeras do pozorišta u kom će djevojčica svirati harfu. Iznad harema Husrev-begove džamije uzletjelo je jato mladih ptica. Gledao ih je dječak sa izrazito crnim kovrdžama, dok je veselo trčao čaršijskim ulicama i raznosio novine. U samom uglu posljednje strane, neko je umjesto vijesti o smrti pisca napisao:

Čovjek nije umro

ako je bar jednu valjanu misao ostavio iza sebe

bar jednu kratku riječ.

To znaš i sam, Šaćire. (Muhamed Abdagić)

Vasilije Perović

GLEĐANJE SVIJETLA

(bajka 1963)

U selo G, u danilovgradskom srežu, prvi put sam došao u ljeto 1957, sa nepunih šest godina. Potom sam dolazio nevoljno, dječje ozlovoljen time kao kaznom, ne shvatajući složenosti tamošnjih odnosa, ni vrijednosti iz prošlosti. Kasnije sam ljeti dolazio na "ferije" kod moje babe Cvijete, udovice od 1944, koja je poslije tragične smrti mojega đeda Stojana ostala sama sa četvoro djece na jednoj od sudbinskih uzbrdica, riješena da njen život mora imati bolji smisao od pukog trajanja u protoku vremena. Tako je svoj život ne samo podijelila već poklonila nama, potomcima.

Jednog ljeta upitao sam je kako je umro đed Stojan. Njen odgovor navodim po sjećanju:

- Moj Stojan, tvoj đed, umro je ođe u staru kuću oko Božića 1944. Bio je u grad, na pjacu, da proda malo duvana, sira i rakije i donese soli, gasa i brašna. Bilo je hladno, puva je gadni šever

i nanio snijega i mraza. Kada se vraćao doma, na Sušicu kod Adžijina mosta sreli su ga trojica pjanih Bajovih četnika iz sela M, tu kod grada. Izbili su ga i bačilli u ledenu rijeku. Rekli: zato što mu je sin, tvoj otac Miljan, banda komunistička. I kazali mu e je srećan što ga nijesu na mjesto strijeljali. Čiste teren od bande, vele... ali ga za Božić, eto, časte životom! Umro je mrčenik u kuću poslije devet dana od zapaljenja pluća. Došlo bilo vrijeme da je neko fukari dao da se igra boga. Da te strijelja ili časti životom! Moj Miljan je '42 imao manje od dvadeset kada je otiša' u partizane. Bolje tamo nego sa ovijem neljudima što su ih matere umjesto mlijekom grkim jadom nadojile!

***

Valentina Terješkova je bila prva žena koja se 1963. vinula u kosmos, u blato Berlinskog zida se uvaljalo čovječanstvo, a naša Federativna Narodna Republika Jugoslavija je postala Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, koju sam potom znao, volio i od milja joj tepao Juga... i te 1963, ja sam završio šesti razred osnovne škole i po običaju, na ljetno otišao kod Cvijete na "ferije radi čiste arije"...

Selo G. je 1963. sa zakašnjenjem dužim od pola stoljeća, konačno iskoračilo iz XIX u XX vijek. Državom je tutnjala groznica obnove i izgradnje. Počela je elektrifikacija, selo po selo, kuća po kuća, i zakucala najzad na Cvijetina vrata...

Seljaci su sjekli, tesali i ukopavali kvrgave stubove pod rukovodstvom postojano pripitog opštinskog geometra. Brkati majstori su se kuražno pentrali po postavljenim banderama, razvlačili žice spajajući ih potom za kuće gdje bi prethodno po zidovima izcrtali linije debelom stolarskom olovkom. Potom bi domaćini po tim linijama udarnički štemovali tzv. šliceve, krvnički lomeći zidove. Pošto bi oni završili, majstor bi spojio žice, povezao sijalicu, prekidač, sat, utičnicu i osigurač, pa bi potom, pijuci lozu, važno opomenuo čeljad da djecu ne smiju puštati da sama puštaju svijetlo. I to bi bilo sve! Elektrifikacija je tekla ustaljenim ritmom od otprilike jedne kuće na dan! Mještani trgnuti iz decenijskog dremeža bi izlazili iz kuća obučeni u svoja najbolja

stajaća odijela. Muškarci u čistim bijelim košuljama sa posjekotinama od svježeg brijanja, a žene zabrađene novim maramama s mirisom lavande protiv moljaca. I ljetnje na nulu ošišana djeca. Starima su iznošene stolice i postavljane na precizno odabrana mjesta okle se sve najbolje vidi! Ljudi su se spontano okupljali po dvorištima, okolnim livadama i voćnjacima, uzbuđeno međusobno komentarišući dok su se bojažljivo tiskali među radnicima. Energija zahuktale gradnje se poput lave valjala selom. Iznenađeni brzinom, obimom i tajanstvom događanja seljaci

su instinktivno slutili da se sa njihovim životima upravo događa nešto kolosalno. Sa približavanjem žice ova snažna i nastupajuća promjena postajala je sve intrigantnija.

Pod utiskom tog čudnog osjećaja ljudi su instinktivno počeli da gotovo paganski proslavljaju uvođenja struje u kuće. Kako je kome dolazio red priključenja, ukućani bi spremali gozbu i dočekivali goste. Sa nastupom noći žamor gostiju bi utihnuo pa bi domaćin u tišini, sa strahopoštovanjem, ceremonijalno okrenuo prekidač i – sijalica bi prvi put razbila kućni mrak. Nakon trenutka tišine, praznik bi eksplodirao radosnom grajom, da bi potom, ukrašen osmjesima i osvjetljen elektrikom, trajao mnogo duže u noć od svih ranijih veselja. To su zvali gledanje svijetla!

Dan prije našeg, na njihovom gledanju, sin komšinice Joke, Boro Bombaš, održao je jezgrovit prigodni govor. Boro je bio vršnjak i nerazdvojni drug mojega najmlađeg strica Mila. Tokom haosa kapitulacije i povlačenja italijanske vojske kroz selo 1943, mnogo oružja je pobacano u okolne jame. Bio je rat, pa nije čudno što dvojica osmogodišnjaka nijesu odoljeli iskušenju da se kriomice solidno naoružaju. I da radoznalost tragično plate pri pokušaju da princip funkcionisanja ručne bombe dokuče udarajući je o kamen. Boro je postao Bombaš i ostao bez podlaktice i šake desne ruke, a Milo zaradio doživotnu hroničnu fobiju od oružja.

Zahvaljući hendikepu i Brunu Talijancu, Boro se strasno posvetio knjigama i učenju, završivši potom sve škole redom do fakulteta. Pomenuti Bruno je bio italijanski vojnik, učitelj iz Modene, koji se 1943, poslije kapitulacije godinu dana krio u selu od Njemaca, pomažući mještanima u poslovima i podučavajući seosku djecu. Za Bora se govorilo se da je pročitao sve knjige iz biblioteka na potezu od Nikšića do Titograda. Bio je istinski erudita, orator, slobodni duh, teška prznica i lokalna legenda. Dio njegovog večernjeg motivacionog govora navodim po sjećanju:

- Davno sam vam već kazao da se ovo zvjezdano nebo ne vrti oko nas, no se pomjeramo mi pod nebom. Zato što baš mi stoji-

mo... na Zemlju stojimo... A vi ste, tuke, upamtili samo to da svaki put kada me vidite vičete: Aj' pomjeri se, Boro! Jasno, nije vas bri-ga za nebo... i bez nas će ono tamo stojati vječno. Ali vrijeme je da se mi svi pomjerimo u drugu bandu! Ova je lampa samo simbol, mali svjetionik vremena što dolazi. Onaj što stoji na među vjekova i svjetova i svijetli nad prvim stepenikom naših budućih života... sada kada smo na njega stali povratka nazad više nema i ne može biti! Granicu smo dosad računali na četiri sata hoda, tu do grada. Do juče tu nam je bio kraj cijeloga svijeta. Danas nam je veći svijet, a vjerujem i bolji od ovoga dosadašnjeg. Vrijeme je da se mi sada pomjerimo i izađemo iz ovoga mraka! Ja drugog izbora ne vidim! I, bogomi, ne želim! Ne znam koliko me sada razumijete? Mislite Boro opet nešto pomjera?! Evo vam nešto prostije! Više nećete morati ćoretati sa prvijem mrakom, no će vam svaki budući dan imati bar dva sata više. Ako te sate budete umjeli i htjeli koristiti? Ili ćete i dalje ić' na spavanje sa kozama. I kao svake godine do danas kontakti po cio jedan mjesec manje, mjesec koji će zauvijek biti otet od vaših života! Pa vi birajte!

Svanula je nedjelja i red na našu kuću. Žene su se zauzele spremanjem ponuda, smoka, priganica i slatkoga patišpanja. Čis-tile su kuću i vjetrile svečanu robu po prvi put izvađenu

iz škrinja još od vremena svadbi ili sahrana. Stričevi Marko i Milo su nasjekli pršute, donijeli sira i lozovače, bocune vina iz po-druma, i poskidali vijence sušenih smokava sa petra.

Naprečac su odlučili da okreće najveću sobu sa sijalicom i daju joj zasluženo svečani izgled. Mi, djeca, svima smo se motali oko nogu, sa strahopoštovanjem buljeći u lampu i čekajući

generalnu probu njenog uključenja. Naime, stric Marko nam je obećao ekskluzivno pravo da prisustvujemo probi paljenja sijalice, koju je u zatvorenoj sobi on planirao upriličiti samo za nas... Mada, mislim – više za sebe! Valjda da bi provjerio da li ta naprava uopšte funkcioniše! Jeza radosnog iščekivanja se mog-la skoro fizički opipati. Obučene u pažljivo prepeglanu svečanu

odjeću, raspoložene i okupane žene: Cvijeta, tetka Dana i Markova Jagoda, razmjestile su se za stolom pod murvom u dvorištu. Uživale su u toplom, lijenom spokoju ljetnjeg popodneva, sušeći na suncu raspletene kose dugih pletenica. U dnu stola Milo i Boro su igrali šah. Cvijeta je prva prekinula pospanu tišinu:

- Dobro si ono Boro nakitio sinoć. Baš kako je oni naš Talijanac Bruno govorio za svaki dan. Kako ono bješe... Sjećaš li se Milo?

- Carpe diem, majko! Koristi dan. Znači da ne smiješ uludo bačiti nijedan tren svojega života, jer ga poslije nikada više nećeš moći nazad vratiti.- odazvao se Milo iz hlada sa dna stola.

- Šećam se i ja, tako je baš rekao... da živimo ljucki, a ne da samo ovako životarimo. Drugačije, ako se ikako može. Evo sam sračunala da sam od ovijeh mojih šezdeset godina bačila dosad cijelih pet! Život nam prođe grbačeći povazdan u ovome kršu. Od mraka do mraka! A što u mrak možeš raditi, no ćorat' i brinut'! Možeš i plakati... Dobar je mrak za brigu i plakanje. Uvijek nađeš i zašto. Ajde, reci mi kako se ljucko čeljade može radovati u tmušu? Voljela bi' da nekad možemo sjesti svi zajedno, pa da se obradujemo, popričamo i malo nasmijemo, zaboravimo sve loše... a dosta ga se skupilo. Možemo li to nekako sa ovom tvojom lampom, a Boro?

Ćutali smo zbunjeni sadržajem i neuobičajenom navalom riječi. Nastavila je:

- Ja mislim da svako na ovi svijet mora dobiti tačnu mjeru vremena što je može potrošiti. I da u toj mjeri obavezno mora biti dio samo za toga čovjeka. Samo njegov dio kojeg mu niko ne bi smio ni moga' uzet'. Pa da bi on taj dio po svojoj volji živjeo do posljednje kapi. I da bi ga podijelio sa nekim koga samim srcem odabere...

Poslije kratkog tajaca javio se Boro, zaintrigiran ovom Cvjetinom izjavom:

- Ne brini Cvijeta. Može se sve to! Nijesam znao da umiješ da filozofiraš.

- A što ne bih umjela? Nijesu mene vrane mozak popile za ovih še'set godina. Slušam ja vas stalno. Miljana, Mila, Marka, Danu, tebe i ovu đečinu. Sve što vi pričate. Tvoje filozofiranje uvijek ispane tako da ti druge ubjeđuješ u nešto u što nijesi ni sam uvjeren e će ga bit'... Ali bi volio da to ipak nekako ispane po tvome. Ka' ono od sinoć! I ja znam što bih željela. Da bude drugačije no što je bilo. Ako može.

- A što bi to bilo? – pogodio je Boro naše zajedničko pitanje.

Cvijeta ga je samo pogledala sa tužnim smiješkom umjesto odgovora. Sedjela je neko vrijeme nepokretna, bez glasa, dok su joj se rijetke suze odvajale od trepavica i slivajući se niz obraze, meko padale na bijelu bluzu ostavljajući na njoj male i vlažne krugove koji su se polako širili. Izgledalo je kao da dišu, nalik na poruku iz nekog tajanstvenog manuskripta ispisanog nevidljivom rukom na bjelini bluze.

Slijedeći sunčev zalazak najavljen zvonima sa ostroškog nastira, gosti su počeli stizati oko sedam uveče. Sa sobom su donosili tzv. prelazne ponude: od stajanja po škrinjama vlažne i deformisane kutije ratluka i šećera u kocke, sapune uvijene u masnu hartiju i poneku šaku užeglih bonbona. A neko samo stidljivi, iskreni osmijeh izvinjenja zato

što nema šta drugo donijeti.

Navukli su klupe, tronošce, stolice, sanduke i poređali ih nalik tribinama uz sobni zid. Žamoreći su zauzimali mjesta i zdraveći se međusobno, ceremonijalno ispijali po ćikaru ponuđene loze, s pogledima uperenim u sijalicu koja je visila o žici nasred plafona. Uzbudene ovolikom gužvom, Cvijeta i žene su kružile sobom nudeći goste lozom i vinom, toplim hljebom iz crepulje, priganicama, pršutom, sirom i suvim smokvama.

Došlo je vrijeme uključenja. U novoj bijeloj najlon košulji stariji stric Marko je oznojen i pod jakom tremom izašao pred okupljeni narod. Prozuklim i od treme piskavim glasom, neprikladnim za tako krupnoga čovjeka, najavio je da će sada uključiti električno svijetlo!

Publika se slatko cerekala Markovom glasiću. I Cvijeta sa njima, u početku snebivajući se, nesigurna u to kako bi se trebala najprikladnije ponašati zbog brige za Marka. Sabravši se nakon smijurije, Marko je smrtno ozbiljan i blijed, okrećući ručicu predavača megafonskim glasom drhtavim od važnosti momenta, najavio: Uključujem svijetlo!

Nakon magnovenja potrebnog da se sklope kontakti, plima energije je nahrupila i upalila malu slabašnu lampu od 25 svijeća. Za okupljene ovo je čudo, iako već viđeno, opet bilo ravno bljesku supernove. Hipnotisani svijetlom ljudi su stajali u apsolutnoj tišini. Nakon dugačke pauze poskakali su i sobom su se prolomili nekontrolisani, pomiješani uzvici divljenja, oduševljenja, čuđenja ili prosto sreće. Nazdravljalo se i bez mjere dralo, pilo i grlilo. Stajao sam uz Cvijetu usred tog meteža dok je ona mirna i odsutna, pogledom uperenim u srce svijetla tražila tamo pukotinu, prolaz i put ka nekome dragome kojega je davno izgubila u dubinama tkanja vremena...

Pošto su istrošili zalihe spontanih usklika, gosti su prešli na propagandne parole iz programa obnove i izgradnje. Iz zapećka se neko javio prvi, prethodno nesigurno pročistivši grlo:

- Živio drug Tito!
- Žiiivioooooo! - graknula je gromko soba unisono.
- Živjelo bratstvo i jedinstvo!
- Živjelooo! - gromoglasno je repetirala soba.
- Živjela sijalica! - dreknuli su Milo i Boro iz pozadine, podsećajući masu na prozaiku od koje se ipak živi!

Ovo je imalo magični i hipnotički uticaj na okupljene. Prva je parolu prihvatila dječurlija i odmah je raznijela selom, derući se sa entuzijazmom iz sveg glasa:

- Živjela sijalicaaaa! Živjelaaaaa....

Cvijeta je blistala te večeri. Tješila je pripitog Marka kao malog dječaka dok se nama u prolazu osmjehivala zračeci spokojnom radošću koju nikada ranije nijesam viđao. Nešto kasnije je, zastavši načas u okviru vrata, nestala u mraku dvorišta.

Zatekao sam je potom kako sjedeći za stolom pod murvom i glave naslonjene na dlanove, ozarenog lica zaneseno sluša mlađariju koja je sa uživanjem, sotto voce pjevala njenu omiljenu: Još ne sviće rujna zora..

U noćnoj tišini njihovi složeni glasovi su širili talase tihog i isceljujućeg spokojstva budeći uspomene i nalete nostalgije...

Gosti su se polako razilazili.

Zagledana u plišano nebo, zamišljena i odsutna, Cvijeta je bez pokreta sjedjela glave podbočene rukama. Nestrpljivi Milo nije izdržao, prekinuo je tišinu I radoznalo upitao:

-Majko, nijesi nam danas odgovorila što bi ti željela?

Načuljili smo uši. Pitanje kao da je zateklo Cvijetu negdje daleko, odlutalu... Nakon kratkog premišljanja odgovorila je. Ili samo konstatovala:

- Željela bih samo da mogu da zaboravim muku i zlo. Vrijeme je...

Ponovo se zagledala u nebo. Činilo se da je gledala kroz i iznad njega. Možda je pronašla onu pukotinu vremena i zaborava... Smiješila se kao da je negdje u toj dubini koja izmiče opisu, jasno vidjela nekog samo njoj znanog. Dragog i čudesnog... Nešto što liči na čudo, a to je naša neuništiva i neobjašnjiva potreba za čudom.

Safet Sijarić

PA MORE L' TA KOMRONA I UZBRDO?...

(Stara Sahiba s kozjim stadom. Selo Podvrh, pred proljeće 2020)

Haj' mo svojoj gori, kozice lijepe. Tako, blago vašoj Sahibi. De!...

Hajder naprijet, jaruško, junačino rogata, i bradata. Kren' za njijem, krasna moja rogo, munjo hitra. Prim' uz nju, dobra moja šulo. Priključa za šutom, crvenka. Dodadni za crvenom, zelenka. Haj' za zelenom, šarenka. Trč'te za njijema, jarići. Hajt!...

Uprav' navišer, jaruško, uprav' navišer!... E, tako. De'te za njijem, lepotice moje. Ovamo, jarići moji krasni; gor'!...

Uzbrdo, radosti Sahibina. Uzastranu, dobro Sakino. Gor', gor', gor'! Gor'!...

Hoder 'vamo ti, bjeljuhanče... Hah, ufati' te, vala!... Ku' se vrtiš gore-dole, vragolanče jedno?! Smir' se, belajče belajasto! Asli si preglo da te istrljuham. Da' tu glavicu tvoju nemirnu da je malko trljahnem... Uh, nesmirče jedno, da bi l' nesmirče!... Uh, uh, uh!...

Oho-hoo! Me-e-e... A šta je, što mekečeš, meketalo ludo? Šta hoj ti, đavolče, šta? Poješću te, sa' ću te pojes'! Šta te spopo ta' tvoj meket, ha?... Uh, uh, uh!...

Ai, osta, osta!... Naprijet, bre – za društ'om. Tako. Pusti Sahibu matoru, dosadnu...

O, 've samštinje, bože, bože!... 'Ve kazne i trpnje, alah, alah!... Da mi nije 'vo živog da me na va' način malo zabavi i razgovori, rasonodi, zanijemela bi'. Hič se nema s kijem prozborit. Sem 'vo s 'vijem malom. I 'vako sa samom sobom.

Ka sve postari' nešt' od mene, na' mi čojek, veselik, zamače, ostavi me, a teško svakom ko ustaros' ostane, evo

'vako, bres svojega druga i oslonca. Pa i đecu svoju, eto – što još ono dok bi' s njijem, što 'vo po njemu – ot kuće pa ondar, sretnica, i sa svijeta, vej ispratila, svu. Pobegoše m' o' zemlje i ot stoke te nađoše gore. Od nji' četvoro kolko h' imado, da m' ostaše po rođenju (troje mi ne osta no mi još u kolijefku nešto pomriješe), jedan mi sin, najstari, tamodole niz Lim, g Drini, međ prvijema nesta uz 'vu našu zlu delidbu i mahniti među-sobni rat 'nomadašnji, pojede ga noj i ni dan-danas mu se groba ne zna – ostade mu žena sama sa sitnežom (nekijem čudom i srećom, e je i sibijan tamanjen); drugi mi i brez rata strada, na naku đavolju gradnju neđe prosvijeta, ni njemu grop ta' da ne viđim – ostaše mu dvoje dece i samom tamo uz nesretnu mu tuđinku; radukajući 'nako prifatno po nešto 'vamo bliže, 'vudijer uokolo, ljut na sebe što i sam kud ne otrže ka braća mu – za koju tadar mislaše da su igbali – treći mi po kojekakija dosadnija mu mesta udari nahero pa u kafanu zavrnu i bocom s' oženi te mu jošten mladu izgore džigerica i eno mi ga vej tam' u groblje, truhne i on, a ni šćer mi, jedihnica moja lijepa, trujuć se po nakija fabrika kojekakom kiselinom i prašinom, ne bi duga vijeka – sitnu đecu čojeku svom ostavi.

Ostado', jadona ja, bres čojeka i brez dece i sve mi sad u tu, po svijetu rasutu 'nučat – ona su mi sva sreć' i rados', i uteha što se, eto, loza nije prekinula. Nalegne mi, otut-odovut, pođekat koje al', povedeno za svojem putom i životom i zamajano poslom, rijetko mi nalegne, od god do god. A i kad mi koje nalegne, slabo ga viđu – traži po selu svoju akrebu. Pa i kad mi s' u kuću savije, malo s njijem progovorim – sve vrijeme njiri u na' mombitel i prstom po njemu dira. A i što se progovori, kako se progovori?... Ono 'nozemno kolko b' i progovorilo mučno mu 'vo po naški, a arđavo me razumije i 'vo domaće, ka i ja njega – nešto mi šuška i zateže, jal' mi bumba i lomoće, ovisno o' toga oklen je. Al' bolje ikako no nikako. Kad bi mi vazda bilo ponekoje, pa i kako-tako da me razgovori... Ovako, bres ikoga

stalnok pot krof. A i vam' pro sela, to se rasulo po svijetu i slabo kok ti tudar ima. Cipcijeli Podvrh prođi, uzduš i poprijeko, sres' kog jal' ne sres'. Kuće, više praznija no da kogoj u nju postojava. Pa i đe ima koga, ćori u na' đavolji tevelizor, ne zapane te riječ izgovorit, ništa rej.

»Što mi se ta' ćojek sa jekrana«, velim, »usripsa na nekok, mili bože...«

Ništa, šutu. Bulju u 'nu kutiju i šutu, nijedne ne izgovaraju.

„To mi selo na sliku, bre, odnekut ka poznato!...“

Jopet šutnja. Niko me ne ćuje ka da ništ' izgovorila nijesam. Dobro je ta' naki tamo k Pazaru – tevelizoru reko „ejvala“. Prob'о ćojek, ka 'vo ja, prozborit koju us posedak s lju'stom al' boš... Sedio i sedio, šutio i šutio pa šta će, mahni rukom i: „Ejvala, tevelizoru!“

Ja, hajem na ta' jekran viđet kljuse i goveće, ofcu i kozu, al' nemaju danas, eto, šta ni d' uslikaju – ne postoji više to da buljuci, krda i ergele, ka nekat, prekriju brda i doline. Čega ti prikažu poviše – krave. Toga i bidne al'... vavijek zatvoreno. Sunca, jadnice, ne viđaju! I od nje hotu mlijeko zdravo i jako... Mafić!... Dijete će him uz var'niku od uđuturumljena hajvana, kako je još od rođenja na cuclu, ostat đuturum ka što j' i ta' hajvan post'о.

Mal, velju, hajem viđet, na ta' jekran, a ve političare i demek vođe današnje, bajagi rukovodioce, vala jok. Sal mi se tu nešto širu i prsu a haira od nji'... daće bok. I što pojedini, ne bilo mi grijeha, znaju pričat i laprdat... Pogotovo naki glavati i debelovrati, masni i trbuljati. Raskomataše 'naku državu, raščalapaše šta ko ugrabi, i sad zaselo svakoje na »svoj« komat jadne titovine te se zajapurilo... Pa još kad rekne: »moj narot«... Ne znam ni more l' od 'nok trbuha i sala škepće napraviti a veli – »moj narot«. I uspuhalo se – kod nas i u svijet – sal što ne zapali!... A bogm' u svijet i zapali. Sad ođe, sad onđe. Dok i 'vamo kod nas jednog dana... ponovo ne plane. Naka bitka za zemlju a na zemlju nikog! Sve zgrnulo u grat jal' otislo ubestrag.

Đekat se po cijel dan ni s kijem ne progovori. Pa uzmem iz džepčića va' mombitel – 'nučat mi spremila da se mogu sa mnom čut. Ot prvija dana mi uzzvrča al' n' umijem mu ništa... pa me sinofčat malo naučiše, da zovnem i da s' ozovnem. I ja izglasa!

»Ne moraš, strina«, velu, »vikat!«

»Kako ne moram?...«, začudi' se. »Na toliku daljinu.«

Baš se začudi'! »Ako je do prve kuće«, velju, »moram vikat, a da ne moram prekosvijeta.«

»Čuje se i prekosvijeta«, velu. »Sad je dunjaluk, strina, post'o jedno...«, kako 'no reknu?... »gllobalno selo!« Tako nekako.

Ne razumedo' ja dobro šta je to sadek dunja posto, al' razumedo' da se ne mora na mombitel vikat.

»Božega davanja!«, velju. Milo mene što more to tako, da se narot čuje. Pa i da se viđi, čoječe – more i to. Milo mene! Da se ro'sto ne pozaboravlja.

Al' jopet se, i us tak'o dobro, svoj međusebe zanemaruje. Pogotovo ta omladina luda. Zavrzlo s' u nekake »mreže« i ufatilo u neke „grupe“ pa po trista, veli, steklo prijatelja! (Bok ve čuo...) Te sve manje – tako zamajano s tolikijem prijateljima – vakta za svo-ga, srčanoga. Zajedno sedu a svakoje gleda vam' u svoj mombitel te prstima nešto dirka i samo se, ka da je mrdnulo s pamećom, nečemu tamokanke smijulji.

Tako i ona mi 'nučat! Ka' se proleta to maišn' okupu; bogme sve takše i na kraće...

'Vog leta da' bože da će m' ikoje i doj – sadekan, jado, 'modole narodu, eto, prijeti nako zlo i ta nekaka pamdemija, mrčo!... Tam' u tu naku Kimu galiba jedu, stokverula, slijepe miše, vrak him g' izio. Je l' nije li, i je l' baš o' toga jal' jok, uglavno, prvo se javnulo kod nji' – tako him se priča. Ko' tog mahluka u tu naku Kimu.

He, smiješna li, vesela ja, bi' prvi put kat ču'. Usplahirilo se – pojavila se ta naka komrona, i ja ti: »A šta vi je to, bogoti, komrona? Zmija neka, 'ždaha?...« I mislim se vam' u sebe more l' se dočekat kakijem drvetom, kamenom...

»Jok zmija, strina«, zakikotaše mi se. »A 'ždaha, bogomi...«, jopet se, al' sad nekako ka ozbiljnije, zasmijaše (bolje rej osmeh-nuše). »'Ždaha i more bit.«

„Šta je ondar, kad more bit...?“

„Hej, šta je. Da ti ne pričamo.“

„Da mi ne pričate... Pa more l' to zlo i uzbrdo?“

„Hahaha! More, strina, uzbrdo i nizbrdo.“

»Virljus!«, velu mi – tako nekako ču'.

Al' mene, jopet, novo i 'vo što izgovoriše. »A šta vi je sadek to?! Virljus.«

I tu mi se nešto nasmijaše, kratko al' slatko. Pa se uozbiljiše i zastaše gledajući kako da mi objasnu, predoču. »To je, strina«, velu, »ka hajvančić jedan al' sitno, sitno.«

»Ene, sitno?...«, začudi' se ja.

»Sitno! Sitnije«, nasmijaše se među sebe, »i od najsitnije domaće životinje buhe!«

Slatko me zasmijaše s ovom buhom. Šeretčat.

»Sitnije i ot papra!“, velu.

»Ene«, začudi' se, »hajvan sitni' ot papra?...«

»Pa nije baš hajvan...«, muču se đeca sa mnom. »Do nešto, kako da ti reknemo, ni živo ni mrtvo.«

»Heh«, nasmija' se sadekanke ja, »ni živo ni mrtvo. Što mi plaho predočiste, jadna mu majka! Nemo'te mi više.«

»Pa šta ni more kad je tako sitno?!«, velju. »Sitnije ot papra.«

»Te još »ni živo ni mrtvo««, velim.

»Grip, strina!«

»Grip-p...?« Ništa ne razumedo' ja. Što mi sat pominju grip?...

»Grip s' o' toga dobije!«

»Ene sad grip...«, jedva ja. »Pa šta ako je grip?!«, isprsi' se kat poveza'. »Svaku sam rednju«, velim, »us trk i pos'o preturila.«

»Al' ovo je, strina, kako da ti reknemo... nakaf poteži grip“, velu. „I opasni'.«

Tako mi velu. I namignuše tamo međusebe na moj račun.

Što i sama, mislu, brinem i strahujem, za svoju (prosto mi bilo na izraznu riječ) ostarelu guzicu.

„Opasni““, velu, „a lasno se prenosi. Prelazi s i’sana na i’sana ka o’ šale!“

Gledam hi ja i slušam...

Gledam i slušam pa him se nasmija’. »Hahaha! E vala, na mene nema s kog više prijeć«, dočeka’ ja. »Namigujte tamokan koliko hoćete, na mene nema više s kog, prijeć«, nasmija’ s’ ono – kako reknu ‘vi monderni, učeni – pobednički. »S kog bi mi goj moglo prijeć“, velju, „davno je zamako. Moje društ’o uveliko spa-va nam’ ukraj sela. U zemlju.«

»Kako to, strina, s kog bi ti moglo prijeć...?«, ne razumiju đeca. »Šta to...?«

»Ne prelazi s mlađeg na starijega«, lijepo him, kako s’ ono školski rekne, pojasnim.

»Hejha!«, nasmijaše mi se ‘vo kat čuše. »Ne prelazi.« Kamen crni ne prelazi!«

»To je, strina«, velu, »samo priča – bapska. Da ne prelazi.“ Tako mi rekoše, sadekan vej bres šale. „More, bogomi, prijeć sa svakok na svakok“, velu. „I baš je, strina, za starije rizično«, upozoriše me. „Za starije, bogomi...“

»Bogoti?«, junačim se ja i prkosim. »Za starije, velite?...«, rugam se. »A za mlađe nije, jok?«

»Nije brezopasno ni za mlađe, brezbeli«, priznadoše. »Al’ je za starije baš opasno.«

»Ete...«, još bi’ ja da prkosim i da s’ inatim, al’ počinjem, bogomi, da him uzimam vej z’ ozbilju.

I slušam ‘vamo na radion – priča s’ o tome. I gledam tamokanke po kuća na na’ tevelizor, a tamo ti, junače, to prikazano tako da se čini zaprav’ krupno! Došlo, bre, kol’ko krlja! A i pripše se na krlju. I ja se sat čudim – zbunjena...

»Uveličano!«, velu.

»Uveličano?... A što? Kad j’ i sitno, kako se zbori, opasno.«

»Ha-ha...!«, zasmiju se. »Uveličano na sliku! Da se more videt, eto, kako izgleda.«

»A št' imamo o' toga kad ga 'vamo ne vidimo?... Tako sitno. Da s' od njega varaknemo.«

»Pa eto... Doktorima treba da znaju kako izgleda, učenjacima i tako to. Da g' umiju razaznat kad gledaju kros te njihne sprave – nake mikromskope – i tako to. Da bi ga bolje upoznali i ispitali, ne bi l' se kako izumio kakaf lijek, našlo sre'sto koje bi ga presrelo i stuknulo, uništilo.«

»Aha«, razumedo' ja po nešto.

A prikažuju toga đekat i pokodža.

»Hu, tog đavola, galiba, ima puno.«

»Iij! Na milijone!«

»Milijone?!...«

»Milijone, strina.«

»Au, pa more l' bit?...«

»More, bogomi«, velu.

I svašta pričaju, naklapaju i nagađaju. Kako se lasno, šta znam, pridžapi z' isana – ka krpeljica! – i ne otkaçi g' ot sebe žif...

Prvo izbilo to čudo tam' u tu basuznu Kimu, velu. Slijepe miše, kažu, ta pišta jede...

»A kake miše, vrak hi ne izio?!... Pa zar nema ta' nesretni narot ništa drugo jes'?... Do te jadne miše... slijepe.«

»Ama, nađe se; nije baž dotlen došlo da se nema ništa drugo. Ijako ga se narađalo – tog mahluka – mravinjak. To jes, valaha, ima ga baš ka mrava. Što s' i rekne«, nasmijaše s' i tu, »ka Kimeza«. Toliko hi je – dunja d' obrstu ka skakafci grahor. No jopet, nije baž da se nema ništa drugo. Nađe se ponešto«, velu. »Pirinča!« Pa se jopet nasmiju: »l krmetine.«

Kat pomenuše 'vo zadnje, ja s' iznenadi'. »Jedu krmetinu?...«

»Jedu, hej.«

»Pa to su ondar tamo... 'vi prvoslavni?... U Kimu...«

»Nijesu prvoslavni, al' nijesu ni muslimani.«

»Ene, ene!...«, sasvijem se ja tu zaplela i zapetljala. »Kako more to bit?... Ni prvoslavni, ni muslimani.«

»Hejha! Pa tija ti vera u svijet, strina, ima hiljadu!«

»Haj, haj, haj!...« Prvi put čujem. »Bože dragi!... Hiljadu vera.«
„Hiljadu, vala.“

Ja ne mogu da se načudim.

»Uglavno, jedu krmetinu?«

»I paščetinu!«

»Ne ćosa'te tu sat sa mnom!...«

»Ne ćosamo, strina, bogomi!«

»Ao!...« To ne mogu da verujem. Mislim zafrkava s' omladina. Al' sad viđu da se ne zafrkava.

»I paščetinu, vala«, potvrdiše mi. »Prste ližu!«

»Haj, pogani te, da mi bok oprost!...« Nikako ne mogu da verujem! Ni da sfatim. »Pa još slijepe miše...«

»To ti haju mimo svega!«

»Uj, uj, uj!...« Zgadi mi se... Sal što ne povrati'.

»To ti oni, strina, sa slašćom!«

»Bešte tamo!...« Ja drop svoj d' izvrnem!...

»Vragovi ti!«, velju ka' se povrnu'. »Da jedu i te đavolje miše...«

A neko sumlja zaprav' u drugo! Spravlja se, ka, nakaf lijek za te tamo što imaju tu naku sidu pa...

Slušala sam ja za tu sidu! Kad je s'oski mahluk komendijo kako dole g župi ima čojek šćer Sidu, đevojku stasalu vej z' udaju, i ništa mu nije. Al' evo šta je posrijedi! I to se, zaprav', boles' naka tako zove, što se također u novi' vakat pojavila. A ot čega je to krenulo, jado?!... Bidne poneđ' u svijet' pa, zamisli, muško s muškijem, stokverula... Te ti najednom, brezbeli, o' te poganštinje i prljafštinje – zaraza. I sat, ka, kojekaka, šta mu znam, otrof što je trebala za tu boleštinju da s' upotrijebi, ne bi l' je kako suzbila, pobegni nekako tijem nakijem hadaljastijem doktorima i...

No kako goj istinom bilo – da l' o' toga jal' o' toga, jal' nečega trećeg – ti grdni Kimezi od jesenas... Ionako su ni nekako čud-

novati i šućmurasti, s onijem spljoštenijem nosovima i zatupasti, začekičeni (ne bilo mi grijeha – pogotovo ne valja nosu mahanu turat), a sad još s onijem krpama pro usta i nosa postali i smiješni. Smiješni da mi hi, grdnike, bidne i ž'o.

I 've mi Talijane 'vamo k nama, što hi u najnovije dane spopalo (ne znam otkut i đe prijen da hi toliko zakači), ž'o kat pogledam kako hi je napalo i salećelo. A to je rasan i lijep ta' narot talijanski – ka što s' i rekne: »lijepi ka Latini«. Dobro ja tuvim vojska njihna kad je vudijer naišla četres prve, da bi s' održala do četres i treće. To j' odreda lijepo i pripsano. I vr' toga, vazda raspoložno, razgovorno i veselo. Voleli smo slušat ka' se to raspriča, razgalami i is čista mira, uz nekake njihne cingularke i udaraljke, raspeva i uzvrišti. Jes, doduše, bilo malko brezobrazno i lopofkasto, šćelo zaiskat 'vo-ono i pokupit kokoš, jaje. (Šta hoj – vojska je to.) Pogotovo za žensko je bilo drsko i paščasto. (Al' koje muško nije?! Za žensko. Sal kad more, i kat smije.) No jopet, znavaše to, ruku na srce, po prirodi bit i dobro, duševno i boleći. Horno da pomogne pri mucu, pritekne uz nevolju, ranjenu i bonu da priskoči, spasi. Srce me zaboli kat pogledam šta je i kako je sadekan tamo kod nji', koja je muka i nevolja, tako najednom, tu nastala – pune him bolnice, a i groblja him se punu. Pa se setim kako u na' vakat izgiboše 'vudijen brezveze, da je bilo i bogu plakat, a eto i sat tamokan... tako da stradaju.

Al' počelo je, vidiš, i vamo nama podilazit, sa svakoje strane. Velu us šalu i maskaru neće na 'vu bandu ništa bit – ođek će s' i ta' virljus, uz va' neradni i nemarni karadaški narot, ulijenit pa sal zalez u hlat, mučno će mu bit i s mesta da se mrdne, kamoli da se s isana na isana prebacuje i tako po ljust'u širi. A boromi neće, bojim se, bit otako. Umiju pođekat i ti komendijaši pogodit, al' va' put... da' bože! Dobro se nama lijeni, a zlo jok!... Bok je kadar, al' svašta more bit. 'Vo ni globalno selo (evo sat pogodi' – globalno), bojim se, posta grobarno!... Još kako se priča da to čudo, zaprav', neka pišta po svijetu rasipa, is havaja baca, te d' ima tog jada i u

vazdu', pršti svukut oko nas – nema isan đe ni pobej. Sem kad bi moglo nekako... kroz zemlju! Jal' gor' u nebo, međ zvijezde!...

Haj' ja sam s' i našivela no me stra' z' omladinu 'vu nesretnu, za tu mi 'nučat po dunjaluku... To me brine i boli, što se mladost' vesela neda zaštitit i sačuvat!... O, jazuka, bre!...

Al' šta će se, đeco moja, mora se živet, sat, i s tom komronom. Ka što se živelo s ratom i pogibijom, žeđom i glađom... tako sadek i z bolešćom. I živeće se! Ka što se živi s vukom i hajdukom. I sa svakom drugom mukom.

A bilo se, vala, uspuhalo... I uz uspuhanog zatalasalo... Još se od jednog zla i rata narod ne odmori ni rane teške ne zaliječiše a pojedino bi, ka, nanovo ratilo. E da vi'sh kako je sat, junače! Kat komrona krene te počne podilazit i skoljavat, svakom se živom pod nos podvlačit. Sve se posakrijeva u miš'u rupu. Nema više puhanja i talasanja! Nema više 'nog bijesa i bukanja, burukanja! Ako će ko uz 'vo kad i zatalasat, zatalasaće „kuka i matika“, muka i nevolja. To će zatalasat!...

Hajder mi još malo navišer, blago moje krasno, deder. Što visokšije, to bolje. Tako vi je sadekan; takaf je naki vakat, eto, nasto, da je bolje gore no dole.

E, mirujte mi, kozice moje, sadek tu. Pogledivaće ve vaša Sa-hiba i pazit, čuvat. Ima, bogomi, divine. Vuka i čagalja! Bežući, 'no uz raspad, od ratne pucnjave i grmljave, sjatilo se s juga i severa.

Mirujte, i pas'te mi se po 'vom kršu i vratolomu, divljini i vetrometini, popričuva'te mi se.

Ondalenožgor s one platije nemarnu čobanu krava, jedne godine, prevagnu i roknu, bože sačuva', evo tunek, te na mesto mrtva. A ona stijena eto 'namogore zove se Miljanof krš – spetljo se birvaktile nakaf nedatnjik Miljan i...

Pas'te se, ima vuka dvonogog i četvoronogog. I kojekakoga „virljusa“.

Pas'te se. Vuka ima, isana nema!... No sat, eto, isan svaki posta opasan! Isan od isana zazire i beži. Brda fata! Sigurnije mu

međ divinu no u lju'sto. Izbije tako 'zdol vija dana đekat, d' izbeži malo na havu, al' glavu ne obrće – ni mehraba da rekne. Sal fura naprijet, ijako nikut ne hita. Počela sam, bogomi, z brdima zborit!...

I ne izlas'te još koji dan gore na vetrometinu – naka se moja druga na neku od vija našija planinčina u stari vakat, baš 'vako neđ uz Marat, premela, smrzla zajedno sa svoijem kozama, jarcom i jaradima. (Granulo sunce i pomislila stara proleće pa, ne gledajući koji je vakat od godine, s malom u planinu.) Velu i dan-danas stoji tu s njijema, vej okamenjena.

Čuva'te se, dobro moje. Razumijete me? E haj' ondar. Napas'te se i nabrstite, kozice mile, pa da bidne mlijeka i za 'vu jarat i za vašu Sahibu, da se nazdravim, akobogda, 'vogodišnje varnike. Vaše mlijeko je, lijepo moje kozice, lekovito! I trbukoloza je kojžijem smokom sučekivana i suzbijana, stuknjivana. Zakinućemo malo jaradima ako se dobro napasete. Ne valja ni njijema baž da se prepiju – kol'ko je zdravo, kojže je i silovito, jako, more u srce d' ubije!...

Ėto, tako vi. A ja vi sat – nazdravlje i na dugi vijek – odo' vamo d' uzmem lijepo 'nu svoju matičicu i prekopam komat zemlje za vrta! Da se štagoj posije i rasadi. Pa da me i ta komrona počem, nedo bok, strefi i smrt od nje mi bidne, neko ć' akobogda ostat! Preživela se kuga – čuma, guba – lepra, španjolka i boginje, žutica i miš'a groznica, preživeće s' i 'vo.

Alma Rastoder

Poklon přiče

Džeko Hodžić

Refik Ličina

KAPAK

1.

Tetka Vasva, gazdarica.

Grahorasti pijevac koji mi kljuca kukuruz iz ruku.

Uz gornju ivicu avlija bez ograde, s tvrdom ilovačom u podini.

Konjska araba sa drvenim točkovima i konjska araba sa gumenim točkovima. Ispred arabe tri su stabla s golim, visokim krošnjama. Bagremovi. I pod njima konji. Konji koji drijemaju i mokre. Kada pada kiša, pokriju ih ponjavama koje ispuštaju boje.

– A je l' mi se puce probudilo? – kaže tetka Vasva. – Sa' će tetka da nam pristavi hašaša.

Jedna joj papuča zapinje za lozu ružice i ona se posavija, zaklonivši stražnjicom avliju.

– Jesam - kažem. – A kako ste vi spavali?

– Lijepo, šućur. Mama, ode l'?

– Ode - kažem.

– Jako jako puce moje, pa će primit platu pa ti kupit nove topinke i tašnju. Da pristavi teta hašhaš. Ho' li?

– Hoću - kažem.

Pijevac stoji ispred mene, cima glavom i vabi kokoške. One trče gore-dole, perje im je crvenkasto, bijele, bijele naušnice.

– Eno ona, uz vratnicu. Jutros je pronijela. Što će joj se Avdo radovati.

Avdo kopa grudobrane i rovove.

– Neđe tamo u tom Srijemu - kaže Vasva - I u Vojvodini.

Pijevac hvata jednu kokoš za hober, širi krila uz nju, onda je pojaše.

– E, de, puce, pij ta hašaš - kaže Vasva.

– Hoću - kažem.

2.

– Haj digni se srećo, kaže majka. Haj, digni se, subota je. Majka mu se uželela.

Subota je.

– Haj digni se da ti majka nešto kaže.

Ona stoji kod šporeta i kroz često sito prosijava brašno. Kupićemo masla kod Baljuka, Vasva će nam dati sira i pazije i majka će umijesiti pitu.

– Da mu kaže majka? Da ga obraduje...

– Hajde, kaži.

– Opet ću u prvu. Ču l' me. Majka će u prvu!

– Izistine? – kažem.

– Izistine. Jelica mi promijenila smenu. Bolja mi je no sestra.

Haj digni se, srećo, trkni do Baljuka.

A Baljuka viče: A, Ibrima! A šta bi s tom grkom, bog te nagradio! Šta reče ti, ljalje?

– Masla za tri banke – kažem.

– Masla za tri banke. Reče l' biljnog ili mrsnog?

– Biljnog.

Baljuka iznosi na banak veliku kutiju od pet kila. Na njoj s jedne strane piše Biljna mrs, a sa druge piše Tluni ë bimve. Baljuka zavlači nokte pod kapak kutije i podiže ga. Kapak je žut, a maslo je bijelo. I spuhljalalo, sa ivica.

– Evo, ljalje jedan frtalj i malo pojače...

– Imate li, kažem, jedan kapak. Jedan kapak od takve kutije.

– Kapak? Ima kapak. A šta će ti kapak?

– Hoće mama da umijesi pitu.

– Da umijesi pitu. Pa na kapak? ... Jako, ljalje, jako. A kako je Mejra, radi l'?

– Radi.

– Jako, ljalje, jako. Šta ti mene ono dade? E, jes. Evo mene tri banke, evo tebe dvije banke. I šta reče, kapak. Sa ´ će kapak...

Majka spira kapak "u tri vode" i prislanja ga uz šporet da se suhne. Zatim ga meće na sofru, izlije u njega kašiku istopljenog masla i rukom ga razmazuje. Iseče jufku na dijelove, spušta ih u kapak, tapka ih i tanji, i onda ih, polagano diže uvis i razvlači do ivica.

– Da pogledam je li Vasva budna – kažem.

– Haj, pogledaj – kaže majka. – Ako nije budna, nemoj je buditi...

PAHULJE

"Ovako, blagoš, ti reci Mejremi, kaže Avdo, dok meće ćahije u kesu, ovako joj reci. Selam ti je Avdo i ovo ti je poručio: ako ne pojedješ ove tri ćahije pred ovim detetom, nemo' više na oči da mi se pomoliš. Ču l' me. Tako ti njoj reci".

Kad sednemo pod bor i kad se isplače (ona plače bez glasa i, dok plače, okrene glavu na desnu stranu, gleda u Svojbor i ćuberak šume na njegovom vrhu), ja izvadim ćahije iz kese, spustim ih u njeno krilo i kažem joj ono što mi je Avdo kazao.

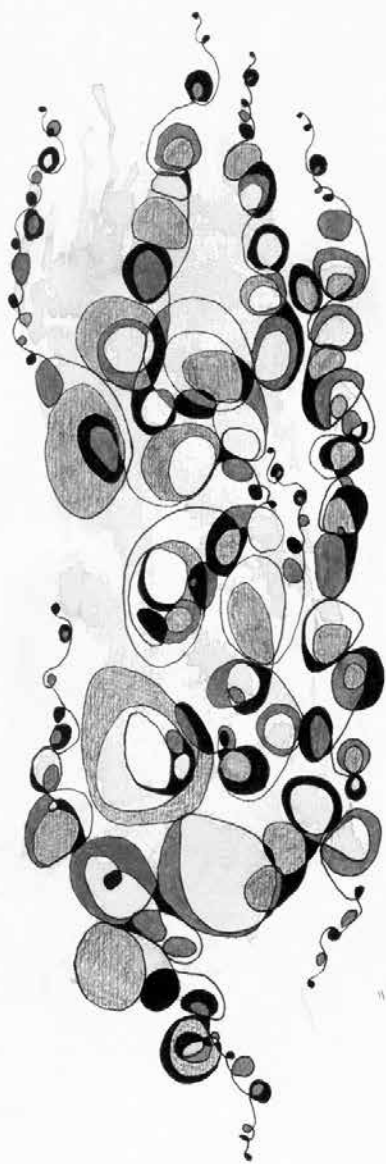
Majka se blago nasmije. "A kako je Avdo?", pita. "Šta čini?" Kažem da je dobro, da je nabavio novog šatka, da je tog šatka vodio na virove ispod Čifutske ćuprije, da se bio prehladio i da mu se grba bila malo zapalila. Sad je dobro, Hako mu je na mešku a on na furuni.

I kažem joj, jedi, mama, te ćahije, Avdo će se naljutiti.

Ona podiže ćahiju, polovi je. Jednu polovinu vraća u krilo, a drugu, kao da je bište, razgrće i čupka prstima.

Ćahija se ohladila i lako se troši.

Bijele trohe, slično pahuljama, hvataju se po maminom modrom, prtenom mantilu i tek ih se nekoliko spustilo u krilo.

"BLUE MEMORIES XXVI"
MARIJETA
2004.

Ilja Sijarić

DUDINJE, PREOBRAŽAJ

Svakojaka voća ima u baščama oko naše varoši, pa i u samoj varoši, ali dudova se našlo samo dva, jedan plav, drugi rumen, i oba u dvorištu naše škole. Neki kažu da ih je nabavio i zasadio učitelj Lazar Piper, koji je u našoj školi službovao prije rata, kad je još moj otac bio đak. Bio loš učitelj, ali odličan baštovan, priča se. Drugi misle da su ih, te dudove, donijele vrane, tako što su negdje pokljuvale dudovo sjeme, sletjele u naše školsko dvorište, tu se olakšale – ima za to i druga riječ, ne moram je reći, znate je i sami – i onda iz toga nikla dva dudu – jedan plav, drugi rumen. (Naš komšo Dikosav ne kaže dudovi nego murve, a Bile, to spadalo, okrenuo to na... murve – kurve.) A bi li moglo biti da ih je, ta dva dudu, vjetar zasadio? Bi, što ne bi? Vjetar i duva zato da raznosi sjeme... i oblake. Ko drugi, ako ne vjetar, zasijava silnu travu po beskraju zemaljskom. Uostalom, sve to je sad izvan ove priča. Važno je, čuj ti – to je uzrečica našeg školskog poslužitelja, zato ga i zovemo Čujti – važno je, lale moj, da je krenuo naš krasni i mili ljetnji raspust, da je učo već otputovao u svoj zavičaj negdje u Bosni, vratiće se tek na jesen, kad počne nova školska godina. A najvažnije je – ura, ura, ura – da su dudovi već prispjeli, stoput ura!

To je najčistiji marksizam-lenjinizam, kaže moj rođak Bile.

Šta ti je sad to? čudim se ja.

Pitaj Vukomana Bajkova, od njega sam to i čuo. A on je skroz fin čovo, prvoborac. Možda će dogurat i do narodnog heroja.

Ne lupetaj, Kuta, tako ti boga. Kako živ čovjek može bit narodni heroj, nego samo onaj ko junački pogine.

Pričam ti što sam čuo; baš me briga – važno je da su dudovi sazreli.

Sve kao po narudžbi, kažem ja.

I po pravdi boga istinoga , dodaje Bile, smrt fašizmu – sloboda narodu!

Bilu i meni voda pljusne na usta čim pomislimo na te dudove. To isto se dešava i našem školskom poslužitelju Panteliji, nadimkom Čujti, najlukavijem stvoru koga je ikad neka žena rodila. Ogradio je dvorište visokim šiljastim tarabama, popleo po vrhu bodljikavom žicom i zakatančio vratnicu. I ne samo to, sunce ga spržilo! Nego je i dudove, oba, zatrnao do grana, kako se niko deblu ne bi mogao ni primaći. Ako već nemaš krila ostaje ti jedino da izdalje buljiš gore u grane i da čezneš za zrelim zrnjem, koje se sjaji kao dijamanti, samo što te ne zove: budalo, šta čekaš, navali, dok nas Čujti nije sve slistio! Tačno! Nijesu te dvije izuzetne voćke tu samo zbog tog ćosog trbonjice – ćoso muško je neso, kažu – nego one su tu i zbog Duke, Jonjice, Velide, Smajka, Vaska, Iska, Zejne, Nune, Mitra i drugih, ali, bogomi, i zbog vrabaca, ježeva i puhova... i to su žive duše, moliću lijepo, ko kaže da nijesu! I zmije su žive duše, nego šta, lale moj. Ni one nijesu na svijetu bez nekog razloga. Ali najviše, najviše i najviše ti dudovi su tu zbog Bila i njegovog rođaka Mela zvanog Čarapan, to jest, zbog mene i mog rođaka Bila, zvanog Kuta, zbog nas dvojice, lale moj, smrt fašizmu – sloboda narodu!

Bile i ja čekamo da naiđe prilika, pa da pokažemo Čujtiju šta su i ko su Čarapan i Kuta kad udruže snagu i pamet, pa ćeš ti, ljupki naš Čujtika gologuzi, ovaj, golobradi, vidjeti ko je narodni herojčina u obračunu s dudinjama, pod čijim se medenim mirisom ugibaju i sami bregovi i dolovi. Meni taj miris i u san dolazi i budi me da zalud oblizujem usne i proguvam pljuvačku, a prokleti Čujti sve ogradio i zatrnao da se čak i vjetar s mukom probije do tih grana slatkih-slađanih, joooj.

Ne vrijedi da odlažemo, kažem Bilu jedne večeri.

Živ mi ti, dočeka on, reci šta da radimo; na sve pristajem.

Onda za mnom, kažem ja, smrt fašizmu – sloboda narodu

Nego kako, nego šta, jedan-dva, kaže Bile, nadimkom Kuta..

Idemo pravo u Mustovu pojatu, uzimamo merdevine koje on tu drži, prislanjamo ih uz tarabe, prebacujemo se u dvorište jedan pa drugi, a onda merdevine uz najbližu granu, i – juriš. Ja se prihvatih plavog duda, Bile rumenog. Mjesečina kao da zora sviće, stalno nešto romoni, rn-rn, kao da se srebro lije po cijelom dunjaluku. Neko auto prodrnda putem pored škole, pa tišina, a zatim neki cvrčak spodbi svoju tamburicu, pa navali na tanane strune, cvr, cvr, da se rasplačeš od miline, moj kumašine, čisto nas podstiče: naprijed samo, dečki moji, cvr, cvr, pravi ste udarnici, dolje lukavko Čujti, cvr, cvr, smrt fašizmu – sloboda narodu, cvr-cvr. Bile i ja se namjestili kao za svadbenu sofru, dudinje nam same u šake padaju, zalažemo se i desnom i lijevom, dok zvijezde paluckaju kao neke čudesne vatrice, rn, rn. I one nas bodre: samo naprijed, ponosu begzadičkog plemena kićenog! A u prozoru kuće iza potoka trepće lampa, gasi se i pali, kao da se neko igra prekidačem, i neki pas laje u Jokičkoj mahali.

Čarapane, javka se Bile stišanim glasom, ima sve da slistimo, jasno!

Ko dan, kažem ja, sudbina je na našoj strani, upamtimo to, Kutašu Sjajni.

Upamtiti, Čarapašu Blistavi, uzvraća Bile svečano, i nikad zaboravitiii.

A šta raditi kad se nakrkati, reci mi, lopužo, kažem.

Pitati cvrčka, lopovčino, uzvraća Bile, smijući se prigušeno.

Ja onda navalim da tresem moj dud.

Šta je to sad? pita Bile brižno, kakav ti je to sad marksizam-lenjinzam, živ ti ja?

Ne gubi vrijeme, velim, cvrčak naredio.

Onda, živ ti ja, to važi i za mene, kaže Bile.

Još pitaš, živ ti ja, navali.

I Bile zadrma svoje drvo.

On svoje, ja moje. Pa dudinje pljušte kao neka čudna krupa sa zvjezdanog neba.

Kad sve bi gotovo, Bile se spusti niz merdevine.

Sad ja, veli, odoh da vratim ovaj alat, a ti, blago majci, broj zvijezde, drži se zubima za vjetar, i plači dok ne dođe dobri naš Čujtika da te utješi, nek ti je sa srećom i merakom, rođo moj neprežaljeni. Pazi samo da te san ne prevari, pa da tresneš ozgo, da te sutra kopamo, kuku meni.

Samo ti izvoli, velim ja, kučkin sine, a lecnu me studen po džigerici, jer Kuta voli takve blesave cake, jednom me je tako nasukao, pola godine zbog toga nijesam s njim čak ni zborio.

Šalim se, lale moj, veli Bile, prisloni merdevine uz moju granu, i ja siđoh.

Dudinje se složile po travi, a mirišu da se sve kovitla. Bile i ja odmah nagnasmo u trk po toj mekoti slatkoj. Trčimo kao dva ždrebeta oko stožera na gumnu. Odvij, zavij, zavij, odvij, hajde vranaaac, hajde zelenkooo, nagnaj, sivaš, poleti, kulaaaš, majka te rodilaaa. Grane nas sakrile od mjesečine, i mi u sjenci trčimo, kako ni jedna zdrava dudinja ne bi ostala za Čujtija, ugursuza ćosog. Trčimo i tiho se kikoćemo. Živ nam bio, mili Čujti, tralala! Pozravljaju te Kuta i Čarapan iz srca svoje sitosti, tralala! Uzmi gulse, donesi tronožac i uglavi se između ove dvije voćke, pa leleči i kukaj kao da si sina jedinca sahranio, tralala! Ali se prije toga zapitaj je li ovo dvorište tvoja babovina? Jok, nikad. Jesu li ovi dudovi svačiji koliko i tvoji? Jesu, uvijek. Pa šta onda hoćeš, golobratko? Došao red da se i drugi malkice omrse, pilence naše goluždravo. Mele i Bile, dva begzadička čapkuna, sredili stvar, kako samo oni znaju, uz srčanu podršku cvrčka i mjesečine, tralala. A jesmo li baš morali uništiti svako zrno? Ne, niko nas na to nije silio. Zašto smo onda to učinili? Žao nam bilo da propustimo priliku koja ni za dlaku ne ustupa revoluciji, bogomi. Nemoj samo zbog toga fras da te strefi, o dobri, o krotki, o bezdušni, o kilavi, o grabežljivi, o tužni naš Čujti. Ko bi onda brinuo za ove dudinjice, ko bi ih zobao, prodavao, pekmez pravio i u rakijicu pretakao. Niko to ne umije kao ti, Čujti naš divotni. Nek si nam živ i zdrav, i uz brdo brz, ali ove

godine dudova za tebe, tugo, neće biti, pa kome krivo, kome pravo, naš maršale bio zdravo, johooo. Ruke uvis, razmahni, živjeli Marks, Engels i Čujti, johooo, i Lenjin, dakako, johooo. Leti odmah kod Dauta u radnju, matorac, i slikaj se, kako bi i tvoji čukun-unuci mogli da plaču nad tvojim ojađenim likom, tralala. A Bile i ja odosmo da vratimo merdevine gdje smo ih i našli.

Uz put će me Bile iznenada povjeriti jednu svoju tajnu koju još nikom nije povjerio: pronikle mu neke dlačice između nogu, po mudima i oko one rabote. Otkrio je to prekjuche, u srijedu izjutra, dok je piškio iza kolibe. A kako je s tim kod mene? Nijesam provjeravao, kopile ti čupavo, učiniću to koliko je sjutra, lale moj, hoću bogomi, sad mi je od svega preče da me čalac ne ukeba kad budem ulazio u kuću. Nebo, ljubavi moja plavooka, drži mi palčeve, ljubim te, tralala, fino sam se udala, a muž mi budala!

Hoće li nebo uslišiti moju molbu? Nego šta, nego kako! Čak ni vrata neće cijuknuti, iako obično vrisnu čim se ručke mašim. Uvući ću se, tako, kao sjenka, spakovati se brzo u krevet i spavati čisto bebinski. A ujutru ćemo se otac i ja sučeliti u predsoblju. Kao zainat. Šta je to, razrogačice on one svoje buljave, volujske, begzadičke oči, šaren si ko daždevnjak. Bile i ja se gađali jagodama, odgovoriću, i sam začuđen kako sam se mudro izgovorio. Ne mirišeš na jagode, na to će on, odlazeći za svojim poslom. Dva dana potom srešće Čujtija u Jakupovoj pekari. Ovaj će mu se izjadati zbog dudova kao da mu je kuća izgorjela. Moj otac će ga saslušati, uzmahnuti glavom i šmiknuti na nos, bez pola riječi. A kad moj otac uzmahne glavom i šmikne, guzo moja nježna, ljepotice moja ružolika, spremi se na gorak, na čemeran obrok, druge ti nema, kunem ti se, tralalaaa.

Jerbo, moj kevac, kako ga ponekad zovem, prema keva, majka, drži da je batina najkaraći put do istine i pravde. Tako je njega učio njegov kevac, moj prakevac, i on taj nauk primio kao amanet koji se neokrnjen prenosi s koljena na koljeno. Uostalom, takvi su devet od deset očeva u našoj oblasti. Da mi ih je skupiti na gomi-

lu, sve te takve kevice, i održati im slovce o tajnim moćima blage riječi, koja – jer je ljubav – može da pokrene brda i doline, kamoli da ne ukroti dječji nestašluk. A šta je dječji nestašluk? Bezazlena igra, ništa više, živ mi ti. Dijete ne mari za oprez, goji se i raste od svojih ispada i ispadčića, makar se i kajalo zbog njih, dok ga lema-ju. Čim suze usahnu, vreba priliku da opet nasrne na pravila koja su odrasli ozakonili.

Samo djetinjstvo, o oci, ne preza da virne preko linije. Mladost, a pogotovo starost, znaju samo za strogi oprez. Tu se nepromišljen korak može napraviti jedino nehotice, ili pod klobukom čelične sigurnosti. Odrasli ne pamte da su nekad i sami bili djeca, koju život neprekidno začikava: uradi ovo, uradi ono, golubiću, ne odlaži, ne boj se. Da nije tako, svako dijete bi uvelo čim prohoda.

Dok smo tresli i gazili dudinje Bile, nadimkom Kuta, i ja, Mele, nadimkom Čarapan, uživali smo žešće no krila da su nam nikla, sladili se tom trkom više no i dudinjama. Jesmo li bili predvidjeli tu trku? Ni govora, lale moj. Posvjedočiće nam to i marksizam-lenjinizam. Ona je nas našla, ta trka po zrelih dudinjama na travi, ta zanosna igra, a ne mi nju, dragi Čujti. Mjesečina romorila, rn-rn, cvrčak prebira u svoje žice, cvr-cvr, a Bile i ja se, tralala, igrali, kao niko naš, tralala. Treba li sad zbog toga koža da nam se odere? Pitajte Tera, moga ćalca, a za ostalo kako vam drago, o snagatori ovoga svijeta.

Tako, guzo moja mila, jabuko moja jedra, biće veselo, biće super, kunem ti se. (Ta riječ je sad u modi, iako je ta vrsta mode skroz blesava, i ubitačna po bistrinu i svježinu jezika našeg krasnog... kao kad se katran izlije u more, pa uguši sve živo i u vodi i na obali. Koliko znam, super je vrsta benzina, motori ga prosto obožavaju, ali riječ koje se on dotakne munjevito pocrni i usmrđi se, pih, dalje od mene!) Kad čakota moj drekne, kevac moj buljooki, sunce se munjevito zamrača, nema vrdanja, guzičice moja od podlanice – tako mala, a tolike batine ima da popiješ, joooj. Samo nemoj da se

prenemažeš, živ ti ja, ili da se pokušaš izmigoljiti, nipošto, molim te, time ćeš batinaša samo još više razjariti, znaš to i sama bolje nego iko. Nego se pripremi za bar tovar upitnika i uzvičnika, napisanih kaišem moga Tera silnoga. On će šibati po tebi kao da bije po mješini, kaiš će pucati kao korbač, a ja ću vrištati i kleti se, kao i uvijek kad me on tako milki, da nijesam kriv ja, nego Bile, babo mili, Bile, ne ja, on je tres'o dudove i gazio ih, ja sam samo gled'o šta on radi, nemoj me, tatkićuuu, neću više nikad, živ mi tiii, nemoooj, neću više nikaaad, babooo, miliii, nemoooj, kuku, leleee... Tako ću se ja dernjati, a otac će, kao da ga moje zakletve još više ljute, crven u licu, zadihan, prosto užaren, sa svakim udarcem ponavljati kako sam ja i ranije obećavao da ću se popraviti, fljas, dosta je njemu mojih burgija, fljas, dokle ću ja njemu uzimati obraz pred ljudima – hm, kakav mi je to ljud Čujti, tatko moj mili? – nego će on mene, fljas, naučiti pameti, fljas, jednom zauvijek, fljas-fljas, nek mi sad pomogne Kuta, izbiće on meni iz glave poganluke šašavog Kute, fljas, dokle ću ja da slušam svoju dupe, flas, usrano, fljas, umesto glave, fljas, sad plaćaj, majkoviću, oca ti tvoga, fljas, nema džabe ni u babe, sunce ti lopovsko!

Teško si ga mojoj čapri, dakle, kad mi se večeras moj Tero navelani. Neka mi Bog pomogne... mada sam siguran da će se taj, avaj, kao i dosad u sličnim prilikama, držati skroz po strani. A ne bi tako smjelo da bude, sto mu groma, ne bi tako smjelo da bude, lale moj. Kad otac i sin svode svoje mučne račune, Bog ne bi smio da okrene glavu i stvar prepusti jačoj strani, koja priznaje samo batinu, iako bi se blagošču moglo stostruko više postići, u svakoj prilici – čak i ratu, tako mimo svih dudova i dudinja na zemlji.

Tačno, kaže Bile, moj rođo. Ako ikad budem babo, dokažu to mom Hadžiki, kunem ti se vjerom Obilića i časnijem verigama, johooo.

Potom, kad pade noć i pozatvaraše se kapije i vrata, kad se čeljad počеше okupljati oko večere, moj Tero, kevac moj, batinaš bez premca, sjede kraj mene na minder, obgrli me, privuče k sebi

i dvaput slatko cmoknu me, jednom u čelo, drugi put u razdjeljak. Prvi put u mom životiću. Sine moj, veli, tako mi mirišeš na dudinje, sad ću da te pojedem u zalogaj. I opet me poljubi. U obraz, blizu desnog oka. Zatim se prihvatismo kašika. Ne znam šta sam jeo. Nijesam na to ni mislio. Nego sam se čudom čudio kako se moj otac odjednom... predrugojačio. Nikad više na mene nije ni glas podigao. Moj fini, vrijedni, lijepi i nježni Tero, kevac nenadmašni, prvak svijeta u blagosti i dobroti. Stalno čeznem da ga ljubnem u ono njegovo proćelavo tjeme, smrt fašizmu – sloboda narodu, tralala, lijepo sam se udala, a muž mi bu-da-laaa-ha-ha-ha!

Kemal Musić

PUŠKA

Za pušku Ibrahima ispod krša niko ništa nije znao, sve dok ne dođe milicija da mu pretrese kuću.

“Daj, Ibrahimе, pušku. Znamo da je imaš.”

-Te him je ja dadoh. Šta ću?! A sad tražu da him kažem njojno porijeklo. Kako hi porijeklo ufatilo? Čuš, porijeklo za pušku? Ko, bogomi, da je insan – žalio se Ibrahim po selu.

-A vala, bogomi, mi je bi žo. Eto ti. A porijeklo? Šta znam ja koje joj je porijeklo. Ta puška je još iz rata. Još kad su Talijani ovudijer bili. Bogomi sam tadijer bio otrfko. Nekolik sam bio. Čuvali smo stoku gore po Sipanju, pa bi ja Arslan, Mifto i Desto iz Kradenika po vazdan igrali gudže na Gornje Brdo. No, jedan dan, slomi mi se ona gudžač, te moradoh drugi da tražim. Treba mi ljeskovo drvo, da bide pri dnu krivo i bapnjasto, a gore da mu je glatka drška. Sad gledam i na televizor se gudžaju. Kako veliš da se zove? Golf! Ne znam ja bogomi. Mi smo to zvali gudža, a golf zovu ona Rekina kola. Hele, šta će ti bit, moradoh ja neđe da osečem ta gudžač. Šta ću, kako ću, upiri pravo u Jelovi Vrt. Znam, tamo ima dobrija lijesaka. Bogomi bijaše navelo k akšamu, kad ja, ovako preko jednog prevoja, izađoh na put. Kad tamo, neka-ka vojska. Šta znam koja je. Imahu neke peruške zatnute za šešire i bijahu posijedali da jedu. Ja se u čudo nađoh. Ali, ugle- dam, tamo malo dalje, prislonjene puške u kup. Onako, ka kad se kukuruz u snopove sveže, pa se oni snopovi prislonu jedan uz drugi. Vala, mislim se ja, svaka kuća u selo ima pušku, do naša. Merkam ono oruže okom i nakastio da zdipim jednu. Ada, ta- man ko ono mačak kad se mišu prikrada, dođoh do onoga kupa pušaka. Ona vojska jede, nešto džamrgaju na stranskom i smiju se, mene niko ne vidi. Ja polako, polako i dofatim onu jednu gro-

movnjaču. Čini mi se u oči udara, koliko šćaji. Taman što je uzeh, dvije- tri još iz onoga kupa padoše i shandareše se. Srce mi siđe u pete i ni sam ne znam kako pobegoh kroz neko granje. Naredi Bog, pukoše za mnom puške. Od straha se zavukoh u ona jedan grmen i ućutah se. Da dahnem ne smijem, ali pušku ne ispušćam. Neću je, mislim se, bacit, grom da pukne. Kad se čuše koraci i ono džamrganje. Dva vojnika počеше da obilazu oko onoga grmena đe sam ja. Vala, mene obli hladan znoj. Najgore ne umijem da lepertiram onu opušku, a puco bi hi bogme. Teke, srećom, ono džamrganje prestade. Odnese đavo one vojnike. Al ja da ustanem ne mogu. Jok, vala, ni mrdnut. Pa, ja verujem, jedan sahat sam bio tu. Teke u jedan vakat ošajatih k selu. Za stoku mi ni nom ne pada. Adah! Stigoh kod kuće, kad rahmetli otac se ufati za glavu. "Šta ti je to, dijete, kukala ti majka? Otkud ti ta puška?" Ja ugnuh ramenima. Rekoh, "bogomi neka vojska, gore u Jelovi Vrt, bijaše, te ja ovu jednu uzeh". "A kaka je bila ta vojska, omrčio ti se dan, ka što će ti se", počе otac da udara dlanom od dlan. "Šta znam", rekoh. "Nekaka sa peruškama." "Ooo, jadane, to su Talijani. Oni imaju istražnu paščad, najće nas i svijaja će nas postrijeljat. Vrci to đe si našo, kako ti glava zna." "E da je vratim, kukala mi majka", mislim se ja, ali natovarih onu puščetinu na leđa i krenuh pro livade. Šta da činim sad, jado moj? Kako da vrcem pušku đe sam je našo? Adah, od toga posla nema posla. A bogomi, Bijelo Polje da mi daš, ne bi se gore smio vratit. Još noj poodmakla. Jok more, kako vrcanje. Šta ću, kako ću, zakopah ja onu pušku pod jedan sklad. Nagrnuh joj zemlje otud i otud, utapkah malo nogom, rekoh, dobro je. Tu je vala ni istražna paščad ne mogu naj. Odoh da spavam u pljevaru iza kuće. Kad se probudih, sunce beše podobro oskočilo. Ja kod kuće, kad, hoćeš, nikog živog. Ovara ovamo, ovara onamo, nikog. Haj, vela-haule, šta li bi s ovijem narodom? Kad oni se prepali da ne dođu Talijani s istražnijem paščadima i ponijeli nešto prostirke i još ponešto, i sakrili se u jedan ložnjak, dole u potok. Otac kad me

viđe, odma me pita jesam li vrnuo onu pušku. Reko jesam, te oni ono stvari što su bili počerali pod ložnjak, natovariše na volove i vratiše se kući.

Do poslen rata je ta puška bila pod ta sklad zakopana i kad sam je otkopo, bijaše čitava zahrđala i, samćim, se pokvarila od dugog ležanja u zemlju. Vukla su je deca oko kuće i trakarala sašnjom. Ada, ko mačuga, ko ona. I skoro se ona moj stariji, Suljo, nešto sporečko sa jednijem đetetom iz Ćućića i zaprijetio mu sa onom puškom. Ova ga izjavi u miliciju, te, evo, dođoše kapaši i poniješe je. A, bogomi, od toga nema ni puške ni jada. Batalčina, ko sve batalčine. No, hajt!

I sad tražu da him kažem njojzino porijeklo. Ada, kako porijeklo, mrkla him svijes. Ko, bogomi, da je insan, a ne gvoždurija.

Faiz Softić

ČOVJEK S DJETETOM I ŽENA

Moja prva sarajevska adresa na koju su mi dolazila pisma bila je u ulici Tandarevoj u mjesnoj zajednici Širokača, opština Stari grad.

Često, skoro svakih desetak minuta, Grasov crveni kombibus je vozio sa Širokače do Principovog mosta, udaljenog stotinjak metara od Baščaršije. U rijetkim slučajevima koristio sam ovaj prevoz, uglavnom sam pješačio. (Ja tako i danas, mnogo godina kasnije, kad god mi se ukaže prilika – pješačim.) Odozgo bih, niz strmene ulice, onako mlad i lak sjurio za tri-četiri minuta, a odozdo, često sam mjerio, mog užurbanog hoda bilo bi sedam minuta.

Stanovao sam u kući divne porodice s kojom sam se bio toliko zblžio da sam je ubrzo počeo doživljavati kao blizak rod. Gazda Hamid, tada asistent na fakultetu na koji me nagovorio da se upišem a koji bogzna i nisam volio, za razliku od mene bio je u potpunosti odan svom pozivu i brzo je napredovao u struci. Doktorirao je, postao redovni profesor, a kasnije, kad sam se ja pozdravio sa svojim studijama, izabran je za dekana fakulteta. Nikada ne bih napisao neke svoje priče da nisam od njega slušao sage o Pešteri, Dugoj Poljani, Sjenici i životu na tom najhladnijem i najposebnijem dijelu one nam bivše države.

Kako već rekoh, rado sam pješke odlazio u grad. I dok bi kombibus od Širokače prema Principovom, okolnim putem, preko Cicinog Hana i Soukbunara, prevalio trećinu puta, ja bih već bio na njegovoj dolaznoj stanici, dolje pokraj same Miljacke.

Toga dana gazda Hamid i ja u isto vrijeme izađosmo kroz kapiju sa velikim žutim vratima i uputismo se uskom kaldrmisanom ulicom. Na stotinjak metara od kapije putevi su nam se trebali razilaziti jer je on skoro uvijek išao na kombibus, a ja sam

skretao desno i strmenom ulicom Galiba Feste silazio u grad. Tu na samom uglu, malo ispod džamije, bila je kuća mojih prezimenjaka. I oni su bili iz Sandžaka, ali iz drugog grada. Rijetko smo se i pozdravljali, no bilo mi je drago znati da tu žive ljudi koji se prezivaju kao ja, što je važno pogotovu za djevojku izrazito duge kose; kose kakvu nikad do tada, a ni od tada, nisam vidio. Djevojka je uglavnom bila užurbana, pa bi i duga kosa opružena niz njena leđa neprestano poigravala. Bili su tu uzburkani talasi koji su poskakivali na svaki njen korak. Ime joj više ne pamtim – prošlo je, bezmalo, četrdeset godina od tada.

Gazda Hamid toga dana odluči da sa mnom pješke siđe do grada. Iako smo se mnogo puta poslije toga sreli i razgovarali, čak i pošto smo se raselili sa stare adrese, nikad ga ne upitah da li pamti taj dan i prizor koji je ostao duboko urezan u mom sjećanju.

Više i ne znam tačno kako se zvala ulica koja od Bistrika silazi na Principov most, ali dobro pamtim čovjeka što je u naručju nosio dijete koje je moglo imati tek godinu dana.

Ugledali smo ga u isto vrijeme. Ako ćemo pravo, nije ga ni bilo teško primijetiti – mi smo se iz sporedne ulice upravo bili uključili u tu široku, glavnu u tom dijelu grada, a i on je, s djetetom u naručju, silazeći od Bistrika već bio tu, samo na drugoj strani ulice. I sada, kao pod komandom koračamo u istoj liniji. Dijeli nas kolovoz niz koji i uz koji promiču auta – gvozdene skalamerije koje kao da ništa zajedničko nemaju sa nama što, zaokupljeni svojim brigama, pješačimo trotoarima.

Čovjek koji nosi dijete star je tridesetak godina. Na sebi ima sivu pohabanu jaknu koja mu pada do pola zadnjice, ali ne pokriva pospušteni obod pantalona koje mu, tako spale, izgledaju kao tuđe. Dijete prati ritam njegovih dugih koraka. Zapravo, čovjek kao da i ne korača, već kao da sa svakim zamahom noge hoće udariti nešto ispred sebe. A kad god zamahne, dijete ga čupne za neočešljanu kosu. Nije to igra, već pridržavanje da se ne ispadne iz naručja.

U mislima je, vidi se, u teškim je mislima čovjek sa djetetom u naručju. Nas dvojica pogledujemo u njega, pa jedan u drugog. Gazda Hamid maše glavom, ja uginjem ramenima. To nam je, na tom dijelu puta, sav razgovor. Približavamo se Principovom. Poneko i pozdravi čovjeka s djetetom u naručju, ali on samo malo podigne lijevu ruku, onu kojom ne drži dijete, i – grabi naprijed. Očito, nije mu ni do čega!

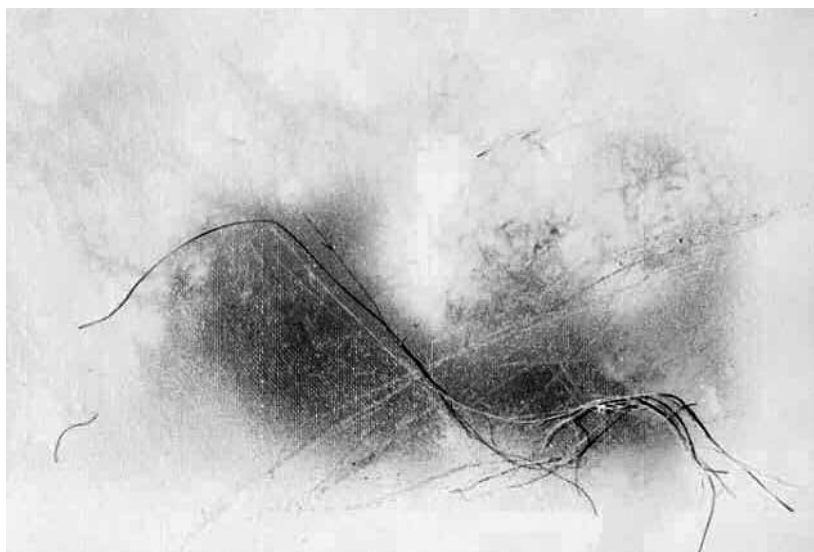
Dolje, na samom početku mosta, uslonjena uz kamenu ogradu stoji žena. I njoj je oko trideset godina. Gleda u pravcu odakle mi dolazimo, kucka sklopljenim kišobranom o kamen, pa kad ugleda čovjeka i dijete, ispravi se i nešto reče, ali – nismo razumjeli šta.

Onaj čovjek prebaci dijete sa desne na lijevu stranu svojih grudi. Sad mu je desna ruka slobodna i njome nekontrolisano maše. Dijete je svo u tišini.

Kad su bili na nekoliko koraka jedno od drugog, žena potrča, zgrabi dijete čovjeku iz naručja kao iz grma i opet nešto progundča, pa sinu s njim preko mosta kao da od smrti bježi.

Čovjek se osloni na ogradu mosta, na onom istom mjestu gdje je do maločas stajala ona žena. Gleda za njima i šuti. Šuti čovjek, ali njegova šutnja ima stotine leleka koji odliježu dolinom Miljacke i od kojih podrhtava površina vode u rječnom koritu.

Miljacka i dalje mirno teče. Ali jednoga dana kad se ispravi iz svog korita i progovori, ispričat će nam na stotine ovakvih priča s njenih obala i s ograda mostova nad njom. Neće, nadam se, zaboraviti ni ovu.

M. Sidovska

Abid Jarić

PUTOVANJE BEZ POVRATKA

- Mora da je teško gledati u daljinu iz koje ništa neće doći.

Zatvorenih očiju izgledala je kao da sanja.

- To Vi mislite, jedva se čulo.

Vjetar se širio mirisom nadolazeće noći. Na horizontu se već razlijevala boja hrđe gaseći posljednje zrake sunca na dva planinska vrha što su se uzdizala iznad ogoljelog polja.

- Oprostite, čini se da ste umorni. Morate poći kući i odmoriti se, izgledalo je kao da je moli.

Tek tada Ona otvori oči, ali ne okrenu glavu.

- Niste iz našeg kraja?, kratko upita.

- Nisam.

- Pa šta ćete onda ovdje?, u glasu joj se osjeti čuđenje.

- Volim putovati. Posebno vozom.

- Da, vozovi su interesantni. Oni uvijek vode nekamo, uzdahnu Ona duboko. Ovdje putnici rijetko silaze.

- Moje odredište je znatno dalje. Ni sam ne znam zašto sam sišao. Možda zato što volim upoznavati mjesta u kojima nisam bio, malo se zbuni i šal stegnu čvršće oko vrata. A šta ćete Vi na toj klupi, ako smijem pitati, u ovo hladno predvečerje?

Pogleda ga mutno. Od onoga što je vidio u njenim očima, on se sav strese i neka blaga drhtavica krenu mu od nogu.

- Da ste odavde, jedva izusti, znali biste da sam ja svakog petka ovdje na ovoj klupi u isto vrijeme već punih dvadeset šest godina.

- Vi se to sa mnom igrate, htjede svom glasu dati šaljiv ton, ali bezuspješno.

Noć na kraju dana dizala se iz cijele zemlje.

- Svakog petka u sumrak, govorila je kao za sebe, ja sam ovdje. Rekao je da će se vratiti ovim vozom kojim je i otišao. A prošlo je, evo, već dvadeset šest godina a njega još nema.

- I Vi ga još uvijek čekate? Niste se umorili?, upita s nevjericom u glasu.

- Čekam, šta bih drugo mogla. Dao je riječ da će se vratiti. Nikad me nije iznevjerio. Uvijek je ispunio svako svoje obećanje. Uostalom, još uvijek imam njegov lančić s medaljonom u kojem se nalazi njegova fotografija. Kad je polazio, skinuo ga je s vrata i rekao da ga dobro čuvam. Od suhog je zlata. Ne vjerujem da će ga se tako lahko odreći.

Ruka krenu u njedra i zaustavi se negdje oko srca. Prsti napi-paše nešto i to snažno stegnuše.

- Dakle, Napustio Vas je?

- Ne, otišao je. Rekao je da će to biti nakratko. Tek da obavio ono što se moralo. Ali, obećao je da će se vratiti.

- Muževi to ponekad znaju uraditi, htio ju je utješiti.

- Muževi? Oni možda, ali sinovi nikad.

On prebljedi. Kao da ga proguta zemlja.

- Krajnje je vrijeme da shvatite da je dvadeset šest godina dug period, iskreno reče, ali se odmah pokaja.

- To Vi tako mislite, teško izusti.

Na dvjema klupama, pored pruge koja je vodila kroz ogoljelo polje, nikoga nije bilo osim njih dvoje.

- Vjerujete li? Kad ste posljednji put potražili ispovjednika? Jeste li zatražili oprost za patnju koju proživljavate evo već dvadeset šest godina, bio je uzbuđen.

- Ne vjerujem čovjeku koji mi hoće oprostiti ono što je u meni najbolje.

- Vi izgleda volite samo svoju bol koja Vas ubija. Vi se, kako rekoste, borite za najljepšu stvar u sebi. Molim Vas, pogledajte oko sebe ljude koji se isto kao Vi bore za najljepšu stvar. Njihova lica trebala bi biti vesela ili u najmanju ruku – vedra. Međutim, na njihovim licima ništa osim tuge ne može se vidjeti.

- Kako procjenjujem, Vi imate otprilike isto godina koliko i moj sin kojeg čekam. Ipak, mladi ste još uvijek da o boli tako prosuđujete. Duboko uzdahnu. Jednog ovakvog februara, a bilo je davno, vidjela sam slijepca sa bijelim povezom preko očiju. Na povezu je crnom tintom bilo ispisano: Volim svoj mrak. Tada sam prvi put shvatila da bol ne ponižava, nego uzdiže i oplemenjuje.

Da je gledao u tom pravcu, vidio bi kako posljednji trak svjetlosti umire u njenim očima.

- Neko mi je pričao da je u ratu, dok je sve mirisalo na palež, susreo nekog svećenika s puškom u ruci. Vjerovao je da se jedino tako može boriti za svoju vjeru. Nekad dođu neka vremena u kojima je sve izvrnuto i izokrenuto, nastojao je biti uvjerljiv dok je govorio.

- Jeste li Vi bili u ratu, prošaputa i spusti ruke u krilo.

Jake obrve i usječene bore, poput pukotina na porculanu, davale su njenom licu ranjiv i ozbiljan izraz na kojem se vidjelo kako patnja izvlači posljednju trpeljivost koju je ono dugo skrivalo.

- Hoćete li mi pokazati njegovu fotografiju?, umjesto odgovora, zamoli On blago. Mora da je bio izuzetan.

Ruka ponovo krenu prema srcu. Negdje u blizini gavran zaklepetala krilima.

- Ah, pa to nije moguće...!, grč zaprepašćenja okova mu lice i pretvori ga u masku.

Oboje se počеше utapati u beskrajnoj tišini koja ih je sve više gušila.

Odjednom, prostor se stegnu.

Nije više bilo ni neba ni zemlje.

Samo mrak.

Agim Ljajić, Sajma Feratović, Selma Rastoder, Rebeka Čilović i Draško Došljak

KULTURA RAZUMIJEVANJA I VEĆE NAGRAĐENIH PISACA

RIJEČ NAGRAĐENIH

Veće nagrađenih pisaca

Gost je priča o koferu svakog iseljenika

Pod naslovom Kultura razumijevanja i Veće nagrađenih pisaca (u Petnjici, 20. avgusta) održana je kulturna manifestacija na kojoj su nastupili pjesnici i pisci priča inspirisanih BiH-om-zavičajem. Stručni žiri u sastavu: Nada Bukilić, (PG) Enes Halilović (NP) i Mehmed Pargan (TZ)- odlučio je. – Priča „Gost“, autorke Dragane Erjavšek iz Nikšića, dobila je prvu nagradu na ovogodišnjem, 15. izdanju festivala priče „Zavičajne staze“. Nagrađene su i priče „Gluho doba“ Mirze Pinjića (Tuzla) i „Hamal“ Safeta Sijarića (Sarajevo). Specijalnu nagradu za autentičnost pripovijedanja dobio je Afan Latić iz Podgorice za priču „Dova“.

Edin Latić i Dragana Erjavšek

Prvu nagradu festivala, u ime Zavičajnog kluba Bihor – Luksemburg, koji je od početka festivala stalni donator, uručio je Edin Medo Latić. Autorka nagrađene priče, Dragana Erjavšek se zahvalila, žiriju, organizatorima, prisutnima, i tom prilikom istakla da je počastvovana nagradom i prijemom.

Erjavšek: *"Prije svega, sintagma „kofer svakog iseljenika“ zamalo me rasplakala. Niko nikad nije toliko lijepo govorio o nečemu što sam napisala. I drago mi je što je upravo ovaj žiri donosio odluku o nagradi i bavio se onim što sam napisala u nekoliko navrata. Moja priča je počela još dok mi je majka bila živa, prije 20 godina, jednom bombonjerom koja je ušla u našu kuću i bila prekrivena paučinom. Zatim u Nikšiću, gdje sam gledala žene kako uskraćuju svojim ukućanima da bi, kad dođu gosti, iznijele najbolje što imaju pred njih. Jedan nazovi običaj, jedna navika koja je mapirala središnji sloj priče. Ja sam joj pronašla opravdanje. One žele da pokažu da su jake, one ne vole da ih iko žali. To je drugi dio priče. Njena dekoracija, završnica u kojoj opisujem šumu i samoću koju osjeća jedan dječak, njegova majka, jedna okrnjena porodica, taj treći dio priče nastao je prije dvije godine kad sam došla u Petnjicu i smatrala sam da ta priča mora da ide samo na ovaj konkurs"* - kazala je Erjavšek.

Lalićevska priča Mirze Pinjića

Drugu nagradu festivala laureatu, donirao je i uručio, u ime institucije, Centr za kulturu manjina u Crnoj Gori - CEKUM -a, direktor Salko Luboder, istaknuti kulturni poslenik i znalac interkulturalizma koji izuzetno cijeni i podržava programe Zavičajnih staza.

"Dame i gospodo srdačno vas pozdravljam. Ja sam danas prvi put u Crnoj Gori. Žao mi je što sutra putujem nazad i ne mogu detaljnije upoznati vaš prelijepi kraj. Često sam čuo, kao šalu, kada se pisci pitaju šta ljudi u vašem kraju jedu, piju, kakvim zrakom pune pluća, jer je ovaj komad zemlje izrodio jedne od najvećih pisaca naših prostora. Sjetimo se Ćamila Sijarića. Mihajla Lalića, Ismeta Rebronje, ali i pisaca novije generacije Safeta Sijarića, Faiza Softića. Magija njihovog izraza, riječi, rečenice sigurno ima veze sa zavičajem i na to trebate biti ponosni, a ovaj Festival priče, o kojem se, budite uvjereni, daleko čuje, dokaz je da baštinite zaostavštinu pomenutih pisaca.

O ovom Festivalu čuo sam od pisca Faiza Softića i prošle godine sam po prvi put poslao priču, koja je uvrštena u knjigu „Odiseja Bihora“. Ove godine moja priča „Gluho doba“ dobila je drugu nagradu. Sretan sam na ukazanoj časti da vam se obratim, da budem vaš gost u Petnjici, ali i zbog toga da je baš moja priča odabrana i nagrađena. Žiri je lijepo primijetio i ja ću to ovdje potvrditi. Nakon čitanja romana „Lelejska gora“ Mihajla Lalića ja sam se, ako je to dopušteno reći, zaljubio u način pripovijedanja, pa nije pogrešno da se ova priča može nazvati „Lalićevskom“. Bez ikakvog očekivanja pokušao sam pratiti taj način, a ova nagrada je dokaz i potvrda da sam to pristojno uradio. Moji počeci pisanja su vezani za poeziju, pa me raduje da je žiri u obrazloženju nagrade primijetio da je dio priče, koji govori o ljubavi, ispričovijedan poetski, što mi je lično još jedna potvrda kvaliteta, jer sam pišući vodio računa o poetskom u jednoj priči, a sada se pokazalo da je i žiri to prepoznao.

Hvala vam dragi prijatelji na ukazanoj časti. Posebno hvala organizatoru koji u ova, turbulentna vremena, insistira na važnosti pisane riječi. Čuvajte ovaj Festival, jer je on zaista vaša velika vrijednost. Nadam se da ćemo se opet vidjeti u Petnjici - kazao je Mirza Pinjić.

Miftarove ćerke i dar iz Eldorada

Bihor je dunjaa - Bihor je svijet, onaj najfiniji imaginarni fluid koji oplemenjuje. Potvrđuje to činjenica da je **donacija za teću nagradu festivala stigla iz Kanade**.

Sanela Šabotić Topalović, ćerka rahmetli Miftara Šabotića, koja radi u Torontu kao prosvjetni radnik - sa svojim kolegama, članovima školskog komiteta Eldorado, izrazila je želju da podrži manifestaciju koja inspiriše i čuva od zaborava.

Sanela zbog objektivnih okolnosti nije prisustvovala dodjeli nagrada, ali ju je zamijenila njena sestra, Indira Šabotić Šahman, takođe profesorica.

Uvaženi prijatelji,

čast mi je da vas pozdravim i zahvalim što na najljepši način promovirate kulturne i ljudske vrijednosti Bihora i Crne Gore. Time se ponosi i moja sestra Sanela u Kanadi. I kada je svojim kolaginicama i kolegama pričala o Bihoru i pedagoškim iskustvima našeg rahmetli oca Miftara, koji je radio u seoskim školama, Oni su inicirali da se to na neki način obilježi, pa su na Sanelin predlog, odlučili da obezbijede donaciju za « treću književnu nagradu » Zavičajne staze- Bihor 2022.

Članovi pedagoškog komiteta Eldorado škole, Odlučili su da doniraju novac za ovu manifestaciju, jer su upoznati da je posvećena zavičaju koji je rahmetli Miftar Šabotić svim bićem volio i svojim radom uzdizao kao pedagog, učitelj u selu Dobrodole, direktor Osnovne škole u mjesnom centru Tucanje, društveno angažvan čovjek i ugledni roditelj. U svojim bilješkama Miftar je ostavio niz zapisa o predivnim predjelima Bihora, ljudima i događajima koji ga indirektno povezuju i sa književnim festivalom priče.

*Hvala vam u ime moje sestre Sanele Šabotić Topalović, Eldorado škole u Torontu i porodice Miftara Šabotića, što Zavičajnim stazam čuvate uspomene na sve ono što je najljepše i najvrjednije u Bihoru i što prizivanjem umjetnika iz raznih krajeva širite zajednicu plemeni-
tih da vrijednim ostvarenjima promovišu naš DUNJAA.*

Srećno svim dobitnicima nagrada, ali i svim učesnicima! Posebno hvala organizatorima na ovako lijepoj manifestaciji, druženju i ukazanom poštovanju prema rahmetli Miftaru Šabotiću - poručila je Indira Šabotić Šahman.

Safet Sijarić: Konkurs širom otvorenih vrata!

(Autor trećenagrađene priče se zahvalio i pozdravio otvorenost festivala)

“Pozdravljam cijenjenu publiku, kao i predusretljive do-maćine, te vrijedne organizatore za koje sam uvjeren da svoj posao obavljaju časno, i napokon svoje kolege učesnike.

Uz otvoreno priznanje organizatorima za ozbiljan i pošten rad i uz nesebične čestitke dotičnim dobitnicima, od srca se zahvaljujem uvaženom žiriju što je uočio i moju priču, s kojom se, vjerovali ili ne, nosim još od svoje sedamnaeste pa sam se s njom saživio, ali s kojom i nijesam na ovo mnogo računao jer mi je neatraktivna, mučna i sumorna, na momente i odbojna, a tekst joj mjestimice neprohodan.

I na kraju želim naglasiti: konkurs ovaj tematski je određen ali tako da ustvari tu i nema nekog ograničenja kao što se na prvi pogled može učiniti. A vrata širom raskriljena! I znajte da sam kod ovakvih, otvorenih natječaja slobodan kao ptica. Jer postoje u nas i konkursi gdje mogu učestvovati samo državljani određene zemlje, pa kad u svojoj neobuzdanoj strasti za nadmetanjem tu i kao stranac uskočim te prođem, grabim nagradu mučki kao neki lopov!... Nekad me i osjete ali bude pokasno. A jednom sam i uhvaćen na djelu, i samo uhvaćeni provalnik zna kako mi je bilo”- ispričao je Safet Sijarić.

A šta je čovjek nego riječ

Udruženje **“Bihor naš zavičaj”** iz Ciriha, doniralo je nagradu za autentičnost pripovijedanja. Prdsjednik BNZ, **Esmir Ras-toder**, poručio je tom prilikom da i sam naziv udruženja pokazuje nijet podrške svemu što je vrijedno i može koristiti napretku, a kultura je važan oslonac razvoja i prosperiteta svakog društva pa i naše Opštine.

Afan Latić: Širiti i unaprjeđivati bogatstvo duha i nasljeđa

- Poštovani predsjedniče Opštine sa svojim saradnicima, cije-

njeni članovi žirija, uvaženi kulturni radnici upućujem vam srdačan selam i želim dobro večer.

U ontološkom smislu, nama je naređeno da tragamo za riječju. Ali ne bilo kakvom, nego se usuđujem kazati lijepom, ako ne i najljepšom. Zato što sva znanja nisu korisna i ne koriste. Drugačije kazano: neophodno je da se čuvamo i sačuvamo ružnih riječi, ružnog govora, ružnih informacija, saznanja; sebi samima smo svjedoci, ako smo iskreni prema sebi, da nas takvo "znanje" nerijetko odvede krivim stazama na kojima ne nalazimo ništa osim ono što nam duše tišti.

Svakim danom sam sve svjesniji važnosti riječi i njihovog ubojitog ili pak odmjerenog i blagog efekta. Bog nam je kao vrhunski kreator podario toliko jezika i toliko riječi. Ljudska obaveza je da tražga, odabira i koristi riječi iz tog nepresušnog izvora denotativnih i konotativnih značenja. Kao pred ljudima, koji se predajemo književnoj kreaciji, stoji veliki emanet ili obaveza, a to je da iz zlatne riznice rječnika biramo riječi koje će voditi ka dobrom, lijepom i korisnom...

Postojati kao narod znači imati jezik, tradiciju, historiju, kulturu, širiti i unaprjeđivati bogatstvo duha i nasljeđa, približavati ih i povezivati s kulturama ostalih naroda na istom području, i time doprinositi ljepoti, raznolikosti i ravnopravnosti društva kao cjeline. To povezivanje odigrava se, između ostaloga, kroz kontinuirano otkrivanje onoga što se smatra „skrivenim“. Kada je riječ o orijentalnoj kulturi, na području Crne Gore ima, i za šta se nadamo da će u narednom periodu, kroz temeljniji pristup i istraživački rad, tek pokazati i prenijeti svoju istinsku i izvornu suštinu.

Za istoriju kažu da je učiteljica života. Samo se pri tome zaboravlja da ima dobrih i loših učitelja." (Veselin Masleša) Ova rečenica je možda i potvrda onoga što često volim kazati da smo mi narod kojem se mnogi čude: Zapad nam se čudi kako to da razumijemo istok, a istok nam se čudi kako to da razumijemo zapad. Naravno, ovo posmatram sa aspekta tradicije, historije, jer smo kao narod na ovim prostorima, bez obzira na nedaće i pogrome na koje smo nailazili, uspeli da sačuvamo esenciju onoga što nas sve, bez obzira na

vjersku ili nacionalnu odrednicu, čini ljudima, čini čovjekom. A šta je čovjek nego riječ. Ali ne bilo kakva riječ, nego ona najljepša koja je ponikla iz prvog glagola objavljenog čovječanstvu: uči, u ime Onoga Koji Stvara! Neko će se našaliti i reći kako smo pametniji i od jednih i drugih. Naravno, sve ovo treba posmatrati kao neprocjenjivo duhovno blago koje, se pred sve jačim zamasima komercijalizacije i globalizacije, a pod parolom očuvanja kulturnog identita počelo rasipati, što nikako ne smijemo dopustiti kako sebi samima, kako zbog nas samih, tako i zbog onih koji ostaju nakon nas. Sama činjenica da se možemo služiti sa dva različita pisma, ćirilicom i latinicom, čini mi se da još više ide u prilog gorekazanom.

Naša misija bi se mogla definisati i ovako: borimo se za ono što treba da govori o nama kakvi jesmo, a ne povoditi se za ljudima koji nam nameću ono što nijesmo." Jer, novac, zaista, može da "podigne" ljude u višu društvenu sferu, ali definitivno ih ne može učiniti kulturnijim i sofisticiranijim. To je bogatstvo i emanet koje samo odabrani mogu nositi. A Vi ste, kroz vaše prisustvo večeras, pokazali i dokazali da pripadate toj vrsti ljudi!"- zaključio je Afan Latić.

dr Draško Došljak

Bihorčice

„Odiseja Bihora“, izbor sa desetog konkursa za neobjavljenu priču inspirisanu Bihorom, NVO Centar za kulturu Bihor, Petnjica, 2022.

Zbornik priča „Odiseja Bihora“ sa Festivala „Zavičajne staze Bihor 2021“ je rezultat tradicionalnog nagradnog konkursa koji raspisuje NVO „Centar za kulturu Bihor“ iz Petnjice. Ova zbirka sadrži nagrađene, izabrane i poklon priče inspirisane Bihorom, te sami koncept određuje motivsku strukturu ove proze. U uvodnoj

riječi urednik izdanja Mirsad Rastoder piše: „ Priče iz raznih krajeva okupila je ideja zbližavanja oko zajedničke ‘sofre’. Na nju su prinijeli đakonije nastale od njihovih osjećanja, uvjerenja, stavova, mitološkog nasljeđa, tradicije, istorije, proživljenog i/ili čuvenog, ali su tu, za sofrom, postali dio jedne velike porodice. I niko od nas više nije sam. Proradila su sjećanja i fluid imaginacije – različiti pogledi na svijet, život, snove, ljubav i stradanja – u osnovi povezani željom da se priča o bogatstvu jednostavnosti i zlatnim nitima koje različitosti spajaju“.

Autorka ilustracija na korici je mr Alma Rastoder, ilustracija u knjizi Senad Pepić, a fotografija Ado Softić. Objavljivanje knjige je podržao Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava u Crnoj Gori.

Kratku priču, potvrđuje ovaj zbornik, pišu oni autori koji se, centralno, zauzimaju za svoje ideje, time im događaj nije u središtu interesovanja, već samo sredstvo pokazivanja svoga stava. pisci u uspostavljanju kontakta s čitaocima daju mogućnosti da i oni zapišu lično viđenje svakodnevice i iskažu stav o tome. Dobra komunikacija između čitalaca, kao autorovih saveznika, i samog autora ostvarena je i otvorenosti kraja ovih kratkih priča gdje svako od njih može da se zapita: Što se dalje dogodilo? – što u potpunosti zadovoljava očekivanja svakog čitaoca. To je i prava suština književnog teksta – da ga čitalac nadogradi, da nakalemi neki novi, svoj književni omlad.

Zbornik sadrži poklon priče: Esada Kočana “Kad ožive ubijene rijeke”, Faiza Softića “Ispod kućne strehe”, Nade Bukilić “Dok je nas” i Afana Latića “Ogledalo”.

Autori nagrađenih priča sa Festivala u ovom zborniku su: Mehmed Đedović “Cipele za odrasle”, Katarina Sarić “Kuća Pirana”, Misera Suljić Sijarić “Ćaćin sin” i Refadija Pepa Abdić “Ženidba Arslan bega”. Tu su i priče autora: Nermine Subašić, Živka Đuze, Božidara Proročića, Dina Lotinca, Braha Adrovića, Esmee Bandić – Softić, Stamen Milovanovića, Dušana Milovanovića Adskog, Ulvije Mušović, Aide Orahovac Kuč, Ljerke Petković, Mirze Pinjić,

Safeta Sijarića, Besima Veljovića, Esme Vukelj, Mirsade Šabotić, Nedžada Topalovića i Melide Travančić.

Priče sabrane u ovom zborniku potvrđuju da je Bihor centar književnog života. Zadana tema bila je, očekivano, inspirativna i višestruko potvrđenim piscima i onima koji su na tim stazama. Inspirativna i piscima iz bihorskog vilajeta i onima koji Bihor doživljavaju kao svoj književni zavičaj. Otuda u ovim pričama i legendi, i sjećanja, i poruka i pouka, pripovijedanja uvijenih u „bihorske marame“ kao zavičajne darove.

Poklon priče ovoga zbornika, bihorčice, su svojevrsne bihorske 'književne gurabije' znalački odabranih majstora proze, koji svojim pričama potvrđuju da je umjetnost iznad života. Zapravo, ove priče su dokaz da živopisni predjeli autorima bivaju pitki izvori književnih motiva bez kojih tinjamo kao žednici lijepe tradicije.

Na književnom razboju, autori ovih priča su, uglavnom, kategoriju vremena ograničili na jedan trenutak koji se raspršuje na radnju i likove opisujući epizodu iz života u kojoj se može zadovoljiti vlastita potreba za pripovijedanjem zbilje.

Ove kratke priče prikazuju događaje istrgnute iz života, ali bez jednosmjerne strukture, te pokazuju pripovjedni razvojni tok kao isprepletano tkivo bez uzlaznih i naglo silaznih linija zbivanja. Kao da se sve usredsređuje na fragmente jednog fikcionalno cjelovitog doživljaja svijeta i života. Jaki finalni akcenat najuspjelijih priča ovoga zbornika čini ih reprezentativnim. Tada nagrade ne izostaju!

Gledano u cjelini, stil ovih kratkih priča je sažet, jezik racionalan, a izraz neopterećen nefunkcionalnim kićenjem. Svakako, da dijalektizmi daju posebnu estetiku onim pričama u kojima se njeguje leksika iz govora Bihora. Oni, dodatno, slikaju mentalitet ljudi ovoga kraja. Raznovrsnost autora zastupljenih u ovom zborniku, te raznovrsnost njihovih poetika predstavljaju osoben bihorski književni ćilim, na kojem svaka "šara" ima svoje mjesto.

Sve one čine cjelinu iz koje vidimo kako je živjeti u "Kući pirana"? Šta znači biti "Ćaćin sin"? i žuljaju li "Cipele za odrasle"?

Kratke festivalske priče ovoga zbornika pokazuju poetiku datog književnog trenutka u našem regionu i potvrđuju da su književni konkursi i festivali sigurna mjesta za lijep život proze. Trajanje ovog bihorskog festivala "Zavičajne staze" je i njegovanje kratke price, ali i zavičaja kao najvažnije čovjekove adrese. Ovo je i adresar autora kratke priče u kojem se ogledaju i trajanje i rađanje.

A "Zavičajne staze" su i ono iz priče Faiza Softića: "Meni će, izgleda, moj zavičaj ostati jedino u mojoj glavi: kruške kaličanke, begarke, jerebasme, žutare i kačmorke; jabuke pašinke, trešnje pod kućom... ". Ali i ono: "A kad se sjetim da je sve to bilo i prošlo, podlakticom pokrijem oči i zaplačem. I nije me stid" – završava Faiz Softić priču "Ispod kućne strehe". Suze zavičajne! Izvori kratkih priča, poezije, romana. Izvori drama koje živimo!

"Priča je, ponekad, samo priča" – zapisuje Mehmed Meša Đedović, nagrađeni autor – "i iza nje ne treba tražiti neke dublje razloge zbog čega je takva kakva jeste, ako ne želimo da pokvarimo magiju...

Pričaoci priča su isti u namjeri da se uvuku u tuđu kožu pa iz te perspektive ispričaju najljepše priče koje nam život čine podnošljivim".

Profesor Agim Ljajić, jedan od recenzenata ove knjige zaključuje: "Neki ljudi putuju unutar samoga sebe, drugi odlutaju i van sebe, k'o što se čitave porodice raseljavaju na razne strane u potrazi za suncem koje će ih grijati, a ne pržiti. Ova Bihorska odiseja može biti melem i za jedne i za druge". Odiseja, Odiseja!

Mirsad Rastoder i Afan Latić

Pisci i prijatelji festivala

M.Rastodr, R.Čilović, Nada Bukilić, Božidar Proročić, Kristina Babić, E. Muratović

Enver Muratović

Mirza Pinjić, Safet Sijarić, Dragana Erjavšek, Afan Latić

Salko Luboder i Mirza Pinjić

M. Rastoder, Safet Hadrović Vrbički, R. Čilović, Miraš Martinović

Indira Šabotić Šahman i Safet Sijarić

Rebeka Čilović

Salko Luboder i učesnici programa

Samir Agović, Aldemar Ibrahimović i drugi prijatelji festivala

BILJEŠKE O AUTORIMA

Refik Ličina, rođen je 1956. godine (Radmanci, Crna Gora). Do 1992. živio je i radio kao bibliotekar u Novom Pazaru, a od 1994. živi u Lundu, Švedska. Piše poeziju i prozu. Objavio, između ostalog knjige poezije: "Poznavanje prirode, 1970, "Pčele", 1983, "Ex Solio", 2001, "Prigodne prisile" (izbor iz poezije) 2009, "Knjigovezačka ulica" 2009. Objavio je i dvije knjige kratke proze "Staklenici" 2004, i "Dani u Valhali" 2008, kao i knjigu za djecu "Priče iz daljine" 2003. Na švedskom mu je 2009. godine objavljen izbor poezije pod naslovom "Predikan fur Eyrudike (Pridika za Euridiku)i "Ulični budilnici (2017).

Kjiga novela "Strah od behara"(CK Bihor, Petnjica 2013.(objavljena je i u BiH (Bajbok, Sarajevo 2014.) Roman na sklapanje "Dalge" objavio je OKF, Cetinje 2017.

Bavi se prevodjenjem sa švedskog, uglavnom poezije. Objavljene su mu dvije knjige prevoda: "Prisluškivanja", izbor pjesama, Bengta Emila Johnsona, 2010 (nagrada za najbolji prijevod na Međunarodnom sajmu učila i knjiga u Sarajevu, 2011. godine) i "Izabrane pjesme Tomasa Transtromera, 2012.

Preveo je na švedski i poeziju nekoliko autora iz BIH i Crne Gore. Dobitnik je "Goranove" i "Brankove" nagrade.

Ilja Sijarić je rodom iz Sandžaka. Gimnaziju je završio u Bijelom Polju, a Filozofski fakultet u Sarajevu. Sedamdesetih godina predavao je sh. jezik u srebreničkoj gimnaziji ("o, taj dženet s ove strane groba!") odakle je 1978. odselio u Švedsku. Piše priče, putopise i osvrtne, prevodi sa švedskog i poljskog.

Kemal Musić je prozni pisac, novinar i poslenik kulture. Rođen je 1972. godine u Godijevu kod Bijelog Polja. Diplomirao je studije banakarstva i osiguranja na Fakultetu za menadžment u Beogradu. Dugo je bio novinar u brojnim crnogorskim i srbijanskim medijima. Radio je u Opštini Bijelo Polje u Kancelariji za odnose sa javnošću, a sada je

Direktor Javne ustanove *Ratkovićeve večeri poezije*. Objavio je romane: *Žig* (nominovan za prestižnu nagradu Meša Selimović u Tuzli), *Nešto nalik punom mjesecu* i *Nedokazive istine Lameka Ćisuma*, *Dan poslije*, te knjige priča i reportaža: *Zasjeda*, *Luda kuća*, *Kad su vukovi gladni biće oštra zima*, *Zasjeda i druge priče* (izbor), *Priče o malim i velikim čudima* (sa Radomanom Čečovićem) i izbor crnogorske kratke priče *Zborna mjesto* (sa Bogićem Rakočevićem). Zastupljen je u školskim i studijskim programima, antologijama, rječnicima, leksikonima i izborima proze. Priče su mu prevedene na engleski, francuski, albanski i slovenački jezik. Za svoj rad dobio je nekoliko književnih i novinarskih nagrada: *Odzivi*, *Avdo Međedović*, *Boško Pušonjić*, kao i nagradu Društva crnogorskih novinara za knjigu reportaža.

Faiz Softić, rođen 1958. godine u Vrbama kod Bijelog Polja. Školovao se u rodnom kraju, te u Mostaru i Sarajevu. Prvu pjesmu je objavio još kao učenik 6. razreda osnovne škole i od tada ne prestaje pisati. Piše za razne listove i časopise. Prevođen je i nagrađivan. Zastupljen je u školskom programu BiH, Kosova i Sandžaka. Svaka njegova knjiga bila je u najužem izboru za knjigu godine u Bosni i Hercegovini u godinama njihovog izdanja. Bosanski rat ga zatiče u Sarajevu, gdje ostaje do kraja. Godine 1995., sa ženom i djecom, dolazi u Luksemburg. Tu je i napisao roman *Pod Kun planinom*, zasnovan na stvarnom događaju iz zavičaja. Roman je doživio više izdanja, jedno na francuskom jeziku, a po tekstu ovog djela napravljen je i filmski scenarij. Glavni je i odgovorni urednik revije „Bihor“ koja izlazi u Luksemburgu, na bosanskom i francuskom jeziku. O njegovom knjižnom radu pisali su brojni kritiči i esejisti iz BiH, Crne Gore, Luksemburga... Njemu ličo najviše se dopada rečica Marka Vešvić iz pogovora u knjizi poezije *Strašan je zid bez sjene*. Na samom kraju svog osvrta Vešvić je zapisao: „Faiz Softić, u ovoj knjizi, mnogo je više od svjedoka ratnih užasa kroz koje je pronio neokrnjenu svoju ljudskost.“

Objavljene knjige: *Strašan je zid bez sjene* – poezija, *Čovjek na raspatici* – poezija, *Pod Kun planinom* – roman, *Strah od rodne kuće* – roman,

Čovjek koji kisne - pripovijetke (Novčana nagrada Ministarstva kulture BiH za dvadeset najboljih knjiga izdatih u toj godini), *Mjesečeve priče*, pripovijetke, monografija *Bošnjaci u Luksemburgu*. Objavio je i romane *Ljudi bez adrese* i *Noćni čuvar pasa*.

Abid Jarić, rođen je u Duvnu (BiH) 1950. godine. U rodnom gradu je završio osnovnu školu i gimnaziju, a u Zadru Filozofski fakultet. Od 1997. godine živi u Zenici gdje radi kao gimnazijski profesor i direktor. Autor je zapaženih radova iz područja jezika i književnosti te pedagoške prakse. Lektor je u „Didaktičkim putokazima“, časopisu za nastavnu teoriju i praksu (Zenica).

Objavljuje u različitim publikacijama.

Učesnik je na domaćim i međunarodnim natjecanjima/konkursima u žanru kratke priče. Dobitnik je **nagrade** za novinsku priču „Naša riječ“- Zenica, BiH (četiri puta), nagrada „Ulaznica“- Zrenjanin, Srbija, „Srebrenica“ New York, SAD, „Susreti Zija Dizdarević“- Fojnica, BiH, „Simha Kabiljo“- Zagreb, Hrvatska, „Milutin Alempijević“- Frankfurt, Njemačka (dva puta), Festival priče „Zavičajne staze“- Petnjica, Crna Gora (tri puta), „Nušićijada“ – Ivanjica, Srbija, Književna nagrada „Musa Ćazim Ćatić“ - München, Odžak, (četiri puta), „Priče iz komšiluka“ – Banja Luka, BiH, Savez jevrejskih opština Srbije – Beograd, Srbija, „Dr Eso Sadiković“ - Prijedor, BiH, Artsinteza – Tuzla, BiH, „Štrpci bez mezarja“ - Prijepolje, Srbija, „Marko Martinović Car“ - Vitez, BiH, Zaton 2021.“ - Bijelo Polje, C. Gora, Priznanje KNS PERO za najuspješniju priču 2022. - Sarajevo.

Zastupljen je u zbornicima kratke priče. Priče su mu prevedene na njemački, engleski, albanski, makedonski i romski jezik. Autor je šest knjiga: Podgradinske priče, Velika propunta (roman), Bijelo na crno (kolumne, članci i komentari) i Čovjek u vidokrugu (pripovijetke). *Düsterwald* (drama), Majstor bakrenih cvjetova (nagrađene priče). Član je Društva pisaca BiH.

Velika Broda 30, 72000 Zenica, Bosna i Hercegovina, tel: 387 (0)32 461 629, mob: 387 (0)61 976 447, e-mail: jaric.abid@yahoo.com

Dragana Erjavšek je rođena u Baru 1980. godine. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Nikšiću. Novinarica je i književna kritičarka u crnogorskom dnevnom listu Pobjeda. Objavila je devedesetih dvije zbirke poezije (“Horizontala preko bola” i “Vertikalna bola”) i roman “Otvorena knjiga” 2008. godine. Živi u Nikšiću, radi u Podgorici, piše u vozu.

Mirza Pinjić rođen je 1997. godine (Tuzla, BiH). Godine 2020. diplomirao na Akademiji dramskih umjetnosti u Tuzli, odsjek – Gluma. Igrao u predstavama Teatra Kabare Tuzla, Narodnog pozorišta Tuzla i Pozorišta mladih Tuzle. Piše kratke priče i pjesme, koje su objavljivane u časopisima i zajedničkim zbirkama u BiH i inostranstvu. Objavio je zbirku poezije “Ekshumacija duše” (2021). Koautor je monografije “Mladi Tuzle – Mjesto sigurnog odrastanja” (2022). Objavio je prozno-poetsku zbirku “Fragmenti” (2022). Poezija mu je prevedena na engleski jezik. Živi u Tuzli.

Romansijer i pripovjedač **Safet Sijarić**, dobitnik „Ćamilovog pera“ i laureat novoustanovljene nagrade „Husein Bašić“, rođen je 1952. godine u Godijevu kod Bijelog Polja. Osnovnu školu pohađao je u rodnom Godijevu, te na Sipanju i u Loznoj, a srednju u Novom Pazaru i u Peći, nakon čega završava studije opšte i komparativne književnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. U Sarajevu je kao student, godine 1975., objavio i prve svoje priče, a prvu knjigu 1989. u Beogradu, živeći i radeći u Novom Pazaru. Do danas izdao je romane: Vučja gora, San o dragom kamenu, Rod i dom, Udar orla, Glas divine, Zmijski vez, Brod na Bistrici, Pohod na Visočicu i Do na sami kraj svijeta, te pripovijest Žena s tromede. Znatno broj priča i pripovjedaka ovog pisca štampan je u raznim zbornicima, časopisima i listovima, a jedna od njih, pripovijetka Stari pastir, i na engleskom jeziku, dok su prve stranice romana Rod i dom prevedene na ruski u okviru izbora iz novije crnogorske književnosti. Pisac je zastupljen u nekoliko reprezentativnih izbora savremene bošnjačke i bosanskohercegov-

ačke, kao i crnogorske proze. Uz dvije spomenute, najznačajnije književne nagrade su mu: nagrada Izdavačke kuće „Bosanska riječ“ u Tuzli za roman godine, nagrada Radija BiH za radiodramu, te dva puta zaredom prva nagrada Susreta „Zija Dizdarević“ za pripovijetku. Rukopis pod naslovom Rod i dom proglašen je najboljim romanom na konkursu Soroš fondacije – Otvoreno društvo BiH za 1998. godinu, međutim autoru nagrada nije uručena iz formalnih razloga. Taj slučaj je doprinio da naslov u kratkom roku doživi dva izdanja, jedno u Bosni i Hercegovini („Bosanska riječ“ Tuzla) a drugo u Crnoj Gori („Libertas“ Bijelo Polje), dok se koju godinu kasnije dogodilo i treće izdanje, opet u Crnoj Gori (kod kuće „Almanah“ u Podgorici). Po motivima ovog romana urađena je i istoimena monodrama u izvođenju bosanskohercegovačkoga glumca Irfana Kasumovića, monodrama čiji dramaturg je Hasan Džafić a režira je prof. dr. Vlado Kerošević. Još od starta ova monodrama, visoko ocijenjen Kasumovićev magistarski rad, počinje osvajati značajna priznanja i nagrade.

Kao nezavisni pisac, Safet Sijarić trenutno živi i stvara u svom Godineju i u Sarajevu gdje mu se nalazi porodica. **‘Najbolji u razredu!’**

„Najkarakterističnije za mene, kao čovjeka i kao pisca“, tvrdi Safet Sijarić, „jeste to što u nekoliko slučajeva baš nijesam imao sreće sa državom. Prvo, još kao dječak, đak pješak u višim razredima osnovne škole, zato što sam bio odličan učenik prebačen sam, jedini iz svog zaseoka, u odjeljenje u popodnevnoj smjeni da bih svojim primjerom povukao to, po uspjehu slabo odjeljenje djece koja su živjela bliže školi. Nespreman da se u kratkim zimskim danima sam-samcat kući vraćam po mraku, prebacio sam se, silom prilika, u još udaljeniju školu, da bih svakog jutra, dok sva djeca iz susjedstva idu u jednom smjeru, ja kao proklet išao tako sam – u drugom.“

Po završetku osmogodišnje, kako sam ne samo lijepo ‘sastavljao’ (pisao) već bio i strastan crtač, pođem sa starijim amidžićem u Peć na Kosovu da upišem umjetničku školu, jer je nije bilo bliže, a sekretar će, vidjevši da dolazim iz Crne Gore, hladnokrvno: ‘Ne može.’ Amidžić moj, koji je već pohađao u Peći jednu od srednjih škola, priupita

začuden: 'Kako ne može, pobogu, vrstan učenik? Najbolji u razredu!' A sekretar: 'Džaba, Karađorđevu zvezdu da ima, ne može.' Naime, te se godine roditelji bili pobunili što se primaju spremna djeca iz Crne Gore pa domaća moraju da se zadovolje zanatskom školom.

I kruna svega! Prebacivši se potkraj 1996. iz zanemarenoga Novog Pazara u Sarajevo, za nekog sa spisateljskom ambicijom svakako perspektivnije, automatski tu gdje sam svojevremeno izvadio prvu ličnu kartu, postanem 'strani državljanin', zbog čega mi '98. bude uskraćena osvojena književna nagrada Otvorenog (eto ironije – Otvorenog) društva BiH. I j... ga, vraže!..."

Afan Latić je rođen u Beranama 1983. godine. Osnovnu školu je završio u Plavu, a potom upisuje "Gazi Husrev-begovu medresu" u Sarajevu. Studirao je Orijentalnu filologiju, smjer arapski jezik i književnost i turski jezik i književnost. Po okončanju studija, vrativši se u Crnu Goru, dalji angažman nalazi kao profesor arapskog jezika u medresi "Mehmed Fatih" u Podgorici. Bavi se prevođenjem sa arapskog jezika, prvenstveno djela teološke tematike, i arapske književnosti, kao i pisanjem poezije i proze.

Saladin Dino Burdžović rođen je 1968. godine u Bijelom Polju. Gimnaziju je završio u rodnom gradu, a književnost studirao u Beogradu i Nikšiću. Pojedini naslovi iz njegovih knjiga zastupljeni su u preko pedeset antologija, zajedničkih zbirki i zbornika poezije i proze. Prevođen je na albanski, mađarski, poljski, bugarski, makedonski, slovenački, turski, francuski, ruski i njemački jezik. Dobitnik je više nagrada za poeziju, prozu i drame. Član je Crnogorskog Društva Nezavisnih Književnika (CDNK), crnogorskog P.E.N. centra i, od 2008. godine, Udruženja književnika Njemačke-Hessen (Litteraturgesellschaft e. v. Hessen-Deutschland). Jedan je od osnivača i stalni član Alternativne grupe Monte Art iz Frankfurta. Od 1999. godine živi u Offenbachu, Hessen, Njemačka.

Objavio je knjige poezije, pripovjetki i romane:

HRONIKA NEPOZNATOG (MRZ, Pljevlja, 1990.) poezija

- KONCERT ZA 1001 BAJONET (Građevinač, Subotica, 1992.) poezija
- NA TRAGU BALADE (MRZ, Pljevlja, 1993.) poezija
- PLASTIČNA OPERACIJA SNA (Mladost, Beograd, 1994.) poezija
- ALKOHOLIČAR I ČELAVA DJEVOJKA (MRZ, Pljevlja, 1996.) poezija
- MISIJA (MRZ, Pljevlja, 1996.) drama
- LIRIKA IZ TETRAPAKA (Književna reč, Beograd, 1998.) poeme
- SONET O SKOKU SA ZGRADE (Dignitas, Cetinje, 1999.) poezija
- IMMIGRANT ´S SONG (Ars-Longa, Beograd, 2000.) poezija
- KONSTABLERWACHE (Dereta, Beograd, 2001.) roman
- SNIJEG PADA NA OFFENBACH (Dignitas, Cetinje, 2001.) poezija
- TRAGOM MUHADŽIRA (Balco, Frankfurt, 2001.) publicistika
- ARHIVSKI SNIMCI (Dom Kulture „Pivo Karamatijević“, Priboj, 2002.)
poeme
- FRANKFURTSKE I DRUGE PRIČE (MRZ, Pljevlja, 2002.) pripovijetke
- DJEVOJKA SA KOKOŠIJIM GRUDIMA (Beogradska knjiga, Beograd, 2003.) poezija
- BERLIN NOĆAS MORA PASTI (Dereta, Beograd, 2004.) roman
- MELANHOLIČNA BIOGRAFIJA (MRZ, Pljevlja, 2005.) poezija
- BRUS LI JE UMRO U BIJELOM POLJU (Bosanska riječ, Wupertall, 2005.)
roman
- PUTOPISI SLIJEPOG PUTNIKA (Dereta, Beograd, 2007.) pripovijetke
- KONSTABLERWACHE I DRUGE PRIPOVIJETKE (Verlag „A“, Frankfurt
a/M, 2009.) pripovijetke.
- NAKON PADA ZIDA (Zalihica, Sarajevo, 2010.) poezija
- HESEN VIA MONTENEGRO (Almanah, Podgorica, 2012.) pripovijetke
- POVRATAK U SCHWARZERBERG (Almanah, Podgorica, 2013.) roman
- RAZGOVORI SA NEISTOMIŠLJENICIMA (Verlag „A“, Frankfurt am
Main, 2016.) intervjui.
- KONSTABLERWACHE (na njemačkom jeziku, prijevod Elke Schwarz,
Ćazima Medić, Ranko Četković, Drago Tešević, Verlag „A“, Frankfurt
am Main, 2016.) pripovijetke
- ANTOLOGIJA MONTENEGRINA (Verlag „A“, Frankfurt am Main, 2016.)
antologija

DOSIJE BURDŽOVIĆ (Verlag „A“, Frankfurt am Main, Alternativna grupa „MONTE ART“ – Frankfurt am Main, 2021.) recenzije, osvrti i kritike. RIFAT (Almanah, Podgorica, 2020.) poezija. RIFAT (drugo izdanje, Verlag „A“, Frankfurt am Main, 2021.) poezija. RIFAT (treće izdanje, Almanah, Podgorica, 2021.) poezija. RIFAT (četvrto izdanje, Verlag „A“, Frankfurt am Main, Alternativna grupa MONTE ART, Frankfurt am Main.

Stamen Milovanović (1940, Dubovo), školovao se u rodnom kraju, a potom u Beogradu i Nišu. Radio je kao miner, buldožerista, precizni mehaničar, mašinski tehničar i nastavnik matematike. Književnim radom počeo je da se bavi u đačkim danima (Nagrada lista “Pionir” 1953. godine). Objavio je slojevit anti-ratni roman *Ramonda Serbika*, 2018. Milovanović je autor dvadesetak igranih i nagrađivanih drama. Prvu jednočinku *Kapi slobode* objavio je u Splitu 1965, a u njegovoj režiji je iste godine izvedena u Trebinju. Kasnije objavljuje: *Udovičko kolo*, *Sunovrat* i *Đavolja varoš* (Nagrada „Dragojlo Dudić“, 1998). Za dramu *Povratak* dobio je Prvu nagradu na konkursu Festivala jugoslovenskih pozorišta u Užicu 1999. godine. Iste godine dobija ponovo nagradu „Dragojlo Dudić“ za dramu *Ne plači, Petra*. Drame *Konstantin* i *Olivera* bile su nominovane za Nušićevu nagradu, a istu je dobio za dramu *Jednačenje po zvučnosti*. Drame *Duga noć pod orahom* i *Skrkolije* bile su u najužem izboru za Sterijinu nagradu. Sve drame su mu objavljene u edicijama „Savremena srpska drama“. Narodna biblioteka u Nišu, 2022. objavila je luksuzno opremljeni zbornik Stamenovih drama u dva toma.

Sead Ramdedović (1979, Berane), osnovnu školu završio je u Lagatorima i Petnjici, a klasičnu gimnaziju u Beranama. Započeo je studije prava u Podgorici koje je zbog vojne mobilizacije napustio i izbjegao u Luksemburg. Zajedno sa književnikom Faizom Softićem i drugim autorima sa prostora bivše Jugoslavije, 2013. godine osniva u Luksemburgu Literarni klub „Husein Bašić“. Objavio je zbirke poezije *Lagatorske elegije* (1997) i *Počinak tuge zaljubljenih* (1998), kao i zbirku priča *Međa* (2015). Živi i radi u Luksemburgu.

Hafiza Džanković (1960, Subotica) završila Ekonomski fakultet u Beogradu. Objavila 2014. godine knjigu priča *Bajram u Beogradu*, koja je na konkursu Ministarstva prosvete 2015.godine uvrštena u školske biblioteke u Srbiji. Priče je objavljivala u dnevnom listu "Danas" i književnom časopisu "Avlije". U pripremi je drugi dio njenih priča *Bajram u Beogradu*. Živi i radi u Beogradu.

Božidar Proročić (1979) je osnovnu i srednju školu završio na Cetinju. Saobraćajni fakultet završio je kao student generacije. Sa 18 godina bio je najmlađi kolumnista u Crnoj Gori, u nedjeljniku „Onogošt“, a urednik kulturne rubrike sa 19 godina. U tom periodu objavio je više od 300 autorskih tekstova iz oblasti istorije, kulture, religije, filozofije i književnosti. Kolumnista je portala „Analitika“ „Aktuelno“ „Pobjeda“ „Bošnjaci net“, „Revija Bihor“; saraduje sa portalima za kulturu: „Avlija“ iz Rožaja, Montenegrina net, Odzivi, Kult, Kulturištima, Gledištima, Art Akademija (Zagreb) i brojnim drugim publikacijama i časopisima za kulturu i društveno politička pitanja. Specijalni je savjetnik u Kulturno-ekonomskom centru Azerbejdžana u Podgorici za promociju kulture Azerbejdžana u Crnoj Gori. Govori engleski, italijanski, ukrajinski i ruski jezik, prevodi sa ukrajinskog.

Aktivno promoviše i piše o kulturi Ukrajine, Azerbejdžana. Objavio je zbirku poezije „*Jesen pjesnika.*“ Aktivno promoviše i podržava kulturu i književnost Bošnjaka, Hrvata i Albanaca u Crnoj Gori. Nagrađivan za svoju poeziju. Aktivno radi na povezivanju sjevera Crne Gore sa Prijesticom Cetinje, promoter je mnogobrojnih kulturnih i šahovskih manifestacija za sjever Crne Gore i Cetinje. Nagrađen od Kulturno-ekonomskog centra Azerbejdžana priznanjem za kulturnu saradnju i povezivanje Azerbejdžana i Crne Gore. Dobitnik međunarodne nagrade Azerbejdžana „*Nurengiz Gunj*“ za poeziju iz zbirke „*Jesen pjesnika*“ (2019). Koautor je sa Seyranom Mirzazadom knjige „*Istaknute ličnosti Azerbejdžana*“ na crnogorskom jeziku (2021). Sa ukrajinskog jezika je preveo zbirku pjesama Olene Telige, (2019) kao i zbirku poezije Jurija Daragana „*Torba za strijele*“ (2020) zbirku poezi-

je Vasilja Stusa „*Vrtlozi života*“ (2021) kao i koautorske knjige sa Edinom Smajlovićem „*Krimski Tataari od postanka do progona i nazad*“ (2020). Autor istorijske knjige „*Gladomor 1932-1933 genocid nad Ukrajinom*“ (2021) i „*Ukrajinci narod slobode*“ (2022). Koautor je sa dr Željkom Lovrenčićem panorame savremenog hrvatskog pjesništva „*Razlog za pjesmu*“ i panorame savremenog Crnogorskog pjesništva „*Odlazak u stihove*“ (2020). U koautorstvu sa Dijanom Tiganj autor je prve Panorame savremenog pjesništva Bošnjakinja Crne Gore „*Lirski zinet*“ (2021). Sa istom autorkom i Seyranom Mirzazadom autor je knjige „*Savremena književnost Azerbejdžana*“ (2021). Dobitnik nagrade ambasade Ukrajine u Crnoj Gori za jačanje bilateralnih i kulturnih odnosa između Crne Gore i Ukrajine. Ima izuzetnu plodnu saradnju na poljima kulture sa ambasadama: Hrvatske, Ukrajine, Azerbejdžana, Austrije, Portugalije. Pjesme su mu prevedene na: azerbejdžanski, ukrajinski, španski, albanski i njemački jezik.

Nikica Banić, rođen 1955. (Benkovac, Hrvatska), diplomirao na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, živi u Indiji. Objavio je knjige: „*Koma*“ (aforizmi, 1990); „*Nezgrapne istine*“ (meditativna proza, 1995); „*Priče i snovi*“ (roman, 1997); „*Razgovor pred bogomoljom*“ (roman, 2000); „*Ledeni breg*“ (aforizmi, 2006); „*Pod ruku*“ (haiku i priče, 2005); „*Sagledavanje spektra duginih boja u poeziji Milijana Despotovića ispod 20 000 miliona vodenih kapljica – o našoj savremenoj poeziji, dijalozi*“ sa prof. Vladanom Pankovićem (Kadinjača, Užice, 2001); „*Atletsko hodočašće nad jelisejskim vodama i poljima Zorana Bognara – dijalozi kroz istoriju i filozofiju umetnosti*“ sa prof. Vladanom Pankovićem (Svitak, Požega, 2002); „*Dvanaest i po krugova protrčavanja kroz poeziju Dragana Jovanovića Danilova*“ sa prof. Vladanom Pankovićem (Svitak, Požega, 2003); „*Ja i moj ujka*“ (roman, Matica srpska – Društvo članova u Crnoj Gori, Podgorica, 2019); „*Aki*“ (roman, ASoglas, Zvornik, 2022). Nagrađivan je za priče i poeziju u Srbiji, Hrvatskoj, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini. Zastupljen je u zbornicima: „*Buđenje Bihora*“; „*Bihorske sumnje*“; „*Odlivanja Bihora*“, „*Bihorski dunja*“.

Refadija Pepa Abdić (1960, Berane), osnovnu školu završila u Lozni, gimnaziju u Bijelom Polju, a Pravni fakultet u Podgorici. Tokom gimnazijskih i studentskih dana, aktivno je učestvovala u poetskim i scenskim programima. Festival „Zavičajne staze“ podstakao je da piš prič inspirisane Bihorom i redovno učstvuje na konkursu. Zastupljena je u antologiji bošnjkinja “Rasplitanje duge “ koju je priredila dr Sofija Kalezić. Žvi i radi u Podgorici.

Mehmed Đedović, bosansko-hercegovački pisac, rođen je u Tuzli 1971.godine. Piše prozu, poeziju, knjige za djecu, književnu kritiku, esejistiku i novinske tekstove. *Tragovi, Vodi je da teče, Onaj kojeg nema, Legionar, Svjetlo lampe, Obična voda, Ime mi je Pahulja, Trava puna mra-va...* samo su neka od djela iz njegovog bogatog stvaralačkog opusa. Njegov plodonosni rad zavrijedio je brojna priznanja, među kojima su: nagrada „Zija Dizdarević“, nekoliko nagrada Radija BiH, nagrade „Mak Dizdar“, „Sreten Kulenović“, „Ćamil Sijarić“, „Zlatno Planjavo pero“ i druge. Zastupljen je u školskom programu i udžbenicima, preveden na druge jezike, a po njegovim pričama snimljene su radio-drame za Radio BiH. Najbitnije je da se vrlo rado čitaju, a knjige je moguće pronaći i u bibliotekama širom svijeta. Đedovićeva knjiga priča *Malo čudo* osvojila je Godišnju nagradu Društva pisaca BiH. Na Festivalu priče u Bihoru, u Crnoj Gori, 2021. godine, priča “Cipele za odrasle”, nagrađena je Prvom nagradom.

Dino Lotinac (1986, Sjenica), studije književnosti završio je na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru, gdje je odbranio master tezu *O tematskim krugovima u poeziji Muhameda Abdagića*. Piše književne prikaze, poeziju i prozu. Radove je objavljivao u književnoj periodici. Koautor je zbirke priča *Sandžačka sehara*.

Abid Jarić, rođen je u Duvnu (BiH) 1950. godine. U rodnom gradu je završio osnovnu školu i gimnaziju, a u Zadru Filozofski fakultet. Od 1997. godine živi u Zenici gdje radi kao gimnazijski profesor i di-

rektor. Autor je zapaženih radova iz područja jezika i književnosti te pedagoške prakse. Lektor je u „Didaktičkim putokazima“, časopisu za nastavnu teoriju i praksu (Zenica). Objavljuje u različitim publikacijama. Učesnik je na domaćim i međunarodnim natjecanjima/konkursima u žanru kratke priče. Četiri puta je dobijao nagrade za novinske priče “Naša riječ” – Zenica, BiH; nagrada “Ulaznica” – Zrenjanin, Srbija; “Srebrenica” New York, SAD; “Susreti Zija Dizdarević” – Fojnica, BiH; “Simha Kabiljo”- Zagreb, Hrvatska; “Milutin Alempijević” – Frankfurt, Njemačka (dva puta); Festival priče “Zavičajne staze” – Petnjica, Crna Gora (tri puta); “Nušićijada” – Ivanjica, Srbija; Književna nagrada “Musa Ćazim Ćatić” – München, Odžak (četiri puta); “Priče iz komšiluka” – Banja Luka, BiH, Savez jevrejskih opština Srbije – Beograd, Srbija; “Dr Eso Sadiković” – Prijedor, BiH; Artsinteza – Tuzla, BiH, “Štrpci bez mezarja” – Prijepolje, Srbija, “Marko Martinović Car” – Vitez, BiH, Zaton 2021.” – Bijelo Polje, C. Gora, Priznanje KNS PERO za najuspješniju priču 2022 – Sarajevo.

Zastupljen je u zbornicima kratke priče. Priče su mu prevedene na njemački, engleski, albanski, makedonski i romski jezik.

Autor je šest knjiga: Podgradinske priče, *Velika propunata* (roman), *Bijelo na crno* (kolumne, članci i komentari) i *Čovjek u vidokrugu* (priповijetke); *Düsterwald* (drama), *Majstor bakrenih cvjetova* (nagrađene priče). Član je Društva pisaca BiH.

Velika Broda 30, 72000 Zenica, Bosna i Hercegovina,

tel.387 (0)32 461 629, mobitel 387 (0)61 976 447,

E –mail. jaric.abid@yahoo.com

Sefadin Korać je rođen 30. 08. 1980. u Nikšiću. Osnovnu školu završio u Petnjici, a srednju medicinsku u Beranama. Upisao je Prirodnomatemički fakultet u Sarajevu, koji nažalost ne završava. Seli se u Sloveniju, gdje diplomira na Zdravstvenom fakultetu Univerziteta u Ljubljani. Zaposlen je u Kliničnom centru Ljubljana. Potpredsjednik je Bošnjačkog kulturnog društva RUH iz Domžala, te jedan od urednika Glasa Sandžaka iz Kamnika. Član je nadzornog odbora Bošnjačkog

kulturnog saveza Slovenije. Radi na objavljivanju prve zbirke pjesama i prve zbirke kratkih priča. Objavljivao je članke za list Bošnjak iz Ljubljane i za Glas Sandžaka. Oženjen je, otac troje djece.

E-mail: sefadinkorac@gmail.com

Vasilije Perović, rođen je u Rigi (Letonija) u braku majke Ukrajinke i oca Crnogorca. Tokom studija 70-tih, radio je u legendarnom beogradskom studentskom klubu KST i listu STUDENT kao grafički dizajner, karikaturista, scenarista i scenograf. Gradio je profesionalnu karijeru project menadžera na investicionim projektima širom Jugoslavije, u Iraku, Argentini i Sovjetskom Savezu... Suočen sa novouspostavljenim sistemom vrijednosti i krvavim razbijanjem Jugoslavije 1993, napustio je zemlju. U Kijevu (Ukrajina), nakon kraćeg korporativnog angažmana, rešio je da u potpunosti promijeni sferu djelatnosti, okolinu i interesovanja, te je 1997. godine osnovao LFG Design, freelance studio interijerskog i grafičkog dizajna. Tokom 20 godina realizovao 52 uspešna projekta, a na novima i sada povremeno saraduje. Počeo je zapisivati svoje priče (najčešće sjećanja) nedavno, a **Gleda- nje svijetla** je jedna od prvih priča o njegovoj babi Cvijeti i doživljajima iz djetinjstva iz neobjavljenog omnibusa kratkih priča **LOO**. Vratio se u Beograd 2012, gdje i dalje živi i radi.

R E C E N Z I J E

SVJEDOČENJE O NAŠEM TRAJANJU

(Zbornik priča "*Bihorski memento*")

Za divno je čudo da u ovim često tmurnim i nadasve turbulentnim vremenima – kakva jesu, bolje reći kakva podugo traju, koja su ponajmanje naklonjena kulturi, njenom razvoju i jačanju, na nekom tamo vilajetu koji se zove Bihor, od kojeg su mnogi bili digli ruke, svjesno i namjerno; da baš tamo, u Bihoru, tačnije u Petnjici, zaživi i u kontinuitetu – iz godine u godinu – duže od decenije, traje jedna manifestacija kulture. Manifestacija kojom se njeguje i slavi pisana riječ, kojom se uzdiže knjiga i njene mudrosti, najjači svjedoci ljudskog bitisanja i trajanja, a sve to zahvaljujući dobroj zamisli i snazi u istrajavanju, malog broja nesebičnih pregaoca koje predvodi urednik ovog izdanja.

Pred nama je novi broj zbornika "*Bihorski memento*", izbor sa jedanaestog Konkursa za najbolju neobjavljenu priču inspirisanu Bihorom - zavičajem, koji se odnosi na Festival priče - Zavičajne staze 2022. Pored četiri nagrađene priče, za koje je stručni žiri izrekao svoj sud, u ovom broju su zastupljeni književni radovi četrnaest autora koji su sa svojim pričama konkurisali za nagradu.

Sa znatiželjom svojstvenom onima koji se bave književnim radom, iščitao sam svaku od ovih priča, a one koje su na mene ostavile poseban utisak, izdvajam:

- Priča **Naši**, autora Stamen Milovanovića, koji kao vrhunski filmski stručnjaci (režiser i scenarista) kroz sadržaj svoje priče – čitaoca suptilno upoznaje sa ratom u Bosni, sa apsurdnošću tog rata i zrnom ljudskosti usred zlokobnog pogroma.

Na istu temu, ali sa drugim pristupom, majstorski je izvezena priča: **Kakav poraz**, koju je napisao književnik Mehmed Đedović.

Ni jedna od ove dvije priče čitaoca ne može ostaviti ravnodušnim, pa kao takve, po svojoj umjetničkoj vrijednosti mogu biti zastupljene u bilo kojoj antologiji savremene književnosti.

Pisana mjesnim, starinskim jezikom, o smislu života malog čovjeka, krajnje je izazovna priča **Hamal**, autora Safeta Sijarića, majstora kratke priče, koji kroz njen sadržaj odslikava sudbine, karaktere i čudi pazarske čaršije.

Priča koja dočarava jednu sliku surove realnost, život Bošnjaka u ovim prostorima stiješnjenim surovim brdima, svakao je i priča: **Nit luk jeo nit luk mirisao**, autora Sefadina Koraća. Kroz sadržaj ove priče saznajemo da je Bošnjak uvijek – bez krivice kriv – svakoj vlasti, u svim vremenima, i da mu predstoji ili da strada ili da se otisne u muhadžirluk.

Naglasio bih i priču **Odluka**, koju je napisala Refadija Pepa Abdić, jer odslikava psihološki profil čovjeka koji je svoj život vezao za državu koja je nestala u vatri ratnog besnila. Onu Državu od koje je svojevremeno dobio mnoga odlikovanja i priznanja, koja mu sada, na izmaku života ništa ne znače, a još manje vrijede, kao što mu ništa ne znači niti vrijedi urušeni vlastiti život.

Pored naglašenih; među koricama ovog zbornika, *Bihorski memento*, zastupljene su i veoma snažne priče sljedećih autora: Afan Latić „Dova“, Saladin Dino Burdžović „Snovi“, Sead Ramdedović „Jetim“, Hafiza Džanković „Gorki kajmak“, Božidar Proročić „Efendija“, Nikica Banić „Laka ruka“, Dino Lotinac „Uspinjanje“, Vasilije Perović „Gledanje svijetla“, Safet Sijarić „Pa morel' ta komrona i uzbrdo?“.

Poklon priče za ovaj zbornik, čiji su autori: Refik Ličina, Ilja Sijarić, Kemal Musić, Faiz Softić i Abid Jarić – čine jednu posebnu cjelinu koja podcrtava suštinsku nit ove knjige o važnosti sjećanja. Pamćenja i poštovanja našim Đul-Fatimama.

Sve priče zastrupljene u knjizi *Bihorski memento*, svojim sadržajem svjedoče o našem trajanju, i svaka od njih će vremenom naći svog vjernog čitaoca.

U tome je čar i vrijednost pisane riječi.

Safet Hadrović Vrbički

PRIČE DOSTOJNE NARATIVNE TRADICIJE

(izvadak iz recenzije)

Ideja o konkursu za priču s tematikom vezanom uz Bihor rezultirala je estetskim rezultatima dostojnim narativne tradicije tog parčeta zemlje na kom su nikle priče i pisci za sva vremena. Tematski tretman Bihora i Bihoraca snažan je motiv da se piše u skladu s visokim narativnim idealima. Pisci čija su ostvarenja uvrštena u izbor *Bihorski memento* odgovorili su tom zadatku.

Kvalitativno ova knjiga konkurentna je antologijama ili panoramskim pregledima narativne proze koje su nastajale i na širim prostorima i dužim hronološkim lukom. Čita se sa zadovoljstvom. Blista u svojoj čestitosti. Svaki/a sa svojom individualnošću pisci/spisateljice do nas su donijeli nešto od sudbinskog i jezičkog blaga koje Bihor rađa od davnina. Svaka priča ima uzrok i posljedice. Ova bihorska rođana je iz želje da se s živog izvora ljudi širom svijeta goste čistom vodom priče i pričanja. I dobro je učinjeno. ***

Vlatko Simunović

SADRŽAJ

UVODNA RIJEČ

Mirsad Rastoder

PAMTI 7

Narodna Bajka

Saopštenje žirija

ĐUL - FATIMA 9

PRIČE KOJIMA ĆETE SE VRAĆATI..... 11

NAGRAĐENE I DRUGE PRIČE

Dragana Erjavšek

GOST 21

Mirza Pinjić

GLUHO DOBA 27

Safet Sijarić

HAMAL 33

Afan Latić

DOVA 45

Saladin Dino Burdžović

SNOVI 51

Стамен Миловановић

НАШИ 57

Sead Ramdedović

JETIM 65

Hafiza Džanković

GORKI KAJMAK 69

Božidar Proročić

EFENDIJA 73

Nikica Banić

LAKA RUKA 79

Refadija Pepa Abdić

ODLUKA 85

Mehmed Đedović

KAKAV PORAZ 93

Abid Jarić

CARSKI LEPTIR 105

Sefadin Korać

NIT LUK JE O NIT LUK MIRISAO 115

Dino Lotinac

USPINJANJE 125

Vasilije Perović

GLEĐANJE SVIJETLA 129

Safet Sijarić

PA MORE L' TA KOMRONA I UZBRDO? 137

POKLON PRIČE

Refik Ličina

KAPAK 151

Refik Ličina

PAHULJE 153

Ilija Sijarić

DUDINJE, PREOBRAŽAJ 155

Kemal Musić

PUŠKA 163

Faiz Softić

ČOVJEK S DJETETOM I ŽENA 167

Abid Jarić

PUTOVANJE BEZ POVRATKA 171

RIJEČ NAGRAĐENIH

Dragana Erjavšek: Gost je priča o koferu svakog iseljenika	175
Lalićevska priča Mirze Pinjića	177
Miftarove ćerke i dar iz Eldorada	178
Safet Sijarić: Konkurs širom otvorenih vrata!	180
Afan Latić: A šta je čovjek nego riječ	180
Prof. dr Draško Došljak: Bihorčice	182

BILJEŠKE O AUTORIMA	191
--------------------------------------	-----

RECENZIJE

Safet Hadrović Vrbički: SVJEDOČENJE O NAŠEM TRAJANJU	204
Vlatko Simunović: PRIČE DOSTOJNE NARATIVNE TRADICIJE	206

ISBN 978-9940-691-07-3

9 789940 691073 >

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-691-07-3

COBISS.CG-ID 20314884